T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EBÛ MEDYEN ŞU'AYB el- ENSÂRÎ'NİN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ YÖNÜ VE SÛFÎ ŞİİRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED REVAHA ZOR

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

ANKARA, 2021

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EBÛ MEDYEN ŞU‘AYB el-ENSÂRÎ’NİN HAYATI, ESERLERİ, EDEBÎ YÖNÜ VE SUFî ŞİİRİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

MUHAMMED REVAHA ZOR

ARAP DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİMDALI

DOÇ. DR. OSMAN DÜZGÜN

DANIŞMAN

ANKARA, 2021

ONAY

Muhammed Revaha Zor tarafından hazırlanan "Ebû Medyen Şu'ayb el-Ensârî'nin Hayatı, Eserleri, Edebî Yönü ve Sufi Şiiri" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

Ünvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Danışman		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		
Jüri Üyesi		

Tez Savunma Tarihi:

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arap Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans tezi olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Ünvan Ad Soyad

……

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (01.03.2021)

İmza

Adı Soyadı:

TEŞEKKÜR

Bu tez çalışmasının yürütülmesi sırasında desteğini esirgemeyen ve her hususta yardımcı olan Sayın Hocam ve Danışmanım Doç. Dr. Osman Düzgün'e, yoğun çalışmalarım sırasında bana sabır ve saygı gösteren, her anlamda destekçim olan sevgili eşim Şeyma'ya, çalışmalarım esnasında bana ümit ve destek olan Göç İdaresi Genel Müdürlüğü'ndeki Menşe Ülke Birimindeki mesai arkadaşlarıma, akademik ve engin bilgisiyle hep destekçim olan babam Doç. Dr. İsrafil Zor'a, çalışma öncesinde fikir ve önerileriyle beni aydınlatan Necmettin Erbakan Üniversitesi'nde görev yapan sayın hocam Dr. Gökhan Bozbaş'a, Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü Doç. Dr. Abdüssamet Yeşildağ'a, Ankara Üniversitesi, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı'nda görev yapan Sayın Hocam Prof. Dr. Soner Gündüzöz'e, Atatürk Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Başkanı Sayın Prof. Dr. Muhammet Hekimoğlu'na, yine manevi desteğini esirgemeyen sevgili annem Remziye Zor'a, kardeşlerime ve tüm aileme teşekkürlerimi borç bilirim.

Muhammed Revaha Zor

Şubat-2021

ÖZET

Endülüslü Sûfî âlim ve Medyeniyye tarikatı Piri Ebû Medyen Şu'ayb el-Ensârî (ö.594-1198), Endülüs döneminde yaşamıştır. Dönemin önde gelen âlimlerinden ve hocalarından dini öğrenim görmüştür. Dini bilgisi ve birikimiyle zamanın meşhur şahsiyetlerinden olmuş, insanlara dini anlatmış ve etrafına birçok insanı toplamıştır. Halen Cezayir ve Fas'ta mevcut bulunan Medyeniyye tarikatının da piri olarak kabul edilir. Bu tarikatın diğer bir adı da Şuaybiyye tarikatıdır. Ebû Medyen, özellikleriyle Endülüs döneminde ün salmış ve İbnu'l-Arabî'nin de üstatlığını yapmıştır. Kendisinin aynı zamanda eserleri, hikmetleri ve elliden fazla şiiri vardır. Şiirlerinde işlemiş olduğu temalar ilahi aşk, tövbe, istiğfar, İslam vb. konular olduğundan tasavvufî şiiri dediğimiz bir türdür. Bu çalışmanın giriş bölümünde Endülüs dönemindeki kültürel, siyasi, edebî değişimlere ve dönemin öne çıkan bazı şairlerine değinilecektir. Birinci bölümünde ise Ebû Medyen'in hayatı, eserleri ve edebî kişiliğinin yanında şiirleri ele alınacaktır. İkinci ve üçüncü bölümlerde Ebû Medyen'in şiirleri tematik, dil ve üslup bakımından incelenmeye ve şahsiyetin şairlik yönü ortaya konmaya çalışılacaktır. Böylelikle Ebû Medyen'in şiir ve edebiyata katkıları ele alınmış olacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ebû Medyen Şu'ayb el-Ensârî, Tasavvufî şiir, Medyeniyye, Şeyhu'l-Mağrib, Ebû Medyen'in Divanı.

ABSTRACT

Abū Madyan Shu`ayb al-Ansārī (ö.594-1198), an Andalusian Sūfī scholar and the founder of the Madyaniyya order, lived during the Andalusian era. He received religious education from the leading scholars and teachers of the time. With his religious knowledge and experience, he became one of the most prominent personalities of his time, told people about religion and gathered many around him. He is regarded as the founder of the Madyaniyya order, currently present in Algeria and Morocco. Another name of the order is Shu`aybiyye order. Abū Madyan became famous during the Andalusian period and was the master of Ibn al-Arabī. He has works, sermons and more than fifty poems. Since the themes he addressed in his poems were divine love, repentance, *isthighfar* [act of seeking forgiveness] Islam etc., their genre was called Sūfī poetry. In the introduction part of the study, cultural, political and literary changes in the Andalusian period and some prominent poets of the period will be addressed. Besides Abū Madyan's life, works and literary personality, his poems will also be discussed in the first part of the study. Abū Madyan's poems will be analyzed in terms of theme, language and style and his poetic way will be presented in the second and third parts. Thus, the contributions of the Abū Madyan to poetry and literature will be discussed.

Key words: Abu Madyan Shuʿayb al-Ansārī, Sūfī poetry, Madyaniyya, the Shaykh of Maghrib, Dīwān [collection of Abū Madyan's poems].

İÇİNDEKİLER

BEYAN i
TEŞEKKÜR ii
ÖZET iii
ABSTRACT iv
İÇİNDEKİLER v
GİRİŞ 1
Endülüs Dönemi ve Kültürel Durum 1
Endülüs Döneminde Öne Çıkan Şairler 5
1.BÖLÜM 14
1.1. Ebû Medyen Şu‘ayb El-Ensârî 14
1.2. Hayatı 15
1.3. Eserleri 19
1.4. Hikmetli Sözleri 21
1.5. Şiirleri 25
1.5.1 el-Kasîdetu’l-Lâmiyye 27
1.5.2 Kasîde 28
1.5.3 Kasîde 28
1.5.4 el-Kasîdetu’r-Râiyye 29
1.5.5 el-Kasîdetu’n-Nûniyye 32
1.5.6 el-Kasîdetu’l-Bâiyye 34
1.5.7 el-Kasîdetu’l-İstiğfâriyye 36
1.6 Edebî Yönü 41
2. BÖLÜM 44
2.1. Divanı ve Tematik Tahlili 44
2.1.1. Fakr/Fakîr 44
2.1.2. Fenâ 46
2.1.3. Havf ve Rêca 49
2.1.4. Sıdk ve İhlâs 51
2.1.4. Kalb 54
2.1.5. Ma‘rifet 57
2.1.6. Sema‘ 60
2.1.7. Seyr-i Sulûk 62

2.1.8. Takvâ 65
2.1.9. Tevhîd 67
2.1.10. Vahdet-i Vücûd 68
2.1.11. Zikir 70
2.1.12. Zühd 71
3.BÖLÜM 75
3.1. Ebû Medyen'in Şiirlerinde Dil ve Üslup 75
3.1.1. Tıbâk 75
3.1.2. Teşbîh 79
3.1.3. Tenâsüp 83
3.1.4. Telmîh 85
3.1.5. Tekrîr 87
3.1.6. İstifhâm 91
3.1.7. İstiâre 95
3.1.8. İrsâl-İ Mesel 98
3.1.9. Nidâ 100
3.1.10. Mecâz-ı Mürsel 103
Sonuç 108
Kaynakça 110

GİRİŞ

Edebiyatın hayatımızda büyük bir önemi, dillerin ve insanların etkileşiminde büyük bir yeri vardır. Bir dilin tarihi gelişimini görmek isteniyorsa, öncelikle geçmiş edebiyatına ve bu edebiyata katkılar yapan kişileri araştırmak, değerlendirmek ve ortaya koyulan çabayı keşfetmek mümkündür. Öyle ki edebiyat kişilerin, coğrafya farklılıklarının ve dil olanaklarının ışığıyla şekillenmiştir. Bu husus tarih boyunca insanlığa yön vermiştir. Her toplumun kendi geçmişinden esinlenerek geleceğinin şekillenmesi büyük oranda tabi ki o toplumun edebiyatı sayesinde olmuştur. Toplumun hususi yapı taşları, kimliği ve benliğini oluşturan unsurları her dönem edebiyatına ve diline yansımıştır. Bu nedenle edebiyatın insan ve toplum hayatındaki önemini gözden kaçırmamak gerekmektedir.

Edebiyatı oluşturan temel unsurlar asırlar boyu insanların kültürel ve toplumsal detaylarını günümüze taşımıştır. Her kültürün edebiyatının kendi içinde değişimi, gelişimi, inişleri ve çıkışları olmuştur. Bu değişimleri günümüze taşıyan eserler, edebiyatçılar tarafından telif edilerek, aktarılarak ve yazılarak ulaşmıştır. Edebiyatın kendi içinde bölümleri, dönemleri ve çeşitli temsilcileri olmuştur. Arap Edebiyatı da dünyada zengin sayılabilecek pek çok döneme ayrılan edebiyatlardan biridir. Bu dönemler: Cahiliye, Sadru'l-İslam, Emevîler- (Endülüs Emevîleri, Abbasiler ve son olarak günümüzde hala devam eden Modern Arap Edebiyatı olarak karşımıza çıkmaktadır. Her edebiyatta olduğu gibi Arap Edebiyatı'nda da dönem dönem bazı simalar ortaya çıkmış, edebiyata çeşitli katkılarda bulunmuşlardır. Bu çalışmada Endülüs Döneminde yaşamış, 1115 yılı civarında Endülüs'te İşbiliyye (Sevilla) yakınlarındaki Kantiyane (Cantillana) kasabasında doğan, hocaların hocası olarak bilinen, aynı zamanda İbnü'l-Arabi'nin de hocalarından olan[1] Ebû Medyen Şu'ayb el-Ensârî el-Mağribi'nin hayatı, eserleri ve edebî kişiliği ele alınacaktır. Ebû Medyen'in aynı zamanda Endülüs Döneminde âlim bir zat olduğu tasavvufî şiirinin de öncülerinden olduğu bilinmektedir. Bu nedenle öncelikle Ebû Medyen'in yaşamış olduğu dönemde edebiyatın yeri ve öncüleri ele alınacaktır.

Endülüs Dönemi ve Kültürel Durum

İspanya, 711 yılında Emevîler Dönemi'nde fethedilmiştir.[2] Fethedildikten sonra 138 yıl valiler aracılığıyla idare edilmiştir.[3] İspanya fethedildiğinde Endülüs (Endelus) olarak

[1] Özköse, Kadir [2008a]. İbnu'l-Arabi'nin Şeyhi Ebû Medyen Şuayb el-Ensari'nin Hayatı, Eserleri ve Tesir Halkası. Tasavvuf | *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnu'l-Arabi özel sayısı-1)*, yıl:9, sayı:21 s.95-115.
[2] Ürün, A. Kazım [2015]. *Klasik Arap Edebiyatı,* Çizgi Kitabevi, s.119.
[3] *Aynı eser*, s.119.

Araplar tarafından isimlendirilmiştir.[4] İspanyolca ise Araplar tarafından "Andalucia" olarak anılmıştır.[5] Emevîyye halifelerinin sonuncusu olan Mervân, Zab[6] denilen mevkide yenildikten sonra Şam'a ve oradan 20 bin askeri ile Mısır'a kaçtıktan sonra Abdullah b. Ali 'Avn peşinden giderek Mervân'ın soyundan gelen seksen kişiyi öldürmüştür.[7] Daha sonra da Mervân b. Hakem'e (744-750) yetişerek ordusunu hezimete uğratmış ve onu da öldürmüştür.[8] Abbasiler, Emevî soyundan gelen tüm kişileri katletmek isteseler de bunu başaramamışlardır. Nitekim Abbasilerin, Emevîleri ortadan kaldırmasından sonra, Emevî halifelerinden Hişam'ın torunu Abdurrahman, adını ve kıyafetini değiştirip kaçarak Arap kabilelerinin içine sızmıştır. Kabilelerin arasına sızan Abdurrahman kendini güvende hissetmediğinden, güçlükle de olsa Afrika'ya kaçabilmiştir. Ardından Berber Zenâte kabilesi arasında Câfer el-Mansûr olarak 5 yıl yaşamıştır. Buradaki süreç içerisinde arandığını öğrenince Abdurrahman İspanya'ya kaçma kararı almıştır. Ardından Zenâte Kabilesinden aldığı birkaç yüz berberi süvari ile İspanya sahiline varmıştır.[9] Burada Abdurrahman'ı İşbiliyye (Sevilla) halkı yirmi bin askerle karşılamıştır. Pek çok çatışma ve savaştan sonra Abdurrahman İspanya'da galip gelmiş ve Endülüs Devleti'ni kurmuştur.[10] Endülüs Dönemi'nde toplam 15 halife yönetimde bulunmuştur ve 756-1031 yılları arasında, yani yaklaşık üç asır Endülüs Devleti varlığını korumuştur. Başkentleri Kurtuba olmuştur. Endülüs'ün en güçlü hükümdarı III. Abdurrahman'dır (912-961)[11].[12] III. Abdurrahman tahta oturduğunda henüz 21 yaşında idi.[13] Halife olarak tahta oturduğunda Endülüs'ün geleceğinin pek parlak olmadığı ifade edilmektedir. Hem iç savaş hem de sınır tehditleri olması III. Abdurrahman'ı zorlasa da, bunun üstesinden gelerek Endülüs'ü zirveye taşımış, bundan dolayı onun dönemi Emevî İspanya'sının altın çağı olarak zikredilmiştir.[14] Endülüs Dönemi'nin önemli konularından biri Arapların dünya sahnesine çıkması ve diğer toplumlarla etkileşimidir. Nitekim Endülüs Dönemi'nde gerçekleşen savaşlar, Batılı devletlerle etkileşim, Endülüs Arapları dönemine çeşitli etkiler bırakmıştır. Bu etkiler bazı Arapça tarih kitaplarında ele alınmıştır.

Alanın öne çıkan Edebiyat Tarihi kitaplarından ola Şevki Dayf'ın *"Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî 'Asru'd-Duveli ve'l-'İmarâti'l-Endelüsî"*[15] adlı kitabında Endülüs Edebiyatı tarihi geniş olarak ele alınmıştır. Endülüs'ün fethinden sonra I. Abdurrahman başkenti Kurtuba yaptığında Şam kültürünü Endülüs'e taşıması, halkının da Şam kültürüyle tanışmasına vesile olmuştur. Nitekim I. Abdurrahman Endülüs'ü fethettiğinde büyük kutlamalar düzenlemiş ve bu kutlamalar neticesinde Endülüs'ün yerli halkı Şam kültürünün yemeklerinden, eğlencelerine, süslemelerinden edebiyatına pek çok özelliğiyle tanışmıştır. Bunların yanı sıra

[4] Usta, İsmail [2020]. *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı,* Akdem Yayınları, 1. B. s.59.
[5] Usta [2020], *a.g.e*, s.59.
[6] Zab: Irak'ın Musul ve Erbil kentleri arasında bulunan en yüksek şelaledir. (Bknz.: el-Hemevî, Yâ'kût [1993]. *Mu'cemu'l-Buldân*, Dâr Sâder, Beyrut, c.3, 10. Baskı, s.123)
[7] Paşa, Ziya [2017]. *Endülüs Tarihi,* Timaş Yayınları, İstanbul, 4.B. s.52.
[8] *Aynı eser*, s.52.
[9] Ürün [2015], *a.g.e*, s.119.
[10] *Aynı eser*, s.120.
[11] Yılmaz, Hasan [2018]. *Endülüs Emevîleri ve Emevî Halifeleri,* Elips Kitap, 1. B. s.42-43.
[12] Ürün [2015], *a.g.e*, s.120.
[13] Watt, W. Montgomery / Cachia, Pierre [2001]. *A History of İslamic Spain,* Edinburgh University Press, trc.: Adıgüzel, Ersin Cumhur [2018]. Şükürov Qiyas, *Endülüs Tarihi,* Küre Yayınları, 5. B. s.45.
[14] *Aynı eser*, s.45.
[15] Dayf, Şevki [2005**],** *Târihu'l-Edebî'l-'Arabi 'Asru'd-Duveli ve'l-'İmarâti'l-Endelusî,* Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, c.5, 1.B.

I. Abdurrahman, Şam'ın mimarisini buraya taşımış, nakış evleri kurdurarak kıyafet, elbise ve süslemeler gibi Şam kültürlerini Endülüs'e taşımıştır.[16] Bunlarla kalmayıp tatlıcı dükkânları, mutfak ve ev eşyaları gibi diğer kültürel ürünleri de Endülüs halkına tanıtmıştır. Endülüs tüm bu kültürel etkilerle beraber maddî anlamda da gelişmelere tanık olmuştur. Endülüs'ün nehirlerinin, mahsullerinin, hayvancılığının, tarımının ve madensel kaynaklarının çokluğu, Endülüs'ü ziyaret eden herkesi cezbetmiş ve kendisine çekmiştir. Böylelikle tüccarlar, çiftçiler, iş ve rahat yaşam arayan daha nice insan Endülüs'e akın etmeye başlamıştır. Endülüs kültürel açıdan zenginleştiği gibi sanatsal açıdan da çeşitlilik göstermektedir. Buna şarkıcıların Endülüs'te dinar karşılığında şarkılar söylemesi ve insanları eğlendirmesi örnek olarak verilebilir. Ziryâb Ğalâm İshak el-Musulî'nin[17] yaşadığı dönemde genç kız ve erkeklerin musikî eğitimi alması için birtakım yerler açıldığı bilgisi bu durumu kanıtlar niteliktedir.[18] İhsân 'Abbâs isimli yazarın *Târîhu'l-Edebî'l-Endelûsî 'Asru't-Tavâ'if ve'l-Murâbıtîn*[19] adlı eserinde musiki konusu bir başlık altında ele alınmıştır. Bu kitapta Endülüs döneminde şarkı söyleyenlerden bazı örnekler verilmiştir. el-Hekîmu'n-Nedîm Ebû Bekr İbnu'l-İşbîlî'nin, er-Reşîd İbnu'l-Mu'temid[20]'in sarayında şarkıcılık yaptığı bilgisi yer almaktadır. Benî Hammûd[21]'un yanında şarkıcılık yapan Muhammed b. el-Hamâmî de saray halkını eğlendirmek için şarkılar söylemiştir.[22]

Şevki Dayf'ın kitabında yer verdiği bölümlerden biri de çalışmanın ilerleyen bölümlerinde ele alınacak olan zühd ve tasavvuf konusudur. Öyle ki Endülüs Döneminde zühd ve tasavvuf çokça ilerleme kaydetmiştir. İnsanlar camilere giderek imam ve şeyhlerin etrafında toplanmış ve buralarda Allah'ı zikretmeye ve Ona ibadet etmeye önem göstermişlerdir. Nefsin isteklerinden kendilerini sakınarak Allah'a yönelmiş ve dinî görevlerini yerine getirmeye çalışmışlardır. Şevki Dayf, Endülüs'ün önde gelen zâhitlerden bazılarına kitabında yer vermiştir. Bunlardan biri 'Eyûb el-Bellûtî'dir.[23] Eyûb el-Bellûtî'nin asıl adı İsâ b. Dînâr'dır ve h. 212/ m. 827 yılında vefat ettiği bilinmekle birlikte Mâlikî mezhebî imamlarından olduğu, Endülüs'ün âbid ve zâhitleri arasında yer aldığı bilgisi de Şevki Dayf'ın verdiği bilgilerdendir. Yine aynı kitapta h. 537/ m. 1142 yılında vefat eden sûfî

---

[16] Dayf [2005], *a.g.e*, s.47.

[17] Ziryâb Ğalâm İshak el-Musulî: Asıl adı Ebû'l-Huseyin Ali b. Nâfi', 777 yılında doğduğu kabul edilen bir şarkıcıdır. Kendisine Ziryâb lakabının takılmasının sebebi ise sesinin güzelliğindendir. Ziryâb Bağdatlı meşhur şarkıcı olarak bilinmektedir. Doğduğu Doğu topraklarından Batıya Endülüs'e yolculuk yaparak şarkılar söylemiştir. Daha fazla bilgi için bknz.: el-Munşidâvî H. 'Abbâs [2013], Ziryâb el-Bûtânî el-Mûsulî Vârihi fî 'İlmi'l-Mûsîkâ ve Funûni'l-Ğinâ'i ve'l-Tabahi ve'l-İzrâ'i, *Mecelletu Câmi'ati Zâhû,* c.1, sayı:2, s.274-297.

[18] Dayf [2005], *a.g.e*, s.51.

[19] 'Abbas, İhsân [1997], *Târîhu'l-Edebî'l-Endelusî 'Asru't-Tavâ'if ve'l-Murâbıtîn,* Dâru'ş-Şurûg li'n-Neşri ve't-Tevzî', 2.baskı, Amman-Ürdün.

[20] 229 (843) veya 231'de (845) Sâmerrâ'da doğdu: Mütevekkil-Alellah'ın oğludur. Mühtedî-Billâh'ın Türkler tarafından tahttan indirilip işkenceyle öldürülmesinin ardından göz hapsinde tutulduğu el-Cevsaku'l-Hâkānî'den alınarak halife ilân edildi. Daha fazla bilgi için bknz.: Aktan, Ali [2006], *Mu'temid-'Alellah Ahmed b. Ca'fer*, TDV İslam Ansiklopedisi, c.31, s.387.

[21] Soyları, Mağrib'de hüküm süren İdrîsîler'e ve dolayısıyla Hz. Ali nesline dayanan Hammûdîler, Endülüs'te Emevî hânedanının zayıflamaya başladığı sırada ortaya çıkan mülûkü't-tavâifin en önemlilerinden biridir. II. Hişâm'dan (976-1009, 1010-1013) sonra tahta geçen Süleyman el-Müsta'în'in halifeliği döneminde (1009-1010, 1013-1016) temayüz ettiler. Daha fazla bilgi için bknz.: Özdemir, Mehmet [1997], *Hammûdiler*, TDV islam Ansiklopedisi, c.15, s.496.

[22] 'Abbas [1997], *a.g.e*, s.41-42.

[23] Dayf [2005], *a.g.e*, s.57.

Ebû'l-Abbâs ibnu'l-'Arîf'e[24] de yer verilmiştir. Ayrıca vefatı h. 547/ m. 1152 olan İbn Kasî Ebû'l-Kâsım Ahmed b. el-Hüseyin[25] de Şevki Dayf'ın kitabında geçmektedir.

Endülüs'te sanatsal ve dini yönden gelişmelerin yanı sıra bilim alanında da gelişmeler olmuştur. Nitekim bilimsel çalışmalar için Kurtuba'da bulunan kütüphanedeki kitapların pek çoğu Endülüs'ün her tarafına dağıtılmıştır. Endülüslüler kaynağı Doğu olan kitapları incelemiş, okumuş, açıklamış, içeriğindeki bilgileri eleştirmiş veya cevaplar yazmıştır. Aynı zamanda yazarların felsefe, fıkıh, dil, sözlük, tarih, hadis, tercüme ve edebî ilimler alanındaki kitaplarını da incelemişlerdir. Bu alanlardan birine örnek olarak İhsân 'Abbas'ın kitabında aktardığı Filozof İbnu Bâcce (ö.533/1139) ve Mâlik b. Vehîb el-İşbîlî (ö.597/1200-1)'den bahsedilebilir. Endülüs döneminde yaşamış bu iki filozof alanında kendilerini geliştirmişlerdir. Ancak el-İşbîlî felsefe alanında çok ilerlememiş ve bir süre sonra kendini şe'rî ilmlere vermiştir. İbnu Bâcce'nin tam adı ise Ebû Bekr ibni Bâcce'dir. Her ikisi de Mektebetu'l-Hakem'den pek çok kitap okumuş ve yararlanmıştır. İbnu Bâcce felsefe alanında çeşitli eserler bırakmıştır.[26]

İslam'ın ortaya çıkışı ve imparatorluğun kurulmasıyla beraber ilk kez dünya sahnesine çıkan Arapların edebî yönden özellikle şiir yönünden ileri düzeyde mısraları bulunmaktaydı.[27] Endülüs Edebiyatı ilk önce tamamıyla Arap edebiyatının etkisi altındaydı. Bu dönemde başlangıçta Bağdat ilham kaynağıydı. III. Abdurrahman Edülüs'ü tamamen birleştirerek halifeliğini ilan ettikten sonra başkent Kurtuba giderek gelişmiştir.[28] III. Abdurrahman ve oğlu Hakem'in dönemlerinde edebiyat gelişim göstermiştir. Daha sonra Emevî halifeleri ellerini Endülüs idaresinden çektikten sonra Beni 'Abbad idareye geçerek başkenti İşbiliyye yapmıştır ve Kurtuba önemini yitirmiştir. Daha sonra yeni ailenin III. Halifesi olan Mu'temid (1068-1091) döneminde Endülüs edebiyatı çok gelişmiştir.[29] Yeni elde edilen ün ile beraber pek çok kasidesi ve derin şiir üslupları olan şairlerin kasideleri ön plana çıkmıştır.[30] Bu şiirler Cahiliye Döneminden itibaren her dönemde değişerek veya gelişerek uğramış olduğu formları halen taşımaktadır. Yeni döneminde etkisiyle edebî alanlarda değişiklikler meydana gelmeye başlamamıştır. Tâlî gazel temaları gelişerek aşk ve şarap şarkıları gibi bağımsız temalara dönüşürken, çöl ve kadın tasvirleri zenginleşerek saraylara, gemilere ve diğer insan yapımı

[24] Ebû'l-'Abbâs ibnu'l-'Arîf: 1088 Yılında İspanya'nın bir liman kenti olan Almeriye şehrinde doşmuştur. Tam adı Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Musa b. Atâullah es-Sanhacî'dir. İbnü'l-Arîf, Mâlikî fıkhı dersleri almıştır. Bunun dışında kelam, felsefe ve tasavvuf gibi konularda kendin geliştirmiş ve tasavvufî düşüncelerini başta Almeriye olmak üzere Zaragosa ve Belensiye gibi Endülüs'ün çeşitli şehirlerinde yaymaya çalışmıştır. Daha fazla bilgi için bknz.: İbn Zeyyât, et-Teşevvüf ila Ricâli't-Tasavvuf, neşr: Ahmed et-Tevfîk, Rabat 1984, s.119: Tahir Ahmed Mekkî, Dirâsât Endelüsiyye, 3. Baskı 1987, ss.344-345: Hüseyin Lâşey, ‚İbn Arîf', Dâiretü'l-Maârifi'l-İslâmî, Tahran 1370, c.IV, s.286: A Faure, ‚İbnu'l-'Arîf', *The Encycleopadia of Islam*, (New Edition), Vol, III, s.712'dan akt. Bardakçı, M. Necmettin [2009], İbnu'l-'Arâbî Öncesi Endülüs'te Tasavvuf, *İlim ve Akademik Araştırma Dergisi,* sayı: 23, s.338.

[25] İbn Kâsî: Mirtüle'de (Mertola) doğdu. Gençlik yıllarında daha çok ticaretle uğraşan, zekâsı ve edebî kabiliyetiyle kısa zamanda çevresinin dikkatini çeken İbn Kasî, Endülüs'ün batı kısmında İbnü'l-Arîf ve öğrencisi İbn Berrecân'ın etrafında gelişip güçlenen felsefî-bâtınî karakterli tasavvuf akımına ilgi duydu: bu sûfîlerin ders halkalarına katılarak tasavvuf ve tarikat kültürünü zenginleştirdi. Daha fazla bilgi için bknz.: İbn Sâhibüssalât, *el-Men bi'l-İmâme* (nşr. Abdülhâdî et-Tâzî), Beyrut 1987, s. 22-27'den akt. Çelebi, İlyas [1999], *İbn Kasî, Ebû'l-Kâsım*, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 20, s.106.

[26] Daha fazla bilgi için bknz.: 'Abbâs [1997], *a.g.e,* s.46-54.

[27] Adıgüzel, *a.g.e*, s.73.

[28] Ürün [2015], *a.g.e*, s.125.

[29] *Aynı eser,* s.126.

[30] Adıgüzel, *a.g.e*, s.73.

ürünlere doğru evrilmiştir.[31] Bilindiği üzere Emevîler Dönemi, Cahiliye Döneminin edebî alışkanlıklarına yönelimin arttığı bir dönemdir. Bu hususta Endülüs Dönemi de benzer bir forma sahiptir. Edipler atalarının üstünlüğünü kabul etmektedir. Mükemmel şairlik şekli olarak onları tanımaktadır ve onların kasidelerine benzer kasideler yazmakla ölçülmüşlerdir.[32] Endülüs Dönemi edebiyatı ve şiiri, Doğu edebiyatının bir uzantısı olduğu ifade edilmektedir. Bu konuda Endülüs Meliki I. Abdurrahman'ın da amcasının *Rusafe* adlı sayfiyesi gibi, aynı isme sahip bir sayfiyesi örnek gösterilerek dile getirilebilir.[33] Bu sayfiyeden kısa bir örnek şu şekilde verilmektedir:

تبـدَّتْ لنـا وسْـطَ الرُّصـافة نخلـةٌ تنـاءتْ بـأرضِ الغـرب عـن بلـد النخـلِ

فقلـتُ شـبيهي في التغـرُّب والنـوى وطـولِ الـتَّنائي عـن بَنِيَّ وعـن أهلـي[34]

Bir hurma ağacıdır, karşımıza çıkan Rusafe'nin ortasında, hurma ağaçları ülkesinden çok uzakta, bu batı toprağında:

Düşündüm: Acaba o da benim gibi sürgünde mi, özlem mi duymakta? Uzun süre evlad-u iyâliyle yakınlarından ayrı mı kalmakta?[35]

Erken dönem Endülüs şairlerinin manevî kaynağının doğu olduğu bu mısralardan anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Endülüs'te bulunmuş şairlerin temel kaynağı doğu olmuştur. Bu hususta diğer açıklamalar ve şair örnekleri aşağıda belirtilecektir.

Endülüs Döneminde Öne Çıkan Şairler

Endülüs Devletinin ilk kurulduğu dönemlerde büyük şairler ortaya çıkmasa da sekizinci yüzyılın sonları ve dokuzuncu yüzyılın başlarında çeşitli isimler öne çıkmaya başlamıştır. Bunlardan biri olan şair İbn 'Abdirabbih (ö.328/940) edebî eseri olan *'ikdu'l-Ferîd* ile ün salmıştır. Bu eserin birkaç yüzyıl Doğu'da ve Batı'da epeyce popüler olduğu ifade edilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi şairler ve ediplerin Doğu'yu örnek aldıklarını açıklan bir örnek de İbn 'Abdirabbih'in eserinde Doğu'daki İbn Kuteybe'nin (ö.276/889) *'Uyûnu'l-Ahbâr* adıyla derlediği eseri kendine model alması ve kendi eserleri dışında Endülüs

[31] Adıgüzel, *a.g.e*, s.73.
[32] *Aynı eser*, s.74-75.
[33] *Aynı eser*, s.76.
[34] Mûsâ, Fârûk [2017], Abdurrahmani'd-Dâhil ve Feyz mine'l-Hanîn, عبد الرحمن الداخل وفيض من الحنين , [07.02.2021].
[35] Adıgüzel, *a.g.e*, s.76.

edebiyatından hiçbir şey aktarmıştır.[36] İbn 'Abdirabbih'in aynı zamanda 450 mısralık bir *urcûzenin*[37] yazarı olduğu bilinmektedir. Bu *urcûzenin* konusu ise III. Abdurrahman'ın savaş kahramanlıklarıdır.[38] III. Abdurrahman'ın dönemi en parlak dönem olduğundan bu dönem de çeşitli şairler ortaya çıkmıştır. Bu şairler arasında usta isimlerden biri ise İbn Hânî (ö.362/973) olarak ifade edilmektedir. Ancak yaklaşık 27 yaşlarında iken sapkınlık suçlamalarından dolayı Endülüs'ü terk ederek Fatımîlere katılmıştır. Bu şair Endülüslüler arasındaki mevkii ve tumturaklı yazımından dolayı "Batı'nın Mutenebbisi" olarak adlandırılmıştır.[39]

Daha önce de belirtildiği gibi Endülüs'ün ilk dönemlerinde çok fazla şair ve edip ortaya çıkmasa da ilerleyen ve gelişen dönemde çeşitli edip, âlim ve şairler kendini göstermeye başlamıştır. Bu dönemde meşhur olmuş şair ve ediplerden bazıları: İbn Hazm (ö456/1064), İbn Zeydûn (ö.473/1071), İbn Şüheyd (ö.426/1035), İbn 'Abdurabih (ö.328/940), Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö.804/1402), Lisanu'd-Dinu'l-Hatîb (ö.776/1374-75), İbn Haldûn (ö.808/1406)[40] ve çalışmanın konusu olan meşhur Şeyh Ebû Medyen Şu'ayb el-Ensarî'dir.

I) İbn Hazm

İbn Hazm'ın ismi ve şeceresi " Ali b. Ahmed b. Sa'îd b. Hazm b. Gâlib b. Sâlih b. Halef b. Ma'dan b. Süfyân b. Yezîd" şeklindedir.[41] Künyesi Ebû Muhammed olup, kitaplarında genelde bu künyesyi kullanmıştır. Ayrıca onun yaşadığı ülke, şehir veya etnik kökeni dikkate alınarak nesebi ile de anıldığı belirtilmektedir. Bu bağlamda yaşadığı ülkeye nisbet edilerek el-Endelüsî: doğup büyüdüğü ve yetiştiği şehre nispetle el-Kurtubî ve atalarının memleketi ya da etnik kökenine nispet edilerek el-Fârisî nesebiyle anıldığı bilinmektedir. İbn Hazm, çağdaşı Sâ'id b. Ahmed'e (ö. 462/1068) yazdığı bir mektupta, Kurtuba'nın (Cordoba) doğu kesimindeki Rabaz-ı Minyeti'l-Muğîre'de 384 yılı Ramazanının son gününde (7 Kasım 994), fecir vaktinde dünyaya geldiğini bildirmiştir.[42] İbn Hazm, babasının vezaret makamında bulunmasından dolayı çocukluğunu, seçkin ailelerin yaşadığı Kurtuba'nın ez-Zâhire semtinde geçirmiştir. İbn Ebû Âmir'in sarayının da bulunduğu bu mahallede varlıklı ve kültürlü aileler yaşamıştır.[43] Budan dolayı İbn Hazm, bulunduğu çevrede ileri düzeyde eğitim almış ve saray kültürüyle yetişmiştir. Ahmet Kazım Ürün'ün *Klasik Arap Edebiyatı* adlı kitabında, İbn Hazm'ın, şiirlerini bir divanda topladığı ve bunların genelinin kaside şeklinde olduğu bilgisi yer almaktadır.[44] Aynı zamanda onun şiirlerinde

---

[36] Adıgüzel, *a.g.e*, s.77.

[37] Urcûze: *Recez* bahrinde söylenmiş kasîdelere *urcûze* adı verilir. *Recez:* Câhiliyye döneminde Arapların savaş meydanlarında, atışmalarda ve günlük hayatta irticalî (doğaçlama) olarak söyledikleri birkaç beyitlik kısa şiire verilen addır. Titreme, kasılma anlamlarına gelen recez, sonraki dönemlerde bir aruz bahri olarak kullanılmıştır. Arap şiirinin başlangıç aşamasını oluşturduğu düşünülen recezin kaynağı secî,, (uyaklı düz yazı) dir. Zamanla secî,, gelişerek basit ölçülerle receze dönüşmüştür. (Bknz.: Tuzcu, Kemal [2012]. Arap Şiirinde Recezin Ortaya Çıkışı. *Nüsha Dergisi*, sayı:34, s.109-129, s.31 ve s.39.)

[38] Adıgüzel [2018], *a.g.e*, s.77.

[39] *Aynı eser*, s.78.

[40] Ürün [2015], *a.g.e*, s.130-136.

[41] İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Said b. Hazm el-Endelüsî el-Kurtubî, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal (Dinler ve Mezhepler Tarihi)*, Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Reîsülküttâb, No555, Çvr.: Bulut, H. İbrahim [2017]. Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, c.1.

[42] *Aynı eser*, s.44.

[43] *Aynı eser*, s.47.

[44] Ürün [2015], *a.g.e*, s.130.

teşbîh, istiâre, tezat vb. sanatları ustalıkla kullandığı, imge ve çarpıcı tasavvurlar ile coşkun bir şiir anlayışının olduğu bilgisi verilmektedir.[45] İbn Hazm'ın eserleri şu şekildedir: *Tavku'l-Hamâme fi'l-Ulfeti ve'l-Ullâf, Cemheretu Ensâbi'l-Arab, Cevâmi'u's-Sîre, Haccetu'l-Vedâ'.*[46] İbn Hazm'ın yazmış olduğu pek çok risalesi bulunmaktadır. Bazı eserleri ise o dönemde olan mezhepsel çekişmelerden dolayı yok edilmiştir.[47] Dönemin önde gelen diğer şairleriyle ilgili bilgiler ise aşağıda verilecektir.

II) İbn Zeydûn

İbn Zeydûn'un Adı Ahmed, künyesi İbn Zeydûn'dur. Onun için ayrıca Ebû'l-Velîd künyesi kullanıldığı belirtilmiştir.[48] İbn Zeydûn'un kabile nisbesi el-Mahzûmî, coğrafi nisbesi ise el-Endelusî el-Kurtubî'dir. Buna göre nesebi ve künyesiyle birlikte tam adı Ebû'l-Velîd Ahmed b. 'Abdillâh b. Ahmed b. Gâlib b. Zeydûn el-Endelusî el-Kurtubî'dir.[49] İbn Zeydûn, hicrî 394 yılının başlarında, mîlâdî 1003 yılının sonlarında Kurtuba'nın Rusâfe semtinde doğmuştur.[50] Yediden yetmişe herkesin aşina olduğu şiir ve edebiyat, yaygın ilim kurum ve meclislerinin bulunduğu bir ortamda yetişmiş ve buralarda eğitim görmüştür. Bunun yanında, ailesi genellikle üst düzey görevlere gelmiş ve âlim oluşlarıyla şöhret bulmuş aristokrat bir ailenin çocuğu olduğu ifade edilmektedir.[51] O da İbn Hazm gibi üst düzey bir eğitim alarak kendini geliştirmiştir. İbn Zeydûn'un, hayatının sonlarında yakalandığı hastalık, özellikle İşbîliye'ye geri döndükten sonra yorucu yolculuk sebebiyle giderek ilerlemiştir. İbn Zeydûn, bu hastalık neticesinde 15 Receb 463/18 Nisan 1071'de İşbîliye'de vefat etmiş ve görkemli bir törenle İşbîliye'de defnedilmiştir.[52] Edebî yönden eserleriyle ilgili şunlar söylenebilir: İbn Zeydûn'un şiirlerinden oluşan bir divanı, sekiz risalesi ve *et-Tebyîn fî hulefâ'i Benî Umeyye bi'l-Endelus* adlı bir tarih kitabı vardır. Bunun yanında Vellâde'yle bir görüşmesini tasvir ettiği iki sayfalık bir risalesi de bulunmaktadır. Risaleleri ve şiirleri eksik de olsa günümüze ulaştığı, ancak tarih alanındaki eseri, bir paragrafı hariç günümüze ulaşmadığı ifade edilmektedir. İbn Zeydûn'un, 167 şiirden oluşan bir divanı vardır. Bunlardan 81 tanesi *kaside*, 85 tanesi *mukatta'a* ve bir tanesi *recez* olduğu belirtilmiştir.[53] Bir sonraki paragrafta ise İbn Şüheyd'den bahsedilecektir.

III) İbn Şüheyd

İbn Şüheyd'in tam adı Ebû Amir Ahmed b. Ebî Mervân Abdilmelik b. Mervân Ahmet b. Abdulmelik b. Ömer b. Muhammed b. İsâ b. Şüheyd b. el- Vaddâh b. Rezzâh el-Eşca'î el-Kurtubî'dir. Asıl adı Ahmed, lakabı Ebû Amir olup İbn Şüheyd ismiyle tanındığı belirtilmektedir. el- Eşca'i, en asil Arap kabilelerinden kabul edilen Eşca' b. Reys b. Gatafân b. Sa'd b. Kays Aylân'a mensup olduğu ifade edilmektedir.[54] İbn Şüheyd'in ailesinden

---

[45] Ürün [2015], *a.g.e*, s.130.
[46] Bulut [2017], *a.g.e*, s.70.
[47] *Aynı eser*, s.71.
[48] Akçay, Halil [2016]. Endülüslü Edip ve Şair İbn Zeydûn ve Divanı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Belagatı Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi, s.22.
[49] *Aynı eser*, s.23.
[50] *Aynı eser*, s.24.
[51] *Aynı eser*, s.27.
[52] *Aynı eser*, s.49.
[53] *Aynı eser*, s.60.
[54] Yanık, Nevzat H./ Aydın, Mustafa [1996]. İbn Şuheyd, *Tevâbi' ve Zevâbi'*, İstanbul, s.7.

Endülüs'e ilk gelen, şairlik yeteneği de olan büyük dedesi Şüheyd b. İsâ b. Şüheyd'dir.[55] Abbâsîler'in zulmünden kaçarak I. Abdurrahman döneminde Endülüs'e gelmiş ve yerleşmiştir. Dedesi Endülüs'te iyi bir makam sahibi olunca onun soyundan gelenler de Endülüs'te çeşitli makamlarda görev yapmışlardır.[56] İbn Şüheyd'in ailesi de diğer şairler gibi aristokrat ve bürokrat ailelerdendir. Ailesinin gelir durumunun iyi olması hasabiyle ilim ve tahsil hususunda ailesi vesilesiyle kendini geliştirmiştir.[57] İbn Şüheyd'in eserleriyle ilgili şunlar söylenebilir: *Risâletu't-Tevâbi' ve'z-Zevâbi', Hânûtu Attâr* adlı eserinin bu güne kadar ulaştığı ancak bazı eserlerinin ise ulaşmadığı bilgisi verilmektedir.[58] Ulaşamayan eserlerinin isimleri *Risâletü't-Tevâbi' ve'z-Zevâbi'nin* tercümesini yapan Mustafa Aydın ve Nevzat H. Yanık'ın kitabında yer almaktadır. Bunlar: *el-Helvâ, el-Bedr ve'n-Nâr ve'l-Hatab, el-Burgûs, Kitâbu keşfi'd-Dek ve Âsâru'ş-şek, el-Berd ve'l-Hammâm, Be'ûda, Sa'leb, Mâ ve Câriye* şeklinde nakledilmektedir.[59] İbn Şüheyd'in kaynaklara göre bir divanı olmadığı pek çok şiirinin nakledildiği belirtilmektedir.[60] Charles Pellat, çoğunluğu İbn Bessâm'ın *ez-Zehîre'sinden* olmak üzere çeşitli kaynaklardan İbn Şüheyd'in şiirlerini toplayarak divanını oluşturmuştur. Toplamda 75 şiiri derlenerek 1963 yılında Beyrut'ta basılmıştır. Divanında *tasvir, övünme, övgü, aşk, şarap, hiciv, züht ve hikmet* temalarını işlediği dile getirilmektedir.[61]

IV) Ebû Hayyân el-Endelüsî

Ebû Hayyân el-Endelüsî, Endülüs'te yetişmiş büyük bir bilgin ve edip olarak kabul edilmektedir. Bilginliğinden kendisine "Lisanu'l-'Arab" lakabı takılmıştır. Ebû Hayyân Türkçe de öğrenmiş ve Türkçe dil bilgisi kurallarını ele alan *Kitâbu'l-İdrâk li Lisâni'l-Etrâk* adlı bir kitap yazmıştır. Bu hususta diğer bir kitabı da *Kitâbu'l-Ef'al fî Lisâni't-Turk'tür.*[62] Ebû Hayyân'ın birçok şiiri olduğu ve *muvaşşaha*[63] türünde de şiir yazdığı belirtilmektedir.[64] Ebû Hayyân'ın *Bânet Su'ad* isimli kasidesinden bir beyit örneği şu şekildedir:

فللرسـول انشـقاق البـدر يشـهده كمـا لموسـى اغـلاق البحـر منقـول[65]

Ayın ikiye bölünüşü nasıl Resul için bir şahit ise, denizin de ikiye ayrılışı Hz. Musa'nın şahididir.

---

[55] Yanık [1996], *a.g.e*, s.8.
[56] *Aynı eser,* s.8.
[57] *Aynı eser*, s.10.
[58] *Aynı eser*, s.44.
[59] Yanık [1996], *a.g.e*, s.45.
[60] *Aynı eser*, s.43.
[61] *Aynı eser*, s.44.
[62] Ürün [2015], *a.g.e*, s.134.
[63] *Muvaşşaha* veya *tevşih* de denilen şiir türü "veşeha" (وشح) kökünden türemiştir. Şiirin bu türünde söz ile süsleme sanatı had safhaya ulaştığı için böyle bir ad verilmiştir. Bknz: Düzgün, Osman [2007]. Endülüs'te Ortaya Çıkan Yeni Şiir Türü: "Muvaşşaha", Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi - Ankara, cilt.22, s.101.
[64] Ürün [2015], *a.g.e*, s.134.
[65] *Aynı eser,* s.134.

V) Lisânu'd-Dîn İbni'l-Hatîb

Lisânu'd-Dîn İbni'l-Hatîb Endülüs tarihi alanında öne çıkan isimlerdendir. İbnu'l-Hatîb, Suriye'den göç eden bir aile mensubudur. Diğer Endülüslü şairler gibi o da yüksek makamlarda görev yapmış ancak sıkılarak Grnata'ya kaçtığı belirtilmektedir. Şiir, tarih edebiyat, felsefe ve tıp gibi alanlarda pek çok eser verdiği bilinmektedir. Ancak bu eserlerden 20 kadarının günümüze ulaştığı kaynaklarda geçmektedir.[66] Lisânu'd-Dîn'in şiirlerinden bir *muvaşşaha* örneği şöyledir:

جـادك الغيـث إذا الغيـث همَـى يـــا زمـــن الوصـــل بالإنـــدلس

لـم يكـنْ وصـلك إلاّ حُلمـا في الكـرى أو خلسـة المختـلس

إذْ يقـود الـدهر أشـتات المنى ينقـل الخطـو على مـا نرسـم

زمـــردا بـــين فـــرادى وثُنـى مثلمـا يـدعو الوفـودَ الموسـمُ

والحيـا قـد جلـل الـروض سـنا فثغـــور الزهـــر فيـــه تبسّـــمُ[67]

Bulutlar bol bol sana yağmur vermişti, ey Endülüs'ün kavuşma devri,

Sana kavuşmak yalnızca uykudaki bir rüya ve sinsice çalınan bir hayal olmuş,

Zaman ki kaderin dağıttıklarını yön verirken, resmettiğimiz gibi adımlar yön bulur,

Birer ikişer aralıklarla umutları, mevsime kavuşma ümidi misali,

Yağmur bahçeyi ışıltısıyla parlatmıştı ve serhat çiçekleri ışıltısıyla tebessüm ediyordu.

VI) İbn Haldûn

Dönemin öne çıkan bir başka siması ise İbn Haldûn'dur. İbn Haldûn, miladî 1332'de Tunus'ta doğmuştur.[68] Asıl adı Ebû Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Haldûn'ü Hadram: (Abdurrahman ibn Haldûn)dur. İlk tahsilini babasından almıştır. Küçük yaşlarda Kur'an-ı Kerim'i ezbermiş. 17 yaşına kadar Hadis, Fıkıh, Sarf ve nahiv şiir, lügat, mantık, felsefe, Kelam v.b. ilimlerde tahsil yapmıştır. Genç yaşta babasını kaybeden İbn Haldun, 20 yaşına

[66] Ürün [2015], *a.g.e*, s.135.
[67] *Aynı eser*, s.135.
[68] Yumuk, Recep [2010]. "İbn Haldun'da Devlet Görüşü", *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.3, s.1.

gelmeden de Tunus hükümdarı, Ebû İshak İbrahim'in başkâtibi olmuştur. Mükemmel dış görünüşü ve zekâsından dolayı diplomatik misyonlarda sık sık görev aldığı ve bunun ona çeşitli kültürleri tanımaya vesile olduğu ifade edilmektedir. 1406 Yılında Kahire'de hayata gözlerini yummuştur.[69] İbn Haldûn'un pek çok eseri vardır. En önemli eseri *Mukaddime* adıyla bilinen *Kitabu'l'İber ve Divanu'l-Mubteda ve'l-Haber fi Eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber* adlı eserin giriş kısmıdır. Bu kitap üç bölümden oluşmaktadır.[70] 1.cilt *Mukaddime,* 2.cilt *Araplar, Nabatlılar, Süryanlar, Farslar, Yahudiler, Eski Mısırlılar, Yunanlar, Rumlar, Türkler, Franklar ve diğer toplumlar,* 3.cilt ise, *Berberiler ve Kuzey Afrikalılar'*dan bahsetmektedir.[71]

Endülüs dönemi şairlerini araştırmak için elbette ki Arapça kaynakları da incelemek gerekmektedir. Bu hususta yukarıda bahsedilen şairlerden İbn Zeydûn ve İbn Şuheyd gibi şairlerin şiirlerini daha detaylı incelemek için Ali b. Muncib b. Süleyman ve Ebû'l-Kâsım adlı müelliflerin yazmış olduğu olduğu *el-Muhtâr min şi'ri şu'arâ'i'l-Endelus*[72] adlı kitap incelenebilir. Ayrıca Mikdâd Rahîm adlı müellifin yazmış olduğu *Risâ'u'n-Nefsi fî'ş-Şi'iri'l-Endelusî*[73] adlı kitapta da Endülüs Döneminde öne çıkmış şairler hakkında bilgi edinilebilir. Arapça kaynaklar arasında yer alabilecek kitaplardan biri de Muhammed Zekeriyâ 'Anânî'nin yazmış olduğu *Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî*[74]'dir. Bu kitapta İbn Abdirabbihî'den bahsedilmiştir. Kendisinin divanından şiirlerine yer verilmiş ve bazı şiirlerinin ise kaybolduğu bilgisi aktarılmaktadır. Divanından verilen örnekler arasından *Kasîdetu Serî'i'l-ğavânî*'den bir beyit şöyledir[75]:

أديـرا على الـراح لا تشـريا قلبي ولا تطلبــا مــن عنــد قــاتلتي ذحلـي[76]

Şarap kadehlerimi elden ele döndürün, kalbimi satmayın, katillerime de kin tutmamı beklemeyin.

VII) İbnu Derrâc el-Kastalî

Bir önceki paragraflarda belirtilen şairlerin dışında 'Anânî'nin kitabında yer verdiği bir başka şair İbnu Derrâc el-Kastalî'dır. Asıl adı Ahmed b. Muhammed b. el-'Âsî'dir. Künyesinin Ebû Ömer olduğu ve soyunun Kastalalı[77] Berberi bir aileye dayandığı belirtilmektedir. İbn Derrâc ve ailesi Endülüs'e fetihle beraber geldiği bilgisi kaynaklarda yer almaktadır. Bunlara ek olarak kendisinin Endülüs'ün Mutenebbî'si olarak anıldığı kaynakta belirtilmektedir.[78] Ebû Derrâc'ın şiirlerinden bir örnek şu şekildedir:

---

[69] Ürün [2015], *a.g.e*, s.136.
[70] *Aynı eser*, s.136.
[71] *Aynı eser,* s.137.
[72] Süleyman, Ali b. Muncib b. ve Ebû'l-Kâsım [1985], *el-Muhtâr min Şi'ri Şu'arâ'i'l-Endelus,* Dâru'l-Beşîr, Amman, 1.baskı.
[73] Rahîm, Mikdâd [2008], *Risâ'u'n-Nefsi fî'ş-Şi'ri'l-Endelusî,* Cehîne li'n-Neşri ve't-Tevzî'i, Amman-Ürdün.
[74] 'Anânî, M. Zekeriyâ [1999], *Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî,* Dâru'l-Ma'rifetu'l-Câmi'iyye, 1. Baskı.
[75] *Aynı eser,* s.74.
[76] *Aynı eser,* s.76.
[77] Kastalâ: Endülüs'ün bir şehridir. Ebû Ömer Ahmed İbn Muhammed b. Derrâc el-Kastalî gibi erdemli kişilerin nispet edildiği şehirlerden birisidir. Bknz.: el-Hemevî [1993], *a.g.e,* c.4, s.347.
[78] Rahîm [2008], *a.g.e,* s.76.

أضـــاء لهـــا فجـــر النهـــى فنّهاهـــا عـــن الـــدنف المضـــنى بخـــرٍّ هواهـــا

وضـــلّلها صـــبح جـــلا ليلـــة الـــدجى وقـــد كـــان يهـــديها إلـــى دجاهـــا[79]

Akıl ışığı aydınlatınca onu, aşkının getirdiği uzun soluklu hastalığı son buldu,
Sabahın ışığı onu gecenin karanlığıyla aldattı ve sabahın ışığı gecesini aydınlatıyordu.

Yukarıdaki şairler gibi Mikdâd Rahîm'in kitabında İbn Zeydûn'a ve şiirlerine kitabında yer vermiştir.[80] Şiirlerinden bir beyit şu şekildedir:

خليلـي لا فطـريسـر ولا أضـحى فما حال من أمسى مشوقاً كما أضحى[81]

Ey dostlarım, ne razaman ne karban bayramında sizinleydim, sabah akşam hel aklımda siz vardınız.

VIII) İbn Hânî

Endülüs Arap Edebiyatı hususunda incelenebilecek bir diğer kaynak ise Butrus el-Bustânî isimli müellifin kaleme almış olduğu *'Udebâ'u'l-'Arab fî'l-Endelus fî 'Asri'l-İn'irâr*[82] adlı eseridir. Yukarıda verilen şairlerin dışında el-Bustânî kitabında pek çok şaire ve şiirlerine yer vermiştir. Bunlardan bir tanesi İbnu Hânî el-Endelusî'dir (ö.361/972). İbnu Hânî'nin asıl adı Muhammed, künyeleri ise Ebû'l-Kâsım ve Ebû'l-Hasan olarak belirtilmektedir. İbnu Hânî'nin babasının, Fas'ın Mehdiyye[83] köyünden olduğu bilgisi kaynakta geçmektedir. Edebî ve şair bir kişiliği vardı. Kurutba'da medresede eğitim aldı. Şiirler yazdı. Arap şiirlerini ezberlemeyi severdi. Kendisine nispet edilen pek çok şiiri olduğu kaynaklarda geçmektedir.[84] el-Bustânî'nin kitabında İbnu Hânî nispet ettiği şiirlerinden bir beyit şöyledir:

هـــذا الأغـــزُّ الأزهـــر المتـــألِّق المتـــــدفِّق المتـــــبلِّج الوضـــــاء[85]

Bu dikenli gül ışıldar, yaprakları açıktır, parıl parıl parlar.

Endülüs dönemini ele alan Arap Edebiyatı tarih kitapları arasında değerlendirilebilecek bir diğer kitap da, Abdulaziz Muhammed İsa adlı müellifin kaleme

[79] Rahîm [2008], *a.g.e*, s.77.
[80] *Aynı eser,* s.98.
[81] *Aynı eser,* s.99.
[82] el-Bustânî, Butrus [1968], *'Udebâ'u'l-'Arab fî'l-Endelus fî 'Asri'l-İn'irâr*, Dâru'l-Mekşûf ve Dâru's-Segâfe, Beyrut-Lübnan, 6. Baskı.
[83] Mehdiyye: Afrika'da Mehdî diye hitap edilen bir şehirdir. Daha fazla bilgi için bknz.: el-Hemevî [1993], *a.g.e*, c.5, s.229-231.
[84] el-Bustânî [1968], *a.g.e*, s.84-85.
[85] *Aynı eser,* s.86.

aldığı *Edebî'l-'Arabî fi'l-Endelus*[86] isimli kitabıdır. Kitap içerisinde Endülüs döneminde hitabet, yazım ve şiir alanındaki durumlar ele alınmıştır. Şiir sanatı hususunda çeşitli konular işlenmiştir. Bunlar: felsefi, zühd ve tasavvufi şiir gibi konulardır. Abdülaziz kitabında Zühd ve tasavvufi şiir hususunda Endülüs döneminin zühd ve tasavvufla hemhal olduğu ifadesini kullanmaktadır.[87] Nitekim çalışmanın konusu olan Ebû Medyen'in şiirlerinde de görülecektir. Endülüs döneminde şairlerin devlet kademelerinde ün salmak için yarıştıkları da kaynakta belirtilmektedir. Dönemin hükümdarları şairleri, devletin ileri gelenleriyle yapılan toplantılara davet ettiği ve buralarda kendilerine şiir okuttukları bilinmektedir. Öyle ki şairler de kendi aralarında bu toplantılara katılmak için yarış içerisine girmiştir.[88]

Endülüs hükümdarları ve emirlerinin edebiyata çok önem verdiği bilinmektedir. Hükümdarlar özellikle boş zamanlarında edebiyatla ilgilenmişlerdir. Emirler ve hükümdarların edebiyata bu denli ilgili olmasını Abdülaziz kitabında çeşitli nedenlerle açıklamaktadır. Bunlardan ilkini: edebî sanatlara ilgileri, ikincisini, tahtlarını ve miraslarını devralacak kişinin edebî ve sanatsal bir kişiliğinin olması gerektiğine inanmaları, üçüncüsünü, meclislerinde edebî meselelerin konuşulması ve şairlerin bu meclislerde yarış içerisinde olması ve dördüncüsünü ise ediplere yakınlık göstermede aralarında yarışmaları olarak açıklamaktadır.[89] Endülüs tarihinde şiir ve edebiyatın yanı sıra sufilik ve tasavvuf gibi hususlar da ele alınacaktır.

Tasavvuf, *vahdet-i vücûd* yorumu açısından varlığın tek yaratıcısı olan Allah olduğu ve diğer tüm varlıkların onun birer yansıması olduğunu savunan bir ekoldür.[90] Endülüs fetih olunduğunda ilk zâhidler, Doğudan gelen *zühd* ve *takvâsıyla* halka örnek teşkil etmiş Tabi'în dönemi zâhidlerinin yaşayışlarını örnek almışlardır. Endülüs döneminde birbirinden farklı pek çok zâhid ortaya çıkmış ve Endülüs'te tasavvuf anlayışının doğmasına zemin hazırlamışlardır. Tabi bu dönemde tasavvuf şiirinin ortaya çıkışı da tasavvufî yönden etkilenen ve şiir yönü olan zâhidler vesilesiyle olmuştur. Nitekim bu şahsiyetlerin önde gelenlerinden biri İbnu'l-'Arîf'tir.[91] İbnu'l-'Arîf'in şiir yönünün güçlü olduğu ifade edilmektedir. İçinde Hz. Peygamber'e yazmış olduğu bir kaside olduğu belirtilen *Matâli'u'l-Envâr ve Menâbîu'l-Esrâr* adlı eser, ona nispet edilmektedir. Kendisinin önem verdiği tasavvufî konuları çeşitli zâhid âlimlerden öğrendiği bilinmektedir. Endülüs tasavvuf felsefesinin kurucusu olarak kabul edilen İbn Meserre, Hasan Basrî'nin temsil ettiği Allah korkusuna dayalı tasavvuf anlayışına vurgu yaparken, İbnu'l-Arîf, Râbia Adeviyye ve Bayezid Bistamî'nin temsil ettiği Allah sevgisine ağırlık vermiştir. Bununla birlikte *seyr u sulûktaki* silsilesi Hasan Basrî'ye ulaşmaktadır. İbnu'l-'Arîf'e göre *irâde, tövbe, zühd, tevekkül, sabır, hüzün, havf, recâ* ve *şükür* hakikat yolcusu şeriat ehlinin makamlarıdır.[92] Burada belirtilen hususların benzerleri Ebû Medyen'in şiirlerinde ve eserlerinde de göze çarpmaktadır. Öyle ki, çalışmanın temeli bu hususlar etrafında gelişmektedir.

---

[86] İsa, M. Abdülaziz [1945], *Edebî'l-'Arabî fi'l-Endelus,* Matba'atu'l-İstigâme, Kâhire, 1. Baskı.
[87] *Aynı eser,* s.112.
[88] İsa [1945], *a.g.e,* s.186.
[89] *Aynı eser,* s.193-195.
[90] Akarpınar, R. Bahar [2004], Sufi Kültüründe Sembollerin Yeri ve Önemi Hakkında Bir Deneme, *Türkbilig Dergisi,* sayı:7, s.3-19, s.4.
[91] Bardakçı [2009], *a.g.e,* s.329.
[92] *Aynı eser,* s.345.

Endülüs Dönemini ve tasavvuf hususunda farklı kitaplar bulunmaktadır. Bilgi edine bilmek için bunlardan bazıları Fatih Erkoçoğlu'nun *İslam Medeniyeti Tarihi*[93] ve Refik Algan'ın *Endülüs Sufileri*[94] adlı kitabı, tarihi açıdan Ziya Paşa'nın *Endülüs Tarihi*[95] isimli kitabı ve bir diğeri de Ahmet Dağ'ın *Kitab-ı Endülüs*[96] adlı kitaplarına bakılabilir.

Giriş bölümünde anlatılanlar genel hatlarıyla o dönemin özeti niteliğindedir ve öne çıkan şairlerin kısa hayatları ve eserleridir. Bu bölümde ele alınan hususlar genel hatlarıyla Endülüs Devleti'ni kuruluşu, kültürel ve toplumsal değişikliklerdir. Dönem içerisinde Doğu'dan Batı'ya olan yöneliş, Batılı medeniyetler ile etkileşim, kültür, dil, edebiyat, sanat ve bilim alanındaki değişiklikler Endülüs'ü kültürel yönden çok etkilemiştir. Endülüs Döneminde yaşamış olan Ebû Medyen Şu'ayb el-Ensârî'nin öncelikle hayatını, ardından eserlerini ve edebiyata katkıları incelenerek çalışmanın sonlandırılması hedeflenmektedir. Çalışma içerisinde kendisinin hayatından bahsedilirken, aldığı eğitimler, bulunduğu yerler, eserleri ve özellikle de Sufiliğin öncüsü olduğu için şiirlerinde işlemiş olduğu tasavvufi tema, dil ve üslup incelenecektir. Ebû Medyen her ne kadar şeyh olsa da yazmış olduğu şiirleri ve divanı kendisinin edebî yönü gösterdiği gayet açık bir şekilde ilerleyen bölümlerde görülecektir.

[93] Erkoçoğlu, Fatih [2011], *İslam Medeniyeti Tarihi,* Ankara Okulu Yayınları.
[94] Algan, Refik [2002], *Endülüs Sufileri,* Dharma Yayınları.
[95] Paşa, Ziya [2007], *Endülüs Tarihi,* Selis Yayınlar.
[96] Dağ Ahmet [2016], *Kitab-ı Endülüs,* Profil Yayınları.

1.BÖLÜM

1.1. Ebû Medyen Şu‘ayb El-Ensârî

İbnu’l-‘Arabî’nin şeyhleri arasında bulunan Ebû Medyen Şu‘ayb el-Ensârî el-Mağribi’nin kaynaklarda ölüm tarihi (ö.594/1198)[97], (ö.589/1193)[98] şeklinde geçmektedir. 12. Yüzyılın önde gelen sufileridendir. Abdulkadir Geylanî (ö.561/1166) Doğunun şeyhi/şeyhu’l-Maşrık’ı sayılırken, Ebû Medyen ise Mağrib’in şeyhi/ şeyhu’l-Mağrib sayılmıştır[99]. Ebû Medyen, Fas’ta yaşamıştır.[100] Burada tahsil etmiş olduğu ilim sayesinde ün kazanmış ve pek çok hocadan eğitim almıştır. Kendisinin ulaşmış olduğu mertebe pek çok zâta esin kaynağı olmuş, nitekim İbnu’l-Arabî *el-Futuhâtu’l-Mekkiye* adlı kitabında Ebû Medyen’den sürekli ve hürmetkâr bir şekilde “Şeyhimiz”[101] şeklinde bahsetmiştir. İbnu’l-‘Arabî’nin kitabı *el-Futuhâtu’l-Mekkiye’*de çokça bahsettiği kişi Ebû Medyen olarak görülmektedir.[102] Ebû Medyen ilmi ve eğitimi Şeyh Ebû’l-Hasan Ali b. Harezhem’den almıştır.[103] Ayrıca yine İbnu’l-‘Arabî, *el-Futuhâtu’l-Mekkiye’*de şeyhi Ebû Medyen’i açık bir şekilde on sekiz zattan birisi ve şeyhler şeyhi olarak nitelemektedir.[104] *İsmail Hakkı Bey’in Hikemiyyât-ı Şeyh Ebû Medyen Tercümesi’*nde[105] de Ebû Medyen’in İbnu’l-‘Arabî’nin hocalarından olduğu belirtilmiş ve yine benzer kaynaklar kullanılarak atıflar yapılmıştır.

Ebû Medyen Şu‘ayb el-Ensarî el-Mağribî’nin isminin geçtiği kaynaklarda pek çok künyesi bulunmaktadır. Hamide Ulupınar’ın hazırlamış olduğu *Ebû Medyen el-Mağribi* adlı kitapta, ismi Şu‘ayb b. Hüseyin olarak belirtilirken[106], bazı kaynaklarda da[107] Şu‘ayb b. Hasan olarak geçtiği ifade edilmektedir. Oğlunun adı Medyen olduğundan Araplardaki künye geleneği gereği Ebû Medyen olarak da isimlendirilmektedir.[108] Diğer künyeleri de et-Tilimsânî, el-Endelusî, el-Mâlikî, el-Mağribî, el-Bica’î, el-İşbilî ve el-Katniyânî[109]

---

[97] Özköse [2008a], *a.g.e*, s.95-115.
[98] İzoli ‘Acac, Rıdwan Muhammed Said [2013]. “Tecelliyâtu’l-Hubbi’l-İlâhî ve Felsefetihi fi’ş-Şiʿri’s-Sûfî: Ebû Medyen et-Tilimsânî Enmûzecen”, *Ekev Akademi Dergisi*, Bahar Sayısı:55, s.245.
[99] Yılmaz, H. Kâmil [1994]. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar,* Ensar Neşriyat, İstanbul, s. 138.
[100] İzoli ‘Acac [2013], *a.g.e*, s.246.
[101] Muhyiddin İbnu’l-Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye,* çev.: Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul 2006, c. 2, s. 275’den akt. Özköse [2008]a, *a.g.e*, s.96.
[102] Addas, Claude [1993], “*Abu Madyan and Ibn ‘Arabî”, Muhyiddîn İbn ‘Arabî: Acommeratıve Volume,* ed.: Stephan Hrirtenstein and Michael Tierman, Shaftesburg’dan akt. Ulupınar H. [2013], *Ebû Medyen el-Mağribi,* 1.baskı, İstanbul, Gelenek Yayıncılık, s.54.
[103] Nüveyhiz, Adil [1983], *Mu‘cem Zemeni li’s-Sahâbe ve e‘lamu’l-Muhaddisîn ve’l-Fukâha’ ve’l-Mu’ellifîn min Sene 11-807 hicri,* s.283’den akt. İzoli ‘Acac [2013], *a.g.e*, s.247.
[104] Muhyiddin İbnü’l-Arabî, *Futuhât-ı Mekkiyye,* çev.: Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul 2006, c. 2, s. 275’den akt. Özköse [2008]a, *a.g.e*, s.97.
[105] Tan M. Nedim [2015]. İsmail Hakkı Bey’in Hikemiyyât-ı Şeyh Ebû Medyen Tercümesi, *İlim ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı:35, s.238-254.
[106] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.53.
[107] *Aynı eser*, s.238-254.
[108] Şa’rani, Abdülvehhab b. Ahmed [1997], *et-Tabakatu’l-Kubrâ*, Beyrut, trc.: Akçiçek, Abdulkadir [1969-1986], İstanbul’dan akt. Ulupınar [2013], s.54.
[109] *Aynı eser*, s.54.

şeklindedir. Bu lakaplar dışında âlimler arasında ün salmış ve kabul görülmüş zâtları İslam tarihinde çeşitli lakaplar takıldığı da görülmüştür. Ebû Medyen el-Ensarî'nin ilminden ötürü verilen bazı lakaplar şunlardır: "Şeyhu'ş-Şuyûh", "Sultanu'l-Vârisîn", , "Ebû'n-Necât"[110], "Seyyidî"[111], "Şeyhu'l-Meşâyîh (Şeyhlerin şeyhi)", "Ustâdu'l-Evliyâ (Evliyaların üstadı)", "Kudvetu's-Sâlikîn (Sâliklerin rehberi)[112]. Görüldüğü gibi pek çok lakabı olan Ebû Medyen öğrencileri ve hocaları tarafından övgüyle anılmıştır. Nitekim bu övgülerin pek çoğunu yine yukarıda bahsedildiği gibi İbnu'l-Arabî yapmıştır.

1.2. Hayatı

Ebû Medyen Hicri 509/ Miladi 1115[113] yılında, Endülüs'ün İşbiliyye[114] şuan ki Sevilla civarındaki Kantiyane (Cantillana) kasabasının bir mahallesinde doğmuştur[115]. Doğum tarihi olarak çeşitli rivayetler vardır: 509[116], 514[117], 514, 515, 520[118]. Küçük yaşta babasını kaybetmiştir.[119] Bir süre ağabeyleri ile yaşamış, ancak ağabeyleri ona baskı uygulamış ve çalıştırmışlardır. Daha sonra ilme olan ilgisinden dolayı evden kaçmış veya ilim öğrenmek için yola koyulmuş ve ilk olarak İşbiliyye'den deniz yolu ile Tanca'ya, Tanca'da aradığını bulamayınca oradan da Sebte'ye gitmiştir.[120] Bir miktar para kazanarak oradan Marakeş'e geçmiştir. Buraya geldiğinde yakalanarak askere alınmış ve askeriyede ilme olan merakını anlatınca kendisine Fas kentine gitmesi tavsiye edilmiş ve bunun üzerine Fas'a gitmiştir.[121] Orada Karaviyyûn Camii'ne[122] gitmiş, abdest alarak namaz kılmayı öğrenmiştir. Daha sonra Ebû Medyen bu camide fıkıh ve hadis dersi almaya başlamıştır. Ebû'l-Hasan Ali b. Halef b. Galib el-Kuraşi'den (v. 573/1177)[123]. Diğer bir hocası Ebû'l-Hasan

---

[110] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.54.
[111] Yazıcı, Tahsin [1994]. "Ebû Medyen", *D.İ.A.*, İstanbul, X/186.
[112] Makşid, Mahmûd, *Nuzhetu'l-Anzâr fi 'Acâibi't-Tevârih ve'l-Ahbâr*, thk.: Muhammed Mahfûz, Ali Ez-Zuvâri [1988], Beyrut'tan akt. Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.54.
[113] Cornell, Vincent J. [1996]. *The Way Of Abu Madyan: The Works of Abu Madyan Shuayb (Islamic Texts Society)*, Cambridge, s.2.
[114] Hibar, Muhtar [2002]. Şi'ir Ebû Medyen el-Tilimsânî (er-Ru'ya ve't-Teşkîl), *el-İttihâdu'l-Arâbî*, Şam, s.5.
[115] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.56.
[116] Yusuf b. Yahya b. İsa İbnu'z-Ziyât, *et-Teşevvuf ilâ Ricâli'-Tasavvuf ve Ehbâri Ebi'l-Abbas es-Sebtî*, tah.: Ahmed et-Tevfik, Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-'Ulumi'l-İnsaniyye, Rabat 1984, s. 319'dan akt. Özköse [2008a], s.4: Cornell, *a.g.e*, s.2.
[117] İzoli [2013], s.246.
[118] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.56.
[119] Özköse [2008a], *a.g.e*, s.98.
[120] *Aynı eser*, s.4: Cornell [1996], *a.g.e*, s.3.
[121] Na'san, Muhammed Hişam [2005], *Mevsû'âtu 'Alemi'l-'Ulemâ'i ve'l-Udebâ'i'l Arabı'l-Muslimîn*, Beyrut'tan akt. Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.58.
[122] Bu camii Fas şehrindedir ve Mağrib'in meşhur cami ve külliyelerinden biri olarak bilinir. Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah el-Fihri'nin kızı Fatıma tarafından 245/859 yılında yaptırılmıştır.(Bknz.: Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.56).
[123] Ebû'l-Hasan, Endülüs'ün Şelep (Sebte) şehrine doğmuş, Kurtuba'da ilim öğrenmiş ve oraya yerleşmiştir. Fas'ın fakihlerindendir ve ilim meclisine pek çok derviş ve evliya gelmiştir.573/1177 yılında el-Kasru'l-Ketame'de vefat ettiği aktarılmıştır. Ancak vefat tarihi olarak 568/1172 yılını aktaranlar da vardır. (Bkz. Tadili, et-Teşevvuf, s.228-229: Selavi, *Kitabu'l-İstiksa*, III/175: Kettani, *Selavetu'l-Enfâs*, II/28-30: İbnu'l-Kâdî, Ebû'l-

Hirzihim'den(ö.559/1164)[124] Maliki fıkhı öğrenmiş, İmam Malik'in (93-179/711-795) *el-Muvatta'*ını ve Tirmizi'nin (v 279/892) *es-Sünen'*ini ders almıştır.[125] Ebû Medyen'in kalbine Hırizhim[126] çok tesir etmiş, kendisini çok etkilemiştir. Bundan dolayı hep kendisinden bahsederken övgü ve hayranlıkla bahsetmiştir.[127]

Öğrendiği ilimle kendini geliştirmeye başlayan Ebû Medyen bu ilk hocasını gönül ustası, kalplerin derinliklerine tesir eden kişi olarak nitelemiştir.[128] Bu öğrenim süreci içerisinde Ebû Medyen sürekli kendi ile baş başa kalmış ve ilmi derin bir şekilde hissetmeye çalışmıştır. Tabi ki, Ebû Medyen'e bu yetmemiş hocası Hırzihim'den Haris el-Muhasibi'nin (ö. 243/857) *er-Ri'âye li-Hukûkillah* isimli eser ile İmam Gazalî'nin (ö. 505./1111) *İhya'u 'Ulûmi'd-Dîn'*ini okumuştur.[129] Hayatının büyük kısmını bekâr olarak geçirmiştir.[130] Tek eşi ise Ebû Ya'za'nın talebi neticesinde evlendiği bir cariyedir.[131]

Ebû Medyen'nin suluk eğitimi aldığı diğer iki şeyh de, Ebû Abdillâh ed-Dekkâk ile Ebu'l-Hasan es-Selâvî'dir.[132] ed-Dekkak siyasi faaliyetleri ile öne çıkan bir şeyhdir. Ebû Medyen'e Sülemi'nin *Tabakâtu's-Sufiyye* kitabını okutarak tasavvuf alanında çok şey kattığı ifade edilmektedir.[133] Tasavvuf anlamında Ebû Medyen icazeti ve eğitimi aldığı kişi Hırzihim'dir, ancak kendisine bu konuda çok tesir eden kişinin Fes Ribatı Şeyhi olan Berberi Pir Ebû Ya'zâ Yelnûr İbn Meymun ed-Dükkalî (ö. 572/1177) olduğu kaynaklarda geçmektedir.[134] Ebû Medyen, Şeyh Ebû Ya''za'dan "Geçmişten günümüze Salihler hakkında haberler aldım, Ya'za'nın haberlerinden daha etkileyicisini ve Gazali'nin ihya ettiği tasavvuf kitapları kadar iyisini görmedim" şeklinde bahsetmiştir.[135] Tasavvuf anlamında Kuzey Afrika'da ilerleyen tarihlerde Sufiliğin öncüsü ve aynı zamanda Sufi şair olarak da bilinecek olan Ebû Medyen el-Mağribi dini ilim öğrenimine ilk adımlarını böyle atmıştır. O daha sonraki süreçte çeşitli hocalarla tanışacak ve her geçen gün bilgi haznesi ve nüfuz çevresi genişleyecektir.

Abbas Şihabddin Ahmed b. Muhammed b. Muhamed el-Miknâsî, *Cezvetu'l-İktibâs fi Zikri men Halle Mine'l-'Alam bi'l-Medîneti Fâs,* Rabat-1974 II/468)'den aktaran, Ulupınar [2013], a.g.e, s.59.

[124] İbnu'z-Ziyât, Yusuf b. Yahya b. İsa, *et-Teşevvuf ilâ Ricâli'-Tasavvuf ve Ehbâri Ebi'l-Abbas es-Sebtî,* tah.: Ahmed et-Tevfik [1984], Kulliyetu'l-Âdâb ve'l-Ulumi'l-İnsaniyye, Rabat'tan akt. Özköse [2008a], *a.g.e,* s.5.

[125] Ulupınar [2013], *a.g.e,* s.59.

[126] Ali b. Hirzihim el-Fâsî: Asıl adı Ebû'l-Hasan Siydî Ali b. İsmail b. Muhammed b. Abdullah b. Hirzihim ibn Ziyâd b. Yusuf b. Suhrân ibnu'l-Hasan b. Siydî Muhammed Abdullah b. Ömer'dir. Daha fazla bilgi için bknz.: el-Fâsî, A. El-Meczûb: el-Kâdirî, Muhammed b. el-Tayb: b. Sevde, A. b. Abdulkâdir [2008], Mevsû'atu 'İ'lâmi'l-Mağrib, 2. Baskı, s.363.

[127] Hibar [2002], *a.g.e,* s.12.

[128] Özköse [2008a], *a.g.e,* s.5.

[129] İbn Kunfuz, Ebû'l-'Abbâs el-Hatîb el-Kasantînî [1965], *Unsu'l-Fakîr ve İzzu'l-Hakîr,* nşr.: Muhamed el-Fâsi-Adolf Fur, Rabat'tan akt. Ulupınar [2013], *a.g.e,* s.61.

[130] Özköse Kadir [2008b]. *Tasavvufi Hikmet ve Risaleler,* Ensar Yayıncılık, Konya, s.70.

[131] *Aynı eser*, s.70.

[132] Özköse [2008a], *a.g.e,* s.5.

[133] Cornell [1996], *a.g.e,* s.7.

[134] *Aynı eser,* s.9.

[135] Hibar [2002], *a.g.e,* s.12.

Ebû Medyen, Ya‘za’nın tarikatına ve ibadet halkasına katıldıktan sonra kendisinin sohbetlerine katılmak için bir grup insanla Ya‘za’nın Îrrucân Dağı[136]’ndaki evine gitmişlerdir. Buraya vardıklarında Ebû Ya‘za, Ebû Medyen dışındaki herkesi kabul etmiş, yemek getirtmiş, ancak Ebû Medyen’i kabul etmemiştir. Ebû Medyen evin direğinin dibinde beklemiş ve her yemek getirildiğinde onun yanına gitmiş, ama Ebû Ya‘za’dan azar işitmiştir. Üç gün sonra Ebû Medyen açlıktan iyice bitkin düşmüştür ve tekrar Ebû Ya‘za’nın yanına gittiğinde Ebû Ya‘za’ya başını kaldırıp bakmış onun kör olduğunu görmüştür ve geri dönmüştür. O gece çaresizlikten şu şiiri söylemiştir[137]:

قليـــل لمثلـــي زفـــرة ونجيـــب ولـــيس لـــه إلا الحبيـــب طبيـــب

وأمثـل مـا يلقـي المحـب خضـوعه إذا كـان مـن يـدعوه لـيس يجيـب

Benim gibi azdır feryat edip ağlayan, böylesinin olmaz sevgilisinden başka tabibi,
Seven için en güzel şey itaat etmektir, çağıran karşılık vermediğinde.

Buradan da anlaşıldığı gibi Ebû Medyen aynı zamanda şiir ve edebiyata ilgisi olan bir zattır. Kendisinin tasavvufa dair eserlerinin yanı sıra bir şiir divanı da bulunmaktadır.[138] Tasavvuf şiirinde öncü olarak bilinen Ebû Medyen’in, şiirlerin son harflerini aynı olacak şekilde yazdığı çeşitli kasideleri vardır. Divanında pek çok şiiri bulunmaktadır. Ebû Medyen'in *el- Vasiyye* ve *el- ‘Alfide* adlı iki risalesi vardır. Kendisine nispet edilen bazı kasideler ve şiir parçaları *Divanu Ebî Medyen* adıyla yayımlanmıştır.[139] Bunların neredeyse tamamı ilahi aşk ve dinî konularla ile ilgilidir. Divanının yanı sıra Ebû Medyen’in derlenmiş olan bazı özlü sözleri ve yazıları da bulunmaktadır.

Kuzey Afrika’da meşhur olan Ebû Medyen et-Tilimsânî, hac dönüşünde Muvahhidîlerin hâkimiyetinde olan Bicâye’ye yerleşmiştir. Burada pek çok sohbette bulunmuş, tesir halkasını genişletmiştir. Şöhret kazandıkça oranın dini zümresi Ebû Medyen’i çekememiş ve ona iftiralar atarak onu buranın hükümdarı olan Sultan Ya‘kûb el-Mansûr’a şikâyet etmiş hatta daha da ileri giderek kendisinin ileride mehdilik[140] iddiasında

[136] İrrucan Dağı: Hurma ve zeytin bakımından zengin olan bir beldedir. Bu dağın bulunduğu yerde büyük bir şehir vardır. Sulak bir yerdir ve pek çok meyve yetişmektedir. Karasal iklimdir ve denize yakındır. Daha fazla bilgi için bknz.: el-Hemevî [1993], *a.g.e,* c.1, s.142-144.
[137] Neccâr, *et-Turuku’s-Sûfiyye,* s. 126-127’den akt. Ulupınar [2013], *a.g.e,* s.62.
[138] Hibar [2002], *a.g.e,* s.12.
[139] Yazıcı [1994], *a.g.e,* s.186.
[140] Ebû Medyen’in daha önce mehdilik iddiasında bulunan İmam Muhammed Mehdi b. Tümert’e (v. 574/1130)’e benzediğini iddia etmişlerdir. Bkz.: İbn Mansur, *A’lamu’l-Mağribî’l-‘Arabî,* II/16. İbn Tümert hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: Basset, Rene, “İbn Tümert”, *M.İ.A.,* İstanbul-1977, V/831-833 (İkinci kısım): Aytekin, Arif [1999], “İbn Tümert”, *D.İ.A.,* İstanbul, XX/425-427’den aktaran Ulupınar [2013], a.g.e, s.78.

bulunabileceği ve siyasi anlamda tehlike oluşturduğunu söylemişlerdir. Şeyhin mürtlerinin çoğalması ve sohbetlerinde siyasi konulara değinmesi Ya'kûb el-Mansûr'un dikkatini çekmiştir. Bu suçlamaların temelde diğer bir sebebi de şeyhin müritlerini ve cemaatini "Hizbullah" olarak isimlendirmesinden kaynaklanıyordu. Bundan dolayı Sultan casuslarını Ebû Medyen'in etrafındakileri ve kendisini gözetlemesi için görevlendirmiştir.[141]Daha sonra sultan taht korkusu sebebiyle askerlerini Ebû Medyen'e göndererek bir yazı ile yanına çağırtmıştır. Sultanın Ebû Medyen'i çağırdığı tarihte (594/1197) Ebû Medyen 85 yaşlarında olduğu düşünülmektedir.[142] Müritleri askerlere engel olmaya çalışmışsa da Ebû Medyen onlara:

"Ölümüm yaklaştı ve buradan başka bir yerde vuku bulması takdir edilmiştir. Ben, yaşlı ve zayıf olduğumdan öleceğim yere kendim gidemiyorum. O yüzden Cenab-ı Hak, bana bu adamları musahhar kıldı. Onlar, beni devletin vasıtasıyla daha rahat bir şekilde oraya götüreceklerdir. Bütün mesele bundan ibarettir. Onun için müsterih olunuz. Onlardan bana kötülük gelmeyecektir. Çünkü ne ben sultanı göreceğim, ne de o beni görecektir" demiştir.[143]

Halk sakinleştiğinde, askerler onu alıp götürmüşler, Tilimsen topraklarına girip 'Ubbad'a ulaşınca Ebû Medyen,

-Burası ölmek için ne güzel bir yerdir, demiş ve ardından hastalanmış ve çok sürmeden hastalığının peşine vefat etmiştir.[144] Ruhunu teslim ederken ise son sözünün "Allah haktır" olduğu kaynaklarda geçmektedir.[145]

Ulupınar'ın kitabına göre, bazı kaynaklarda Ebû Medyen Tilimsen'e varır varmaz birden değişmiş ve "Bizim sultanla işimiz yok, bu gece kardeşleri ziyaret etmek isteriz" demiş ve bineğinden inmiştir. Kıbleye dönerek şehadet getirdikten sonra, şöyle demiştir: "İşte geldim… İşte geldim…" daha sonra şu ayeti kerimeyi okumuş: "Rabbim! Hoşnut olasın diye sana gelmekte acele ettim."(Taha Suresi, 20/84.) "Allah Hay" demiş ve ruhunu teslim ettiği belirtilmiştir."[146]

Ebû Medyen'in vefatı konusunda çeşitli rivayetler vardır. Bunlar: H. 580[147], 589[148], 590[149], 593[150], 597[151] şeklindedir. Ancak Ulupınar, vefatını 594[152] yılı olarak almış ve

---

[141] Cornell [1996], *a.g.e*, s.2.
[142] Kettânî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ca'fer b. İdris, *Selvetu'l-Enfâs ve Muhâdesetu'l-Ekyâs bi-Men Akbera mine'l-'Ulemâ' ve's-Sulehâ bi-Fâs,* thk.: Abdullah Kamil Kettânî-Hamza b. Muhammed Tayyib Kettânî-Muhammed Hamza b. Ali Kettânî [2004], Casablanca'dan akt. Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.79.
[143] *Aynı eser*, s.79.
[144] İzoli [2013], *a.g.e,* s.247.
[145] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.79.
[146] *Aynı eser*, s.80.
[147] *Aynı eser*, s.80.
[148] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.80: İzoli [2013], *a.g.e,* s.247.
[149] *Aynı eser*, s.80: İzoli [2013], *a.g.e*, s.248.
[150] *Aynı eser,* s.80: İzoli [2013], *a.g.e*, s.248.
[151] İzoli [2013], *a.g.e*, s.248.
[152] Dermenghem, Emile [1982], *Le Culte Ddes Saints Dans I'Islam Maghrebin,* Paris'den akt. Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.80-81.

vasiyetine uygun bir şekilde 'Ubbad'da defnedildiğini ifade etmiştir. İzoli[153]'de aynı şekilde ölümünü 594 olarak kabul etmiştir.[154]

1.3. Eserleri

Ebû Medyen'in günümüze kadar ulaşmış eserleri kısıtlı ve dağınıktır. Ancak Özköse'ye göre, ulaşan eserlerin parça parça da olsa doğru ve Batı ülkelerinde çok sayıda koleksiyonda korunduğu belirtilmektedir. Ayrıca kendisine atfedilen nüshaların bazılarında da şüphe olduğu ifade edilmektedir. Diğer bir mesele de Ebû Medyen'e ait olan eserlerin bazıları vefatından epey bir zaman sonra telif edilmesidir.[155] Buradan hareketle Ebû Medyen'in eserlerinde değişiklikler olabileceği, kendi yazısının tam anlamıyla aktarılamayacağı da anlaşılabilir. Ama büyük anlamda Ebû Medyen'in eserlerinin telifini doğrulandığı da kaynaklar arasındadır.

Ebû Medyen'e ait olan *el-Vasiyye ve'l-'Akîde* isimli iki risalesi bulunmaktadır. Kendisine atfedilen ve ait olduğu kabul edilen kaside ve şiirler bulunduğu ve bunların yayın yeri daha önce de kaynak olarak belirtildiği gibi *Divanu Ebû Medyen* olarak geçmektedir.[156] İbn Kunfuz'un *Unsu'l-Fakîr ve 'İzzu'l-Hakîr* isimli eserin de Ebû Medyen'in menakibnamesi sayıldığı belirtilmektedir.[157] Genel olarak kaynaklarda Cornell'in yazmış olduğu kitapta kendisinin eserlerinden ve hayatından kapsamlı şekilde bahsedildiği belirtilmektedir. Cornell'in "*The Way of Ebû Madyan: Dotirinal and Poetic Works of Abu Madyan Shuayb Ibn Al-Huseyn Al-Ansarî"* adlı kitabında belirtilen şiir ve risaleler şu şekildedir:

1. el-'Akîdetu'l-Mubâreke
2. Bidâyetu'l-murîd
3. Unsu'l-vahîd ve nuzhetu'l-murîd
4. el-Kasîdetu'n-Nûniyye
5. el-Kasîdetu'r-Râ'iyye
6. el-Kasîdetu'l-Mîmiyye
7. el-Kasîdetu'l-Bâbiyye
8. el-Kasîdetu'l-Lâmiyye[158]

Yine Ulupınar'ın yazmış olduğu kitapta Ebû Medyen'in eserlerine ve divanına yer verilmiştir. Bunlardan biri *Unsu'l-vahîd ve Nuzhetu'l-Murîd fi 'İlmi'Tevhîd*[159]'dir. Tasavvuf hikmetlerini işleyen bir kitaptır. Kısa özlü sözleri ve ibareleri içermektedir. Türkiye

[153] Rıdvan Muhamed Sa'id İzoli 'Acac'ın 2013 yılında *Ekev Akademi Dergisi'*nde yayınlanan Ebû Medyen'in sufi şiiri üzerine bir makalesi bulunmaktadır. Çeşitli kaynaklardan yararlanarak bu çalışmayı yapmıştır. Kendisi Ürdün Balga Üniversitesi'nde Dr. öğretim üyesidir. Uzmanlık alanı Arap Edebiyatı, şiir ve edebî eleştiridir.
[154] İzoli [2013], *a.g.e,* s.247.
[155] Özköse [2008a], *a.g.e,* s.108.
[156] *Aynı eser,* s.108.
[157] Cornell [1996], *a.g.e,* s.108: Özköse [2008a], *a.g.e,* s.108.
[158] Özköse [2008b], *a.g.e,* s.74.
[159] Ulupınar [2013], *a.g.e,* s.100.

kütüphanelerinde bu kitabın ismiyle kayıtlı: Hacı Mahmut Efendi 2487, vr.:44-57, 6465, vr.: 8-10[160], 2634, vr.: 8-11. Bu eser Türkiye'deki kütüphane kayıtlarında *Hikemu Ebi Medyen* olarak geçtiği de belirtilmektedir. Bu isimle kayıtlı diğer nüshalar ise, Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi 616, 3 vr.: Hacı Mahmut Efendi 2310, vr.:53-58,2415, vr.: 80-82. *Unsu'l-Vahîd, Unsu't-Tevhîd* veya *Nuzhetu'l-Murîd* adıyla kayıtlı nüshalar ise: Süleymaniye Ktp., Laleli 3669, vr.: 92-94, III. Ahmed 2485/5, vr.:175-178: Ayasofya 1667/2, Esad Efendi 1689, vr.: 90-94: 2Hacı Mahmut Efendi 2661/4, 8-12 vr., 2634/4, 8-11 vr., İzmir 815, vr.: 69-74. Ebû Medyen'in bu eserinin İsmail Hakkı Bursevi (v.1131/1718) tarafından Türkçe'ye tercüme edildiği ifade edilmektedir. (İstanbul Mürettibin-i Osmaniye Matbaası 1328, 16 s.).[161] Aynı şekilde nüshanın farklı bir türü de *Enisu'l-Vahîd ve Nuzheti'l-Murîd fi't-Tevhîd* adıyla: Bursa İnebey Yazma Eser Ktp: 16 Or 775/8 demirbaş numarası kaydıyla, Orhan Camii Koleksiyonu içerisinde yer almaktadır.[162]

Ebû Medyen'in yine bu eserinin pek çok şerhi yapılmıştır. Bunlar: *el-Beyân ve'l-Mezîd el-Muştemil 'ala Ma'âni't-Tenzîh ve Hakâ'iki't-Tevhîd* adıyla Şehabeddin Ahmet b. Abdilkadir Baişen tarafından ve *Şerhu'l-Hikemi'l-Gavsiyye li-Şeyhi'ş-Şuyûh Ebi Medyen et-Tilimsânî el-Mağribî* adıyla Muhammed b. Ali. B. Muhammed Allan el-Bekri es-Sıddıkî b. 'Allân (v. 1057/1647) tarafından şerhi yapılmıştır.[163] *el-Mevâddu'l-Gaysiyyeti'n-Nâşi'e 'ani'l-Hikemi'l-Gaysiyye:* Ahmed b. Mustafa el-Alevi tarafından şerhi yapıldığı gibi eserin bir kısmı da 1912'de yayınlanmıştır.[164]

Ebû Medyen'in diğer bir kitabı da *Bidâyetu'l-Murîd'*dir.[165] Bu kitapta Ebû Medyen tasavvufa girişte yapılması gerekenleri, tassavvuf ehlinin usullerini, şeyhlere hizmet etmek, hırka giymek vb. konuları işlemiştir. Ulupınar'a ifade ettiğine göre, Ebû Medyen'in nazariyyesini, tasavvufa bakış açısını anlamada bu eser çok önemli bir yere sahiptir. Eserin Türkiye'deki yazma nüshas *Risâle fi't-Tasavvuf* (Beyazıt Devlet Ktp., d. No: 7886, vr.: 67a-72b) adıyla kayıtlıdır. Ancak içeriğinin *Bidayetü'l-Mürid* ile aynı olduğu belirtilmektedir. Vincent Cornell tarafından (*The Way of Abu Madyan,* Cambridge- 1996, s.55-115) yayınlanmış, Kadir Özköse tarafından ise *Tasavvufi Hikmet ve Risaleler* (Konya-2008, s.167-198) ismi ile Türkçe'ye tercüme edilmiştir.[166] Bunun dışında *El-Âkîdetu'l-Mubâreke* adlı eseri 'aka'id ile ilgili bir risaledir. Ulupınar'ın belirttiğine göre, eserin yazma nüshaları: Paris Milli Ktp. Arapça Yazmalar, d. No: 1230, vr. 106: d. No: 3410: d. No:4585, vr. 15, Cezayir Milli Ktp., Arapça Yazmaları, d. No: 376, vr. 89: d. No: 599, vr. 3: d. No: 938, vr. 109: d. No: 1859, vr. 73)[167], İstanbul Millet Ktp., Emiri Farsi 833, vr.: 40-41, Beyazıd Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi 3273, vr.: 18a-b.[168] *el-Âkîdetu'l-Mubâreke'*nin de şerhleri şu şekildedir:

- *el-'Akdu'l-Mutkân ve'l-'Ikdu'l-Musmen bi Şerhi 'Akîdeti Ebî Medyen,*

[160] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.102-103.
[161] *Aynı eser*, s.100.
[162] el-Gavs Ebû Medyen Şu'ayb, *Enîsu'l-Vahîd ve Nuzheti'l-Murîd fi't-Tevhîd,* Yazmalar.gov.tr, [14.10.2020].
[163] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.100.
[164] Lings Martin [2009]. *Yirminci Yüzyılda Bir Veli Şeyh Ahmet el-'Alâvî,* İstanbul, s.287.
[165] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.101.
[166] *Aynı eser*, s.101.
[167] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.102.
[168] Brockelmann, Carl [1937], *Geschiste der Arabischen Litteratur: Erster Supplementband,* Leiden, s.784'den akt. Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.102.

- *el-Kavlu'l-Ebyen fi Âkîdeti Ebî Medyen:* Abdulğânî en-Nablûsî'nin şerhidir. Kaydı Süleymaniye Ktp., Esad Efendi 3606, vr.:226-228: 3601, vr.: 5-7).[169]

Belirtilen kaynaklar yazma nüsha olmakla birlikte kayıtları çeşitli kitaplardan derlenmiştir. Türkiye'de Ebû Medyen el-Tilimsânî el-Mağribî'nin hayatını anlatan ve kaynaklarını ele alan kişiler genel olarak tasavvufi ve dini yönünü incelemiş ve sonuç olarak şeyhin yaşamış olduğu dönemdeki kaideleri esas almışlardır. Bu belirtilen kaynaklar dışında Ulupınar'ın kitabında, *Risâle fi mâ Yecidu 'ale'l-Murîd*, *Risâle fi Suluk, Gâyât* ve *el-Vasiyye*[170] eserlerine de yer verilmiştir. Bu nüshalar tasavvuf ile ilgilidir. Edebiyatla ilgili olan kısmını ise çalışmanın ikinci bölümünün şiir kısmında ele alacağız. Ebû Medyen'in hususi olarak sürekli şiir irşad ettiği ve şiirlerinde temasının Allah sevgisi, tövbe, Allah'a yalvarış, Vahdeti vücut, vuslat vb. gibi pek çok konu işlemiştir. Şahsiyetinin âlim bir zat olarak tanınması, aynı zamanda dine olan bağlılığı geçmişteki, Arap şiiri alışkanlıklarından uzak durmasına, Sadru'l-İslam Dönemi ile ortaya çıkan dini ve ilahi temaları işlemesine sebep olmuştur. Öyle ki bu şiirlerinde de aşikârdır.

Ebû Medyen'in eserleri arasında hikmetleri sözleri de nesir kaynağı açısından önem arz etmektedir. Bu hususta yazmış olduğu hikmetli sözlerinden bir kaçı aşağıda tercümesiyle birlikte verilecektir.

1.4. Hikmetli Sözleri

Ebû Medyen'in edebî yönünü göstermek açısından şairane tarafının yanı sıra nesir türünde vermiş olduğu eseri olan *Unsu'l-vahîd ve Nuzhetu'l-murîd fi 'ilmi't-tevhîd* adlı eserinden birkaç örnek vermek doğru olacaktır. Bu vesile ile şairliğinin dışında insanlara tesir eden başka edebî yönlerinin de olduğu görülebilir. Nitekim aşağıda verilen örnekler Ebû Medyen'in kitabından verilen birkaç örnek ve tercümesidir.

1- **اَلْحَقُّ سُبْحَانَهُ مُطَّلِعٌ عَلَى السَّرَائِرِ وَالظَّوَاهِرِ فِي كُلِّ نَفَسٍ وَحَالٍ، فَأَيَّمَا قَلْبٌ يَرَاهُ مُؤَثِّرًا لَهُ حَفَظَهُ مِنْ طَوَارِئِ الْمِحَنِ وَمُضِلَّتِ الْفِتَنِ.**[171]

1- Cenab-ı Hak her nefsin gizliden ve açıktan yaptığı amalleri bilendir. Kimin kalbinin kendine bağlı olduğunu gördüğünde, onu musibetlerin sıkıntısından ve aldatıcı fitnelerden korur.

2- **عُمْرُكَ نَفَسٌ وَاحِدٌ حَرِّصْ أَنْ يَكُونَ لَكَ لاَ عَلَيْك.**[172]

2- Senin ömrün tek nefesliktir. Sana faydası olması ve üzerine yük olmaması için çaba göster.

3- لَيْسَ لِلْقَلْبِ إِلاَّ وِجْهَةٌ وَاحِدَةٌ فَمَهْمَا تَوَجَّهَهُ إِلَيْهَا حُجِبَ عَنْ غَيْرِهَا.[173]

---

[169] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.102.
[170] Karabulut, Ali Rıza, *Mu'cemu'l-Mahtûtâti'l-Mevcûde fî Mektebâti İstanbul ve Anadolu*'dan akt. Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.102.
[171] Cornell [1996], *a.g.e*, s.119.
[172] *Aynı eser*, s.119.

3- Kalbin tek bir yüzü vardır. Her neye meylederse arkasındakini gizler.

4- إِيَّاكَ أَنْ تَمِيلَ إِلَى غَيْرِ اللّٰلِ فَيَسْلُبَكَ اللّٰلُ لَذَّةَ مُنَاجَاتِهِ[174] .

4- Allah'tan başkasına yönelmeyesin, yöneldiğin takdirde seni himayesinden mahrum eder.

5- اَلْبَصِيرَةُ تَحْقِيقُ الْإِنْتِفَاعِ.[175]

5- Basiret kazancı güvenceye almaktır.

6- مَنْ خَرَجَ إِلَى الْخَلْقِ قَبْلَ حَقِيقَةٍ تَدْعُوهُ إِلَى ذَلِكَ فَهُوَ مَفْتُونٌ.[176]

6- Her kim hakikatten önce hilkatten çıkar ise, o geri dönmeye meftundur.

7- مَنْ ضَيَّعَ حِكْمَةَ وَقْتِهِ فَهُوَ جَاهِلٌ وَمَنْ قَصَّرَ عَنْهَا فَهُوَ عَاجِزٌ [177].

7- Her kim vaktin hikmetini kaçırırsa cahil, onu kısaltırsa acizdir.

8- مَنِ اشْتَغَلَ بِطَلَبِ الدُّنْيَا ابْتُلِيَ بَالذُّلِّ فِيهَا [178].

8- Kişi dünyanın peşinde koşarsa, değersizce onunla sınanacaktır.

9- لَا تَعْمَ عَنْ نُقْصَانِ نَفْسِكَ فَتَطْغَى [179].

9- Nefsinin eksiğini görmezden gelme yoksa tugyan ve azgınlığa kapılırsın.

10- مَنْ تَزَيَّنَ بِزَائِلٍ فَهُوَ مَغْرُورٌ [180].

10- Yalnızlığa mahkûm olanın süsüne kapılan aldanmıştır.

11- الحِميةُ في الأبدانِ تَرْكُ المُخَالَفَةِ بالجَوارِحِ، والحمية في القلوبِ تركُ الرُكُونِ إلى الأغيارِ، والحمية في النفوسِ تركُ الدَّعوى.[181]

---

[173] Cornell [1996], *a.g.e*, s.119.
[174] *Aynı eser,* s.119.
[175] *Aynı eser*, s.119.
[176] *Aynı eser*, s.119.
[177] *Aynı eser*, s.121.
[178] *Aynı eser*, s.121.
[179] *Aynı eser*, s.121.
[180] *Aynı eser*, s.121.
[181] *Aynı eser*, s.121.

11- Beden ile diyet, uzuvların itaatsizliği terk etmesiyle: kalp ile diyet, yaratıcıdan başkasına güvenmemekle: nefis ile diyet ise davayı terk ile olur.

12- أَنْفَعُ الْعُلُومِ عِلْمٌ بِأَحْكَامِ الْعَبِيدِ [182].

12- En faydalı ilim, kulların ilmin rükünlerini bilmesidir.

13- جعل الله قُلُوب أَهلِ الدُنيا محلًّا للغفلةِ والوَسْوَاسِ وجعل قلُوب العارفين محلًّا للذكر والاستئناس. [183]

13- Allah dünya ehlinin kalplerine gaflet ve vesvese, ariflerin kalplerine ise zikir ve samimiyet verir.

14- مَنْ نَسَبَ لِنَفْسِهِ حَالً أَوْ مَقَامًا فَهُوَ بَعِيدٌ عَنْ طُرُقَاتِ الْمَعَارِفِ [184].

14- Her kim kendine meziyet ve makam edinir ise, ilim yollarından uzaktır.

15- اَلْعَبْدُ يَيْأَسُ مِنَ الْفَرَحِ إِلَّا مِنْ مَوْلَهُ [185].

15- Allah'ın hakiki kulu darlıkta Mevla'dan başkasından ferahlık beklemez.

16- مَنْ أَخْلَصَ لِلّهِ فِي مُعَامَلَتِهِ تَخَلَّصَ مِنَ الدَّعْوَى الْكَاذِبَةِ [186].

16- Amelinde Allah'a sadık olan kimse, hakkın dışındaki işlerden yakasını kurtarır.

17- اَلْفَقْرُ نورٌ مَادُمْتَ تَسْتُرُهُ، فَإِذَا أَظْهَرْتَهُ ذَهَبَ نُورُهُ [187].

17- Onu gizlediğin müddetçe fakr bir nurdur. Fakat açığa vurursan fakrın nuru yoktan gider.

18- أَنْصِفِ النَّاسَ مِنْ نَفْسِكَ وَأَقْبِلْ فِي النَّصِيحَةِ مِمَّنْ هُوَ دُونَكَ، تُدْرِكُ أَشْرَفَ الْمَنَازِلِ [188].

18- İndinde insanlara adil ol, senden aşağıda olanın bile nasihatini dinle ki, en şerefli mertebeye ulaşasın.

19- مَنْ لَمْ يَجِدْ فِي قَلْبِهِ زَاجِرًا فَهُوَ خَرَابٌ [189].

---

[182] Cornell [1996], *a.g.e*, s.123.
[183] *Aynı eser*, s.123.
[184] *Aynı eser*, s.123.
[185] *Aynı eser*, s.123.
[186] *Aynı eser*, s.125.
[187] *Aynı eser*, s.125.
[188] *Aynı eser*, s.127.

19- İçinde günaha mani olacak bir güç olmayan kimse, harap olmuş demektir.

20- مَنْ يَتَفَرَّغَ مِنْ اشْتِغَالِ الدُّنْيَا أَقَامَهُ الْحَقُّ فِي خِدْمَتِهِ [190].

20- Her kim dünya meşgalelerinden uzaklaşır ise, Cenab-ı Hak onu hizmetine alır.

Yukarıda verilen hikmetli sözler ve deyişler Ebû Medyen Şu'ayb el-Ensari'ye aittir. Alıntı yapılan Ebû Medyen'in *"Unsu'l-Vahîd ve Nushatu'l-Murîd"* kitabıdır. İçerisinde 170 kadar hikmeti bulunan bu kitaptaki hikmetli sözler Cornell tarafından İngilizceye tercüme edilmiştir. Belirtilen hikmetli sözlerin Ebû Medyen'e ait olması şahsının derinliğini ve edebî yönünün ağırlığını bizlere göstermektedir. Dili sade ve açık bir şekilde kullanmıştır. Süslü sanatlardan kaçındığı gibi kelimeleri açık anlamlarıyla kullanmıştır. Aynı zamanda bu sözlerden bazıları halk arasında kullanılan sözler haline gelmiştir.

Kuzey Afrika bölgesinde Endülüs dönemi gibi çeşitli dönemlerde yaşamış, halkın ileri gelen, tanınmış velilerin çokluğu bölgenin edebî yönden zenginliğini de göstermektedir. Bundan dolayı bu şahıslara sadece tasavvufi ve dini yönden bakmak yanlış bir tutum olacaktır. Öyle ki, Ebû Medyen şahsi olarak çok tanınmış olup, hala Cezayir ve Fas ülkelerinde değer görmesi, sözlerinin yazı dışında kulaktan kulağa yayılması, tesir halkasının geniş olduğu anlamına gelmektedir. O dönemde şiirin yanı sıra yazının da yaygın olması, şahsının da insanların danıştığı, hitabet eden bir zat olması sözlerinin kitap haline getirilmesine vesile olmuş olabilir. Günümüze erişen eserlerinin dağınık halde olması eserlere ulaşmayı güçleştirmektedir. Ancak bu eserler üzerinde, çalışmadaki kaynak gösterilen çalışmalar bunu karşılar niteliktedir.

el-Tilimsânî'nin hikmetleri nasihat ve özlü söz niteliğindedir. Türkiye'de Ebû Medyen'in eserleri genel olarak tasavvufi ve dini yönde incelenmiştir. Aslında hikmetli sözler Arap edebiyat literatüründe düz yazı "nesr" alanında da ele alınan bir husustur. Bu nedenle Ebû Medyen'in hikmetli sözleri (**حِكَمُ**) edebî bir değer taşımakta ve bize Endülüs dönemindeki Sufi bakış açısını, inceliklerini ve dönemin kültürünü aktarmaktadır. *Unsu'l-Vahîd ve Nushatu'l-Murîd* kitabının şerhi Ahmed b. Mustafa el-Alevi el-Musteğnemî tarafından *"El-Mevaddu'l-Gaysiyye en-Nâşi'âni'l-Hikemi'l-Gavsiyye"* kitabında bablara ayrılarak şerh edilmiştir.[191] Yukarıda bazı örnekleri verilen bu hikmetli sözlerde: şeyhle müridin ilişkisi, zikretmenin faziletleri, teslimiyet ve rızayı ilahi, *fakr* ve *tefekkür*, *züht* ve kanaatkârlık gibi kalbi eylemlerinden ve tasavvufi konulardan bahsedilmiştir. Ayrıca Sufilerin eylemlerinin nasıl anlaşılacağına ilişkin de Ebû Medyen'in nasihatlerini içermektedir.[192] Bundan sonraki başlıkta ise, Ebû Medyen'in eserleri ele alınması hasebiyle şiirleriyle ilgili bilgiler verilecek ve bazı şiirleri örnek olarak gösterilecektir.

---

[189] Cornell [1996], *a.g.e*, s.127.
[190] *Aynı eser,* s.127.
[191] el-Musteğnemî, Ahmed b. Mustafa el-'Alevî [2009], *el-Mevâddu'l-Gaysiyye en-Nâşi'e 'ani'l-Hikemi'l-Gavsiyye*, tahk. M. Emin b. Abdulhâdî el-Fârukî, Dımaşk: Dâru'l-Beyrûtî'den akt. Tan [2015], *a.g.e*, s.240.
[192] Tan [2015], *a.g.e*, s.240.

1.5. Şiirleri

2002 yılında Prof. Dr. Muhtar Hibar tarafından *"Şi'ir Ebî Medyen et-Tilimsânî"* adlı tez çalışması hazırlanmıştır.[193] Bu çalışma ile Ebû Medyen'in hayatında şiirin yeri işlenmiştir. Çalışmanın başında Ebû Medyen'in hayatı, eserleri ve gelişim sürecinden bahsetmiştir. Tez Arap Yazarlar Birliği Yayınları'nda 2002 yılında yayınlanmıştır. Bunun yanı sıra, Ulupınar'ın kitabında bahsettiği 1938 yılında Şam'da Mustafa eş-Şevar tarafından Tilimsânî'nin dağınık halde bulunan kaside ve şiirlerini toparlayarak divan haline getirmiştir.[194] Ayrıca Aldiwan adlı internet sayfasında Tilimsânî'nin şiirlerinin derlendiği *"Divânu Ebî Medyen"* veya *"Kasâ'id Ebî Medyen et-Tilimsânî"* adlı bir bölüm bulunmaktadır. Buradan da şiirlerine ve kasidelerine rahatlıkla erişilebilir.[195] Ulupınar'ın kitabında bazı şiir ve kasidelerin isimleri verilmektedir. Bunlar:

1- *Hırzu'l-Aksam li Cemî'i'l-İlel ve'l-Eskâm*: Bu eser Beyazıt Ktp., 1253, 12 vr.: Süleymaniye Ktp., Aşir Efendi 398, vr.: 61-66, Bağdatlı Vehbi 2128, vr.: 231-239, Esad Efendi 415, vr.: 149-158, Hacı Mahmut Efendi 3969, vr.: 39-44, 3893 8 vr., Laleli 1520, vr.: 44-67, Topkapı Sarayı Ktp., Mehmet Reşat 1063/14, vr.: 112-132 olarak Ali Rıza Karabulut tarafından *Manzûmetu't-Tevessul bi's-Suveri'l-Kur'âniyye* olarak kayıt edildiği belirtilmiştir. Ancak eser içeriği *Hırzü'l-Aksam* ile aynıdır. Allah'ın sıfatları, Kur'an, peygamberler vb. konulardan bahsedilmektedir.[196]

2- *el-Kasîdetu'l-İstiğfâriyye:* İşlenen günahlar ve hatalardan tövbe etme, Allah'ın merhametine sığınma gibi yakarışları içermektedir. Kasidenin Türkiye'de yazma nüshaları bulunmaktadır. Bunlar: Topkapı Sarayı Müzesi, Bağdat Köşkü 71, 19 vr.: Süleymaniye Ktp., Tırnovalı 1379, vr.: 27-33, Şehit Ali Paşa 2736, vr.: 48-54, Lala İsmail 706, 210 vr., İzmir 825, vr.: 40-42, Halet Efendi 800, 2 vr., Hacı Mahmud 3969, vr.: 45-46, 3898 1-2 vr., 3896 12-16 s., Gelibolulu 28, vr.: 55-57, Esad Efendi 3674, vr.: 30-31, 1300 vr.:, 105-106, Ayasofya 516, vr.: 59-65, Düğümlü Baba 431, vr.: 55-58, 428 vr.: 48-51, Çelebi Abdullah 325, vr.: 48-51, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi 3273, vr.: 18b-19b, 2515, 6 vr.: 12a-13a nüshalarıdır. Kasidenin İstanbul'da 1848, 1849,1860, 1863 yıllarında basıldığı ifade edilmektedir.[197]

3- *el-Kasîdetu'n-Nûniyye:* Allah'a duyulan sevgi ve aşk temalıdır. Vuslat, muhabbet ve ilahi aşktan da bahsedilmiştir. Türkiye'de kayıtlı nüshaları: Süleymaniye Ktp., Rağıp Paşa 1295/2, Esad Efendi 3674/13.[198] Süleymaniye Ktp., Rağıp Paşa 1479, vr.: 24-25.[199]

4- *el-Kasîdetu'l-Bâ'iyye:* Bu kaside de *el-Kasîdetu'l-İstiğfariyye* gibi Allaha dua, istiğfar dileme gibi temalar içermektedir.[200]

5- *el-Kasîdetu'l-Lâmiyye:* Vahdet-i vücut temalıdır.[201]

---

[193] Hibar [2002], *a.g.e*, s.5.228.
[194] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.102.
[195] Aldiwan.net, *Divanu Ebi Medyen*, https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, erişim tarihi:[27.12..2020].
[196] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.102.
[197] *Aynı eser*, s.103.
[198] *Aynı eser*, s.103.
[199] *Aynı eser*, s.103.
[200] *Aynı eser*, s.103.

6- *el-Kasîdetu'l-Mîmiyye:* Yine tövbe, günahlardan bağışlanma dileği içerisinde yazılmış bir kasidedir.

7- *el-Kasîdetu'r-Râ'iyye:* Ulupınar'ın kitabında yer verdiği bilgilere göre, bu kasidenin isminde üç farklı kaside bulunmaktadır. Birincisi Allah'a şükür, hamd, Allah'ın sıfatları ve yarattıklarına sunduğu sayısız nimetler:[202] ikincisi edep, vakte riayet ve fütüvvet[203], üçüncüsü de sufilerin bereketi ile ilgili olduğu belirtilmektedir.[204] Daha meşhurunun ise ikincisi olduğu dile getirilmektedir. İbn Arabi tarafından tahmis edilmiştir. Yazma nüsha: *Tahmîsu Kasîdeti Ebî Medyen,* Süleymaniye Ktp., Hacı Mahmut Efendi d. No: 3701'de kayıtlıdır. *Kasidetu Şeyhi'ş-Şuyûh Ebî Medyen Şu'ayb el-Mağribî ve Tahmîsuhâ Muhyiddîn b. Arabi* ismiyle Şam'da Matba'atu'l-İhsan'da basıldığı ifadesine kaynakta yer verilmiştir.[205] Bu kasidenin çeşitli şerhleri şu şekildedir:
   - *a- Şerhu Kasîdeti Ebî Medyen:* Ebû'l-'Abbas Ahmed b. 'Ataillah el-İskenderî (v.709/1309) tarafından yapılmıştır ve Abdülaziz Salim es-Samerrâ'i tarafından Şam'da 1381/1961 yılında basımı yapılmıştır.
   - *b- Şerhu İbn 'Allân 'alâ Kasideti'l-'Ârifi Billah Ebî Medyen:* Ahmed b. İbrahim b. 'Allân (v.1033/1623), Matbaatü Abdürrazık, Mısır-1305-1887.
   - *c- Şerhu Kasîdeti Ebî Medyen:* Abdülgafur b. Muhammed en-Nablusi (v. 1091/1680).
   - *d- Şerhu Manzûmeti Ebî Medyen:* Ebû Abdullah Muhammed b. Muhammed b. Abdullah el-Mekudî et-Tâzi (v.1214/1799).
   - *e- Muhtasaru Keşfi'l-Estâri'l-Gaybiyye 'an Vechi'l-Kasîdeti'l-Şu'aybiyye:* Muhammed Abdullah el-Münebbihi, Mısır, d. No:3299.[206]
   - *f- Unvânu't-Tevfik fî 'Âdâbi't-Târik:* İbn 'Atâillah el-İskenderî. (Ahmed er-Rifa'i'nin *el-Burhânu'l-Mu'eyyed* adlı eseriyle beraber Beyrut-1408'de basılmıştır).

8- *el-Kasîdetu'l-Hamriyye:* Yine varlık, vahdet-i vücut ve vuslat gibi konular işlenmiştir. Beyazıt Devlet Ktp., d. no: 8013/2, vr.: 66-67'de kayıtlı olduğu belirtilmektedir.

9- *Munâcâtu Şeyh Ebî Medyen:* Tövbe ve istiğfar temalıdır. Allah'a yakarış ve dualara yer verilmiştir. Kayseri Raşid Efendi Ktp., d. No: 21490/13, vr.: 39-41.

10- *Kasîdetu Maladdâtu'l-'Âis, Kasîdetu'l-Cevher:* Paris Ktp. D. No: 5320.[207]

Buradaki bilgi ve kayıtlar göz önüne alındığında Ebû Medyen'in eserleri genel anlamıyla Osmanlı'dan bu yana ülkemizde yer edinmiş ve önceleri önem görmüş bir değer olduğu kanısına varılabilir. Öyle ki, Ebû Medyen'in eserleri dağınık ve farklı yerlerde tescilli de olsa kayıtlarına ulaşılabilmekte ve bu hususta yapılabilecek bir çalışma da ele alınabileceğini de göz ardı etmemek gerekir. Ulupınar kitabının son sayfalarında da Ebû Medyen'in bazı kasideleri ve metinlerine tercümesiyle birlikte yer vermiştir.[208] Ebû Medyen el-Mağribi'nin

---

[201] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.103.
[202] Özköse [2008b], *a.g.e*, s.213-216.
[203] *Aynı eser*, s.219-222.
[204] *Aynı eser*, s.225-226.
[205] Salihiyye, Muhammed Îsâ [1995], *el-Mu'cemu'ş-Şâmil li't-Turâsi'l-'Arabî el-Matbû',* Kahire, s.63'den akt. Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.104.
[206] *Aynı eser*, s.104.
[207] Ulupınar [2013], *a.g.e*, s.105.
[208] *Aynı eser,* s.264-296.

şiirlerinin ya da divanının derlendiği başka bir kaynak ise, yukarıda da yer verildiği gibi bir internet adresinden erişilebilmektedir. Orada toplanmış 54 şiiri bulunmaktadır.[209] Türkçe kaynaklarda yer alan ve isimleri belirtilen şiirlerin Arapçası ve çevirisi aşağıdaki gibidir.

1.5.1 el-Kasîdetu'l-Lâmiyye

اللّه قــل وذر الوجــود ومــا حــوى إن كنـــتَ مرتـــاداً بلـــوغَ كمـــالِ

فالكـــلُّ دون اللهِ إن حقّقتـــهُ عـــدمٌ علـــى التفصـــيل والإجمـــال

واعلَـــم بأنـــك والعـــوالم كلَّهـــا لـــولاهُ فـــي محـــووفي اضـــمحلال

مـــن لا وجـــودَ لذاتـــهِ مـــن ذاتـــه فوجـــودهُ لـــولاهُ عـــينُ محـــالِ

فالعـــارفونَ فنـــوا ولمّـــا يشـــهدوا شـــيئاً ســـوى المتكبـــر المتعـــال

ورأوا ســواهُ على الحقيقـةِ هالكـاً فـي الحـال والماضـي والإسـتقبال

فـالمح بعقلـك أو بطرفـك هـل تـرى شـيئاً ســوى فعـل مـنَ الأفعـال

وانظُـر إلـى علـو الوجـود وسـفلهِ نظـــراً تؤيـــدهُ بالإســـتدلالِ

تجـد الجميـع يُشـيرُ نحـو جلالـهِ بلســـان حـــالٍ أو لســـان مقـــال

هـو ممسـك الأشـياء مـن علـوٍ إلى ســـفلٍ ومُبـــدِعُها بغيـــرِ مثـــالِ[210]

[209] Aldiwan.net, *Divânu Ebi Medyen*, https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [01.09.2020].

Allah tüm varlığın sahibi olandır, eğer kemale ermiş isen,
Allah'ın duşında gerçekleşen her şey, ayrıntılardan ve icmalden yoksundur,
Bilki o olmasaydı sen de tüm âlemlerde yokluk ve kayboluşa sürüklenirdi,
Kendi zatı ile varlık bulamayanın varlığı, o olmasaydı tam bir yokluk olurdu,
Âriflerin fenâfillah içindedirler, onların gördükleri yegâne şey Kibriya ve yücelik vasfındaki Allah'tır,
Onlar masivayı gerçekte, şimdi geçmiş ve gelecekte helaka mahkûm gördüler.
Aklında veya indinde görür müsün? Yaratılanladan bir kanıt,
Gökyüzünde ve yeryüzünde yaratılana bakasın, baktığında kanıtlar görürsün.
Herkes O'nun Celalini işaret ederken bulursun, dilinde veya sözünde,
O ki arştan yerin yedi kat altındaki her şeyin sahibi, misali olmayan yaratıcıdır.

Bu kaside'nin her beyitinin son harfleri ل (lam) harfi ile bittiğinden kasidenin adı *el-Kasidetü'l-Lamiyye* 'dir ve kafiye uyumunu bu harf ile sağlanmıştır. Bu şiirde Ebû Medyen *tevhit*[211] bahsini işlemiştir. Şairin bu şiirde *tevhit* bahsini işlediği **تجد الجميع يُشيرُ نحو جلالهِ** (*Herkesi onun Celalini işaret ederken bulursun)* tabirinden anlaşılmaktadır. Şiirde altı çizili kısımda şair, edebî sanat olarak *tıbâk*[212] kullanmıştır.

1.5.2 Kasîde

فـإذا نظـرَت بعـين عقلـكَ لـم تجـد شـــيئاً ســـواه علـى الـــذواتِ مصـــوَّرا

وإذا طلَبـــت حقيقـــة مـــن غيـــرهِ فبـــذيلِ جهلِـــك لا تـــزالُ معثَّـــرا[213]

Akıl gözün ile bakar isen, bulamazsın, biçim verilmiş kimselerden başka bir şey,

Eğer hakikatten gayrısını istersen, cehalet kısmetsiz kuyruğun olur.

1.5.3 Kasîde

اللّه ربـــــي لا أريـــــدُ ســـــواهُ هـــل فـــي الوجـــودِ الحـــي إلّا الله

ذاتُ الإلـــهِ بهـــا قـــوام ذواتنـــا هـــل كـــان يوجـــد غيـــره لـــولاهُ[214]

---

[210] Aldiwan.net, *Divânu Ebi Medyen,* https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [01.09.2020].

[211] Tevhit: Arapça, birleşmek, birlik demektir. Tasavvufta ise, Allah'ın zatını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden tecrit etmektir. Tevhit üçe ayrılır:

Hakk'ın Hak için tevidi: Allah'ın kendisinin bir ve eşsiz olduğunu bilmesi.

Hakk'ın halk için tevhidi: Allah'ın bir ve eşsiz olduğunu insanlara bildirmesi.

Halkın Hakk'ı tevhidi: İnsanların Allah'ın bir ve eşsiz olduğunu dile getirmesi. (Bknz.: Uludağ Süleyman [2016]. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* Kabalcı Yayınevi, İkinci baskı, s.358)

[212] Tıbâk: Sözlükte "zıt, aykırı, ters: eş, benzer, denk" anlamlarındaki *zıdd* kökünden türeyen *tezâdd* "iki şeyin birbirine zıt olması" demektir. (Bknz.: Durmuş İsmail [2001]. "*Tezat"*, TDV, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.4, s.60)

[213] Aldiwan.net, *Divânu Ebi Medyen,* https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [01.09.2020].

Allah Rabbi'mdir, O'ndan gayrısını istemem, mahlûkat arasında Allah'tan başkası var mıdır?
O'nun zatıdır zatımızı ayakta tutan, O olmasaydı, O'ndan gayrı (bir şey) olabilir miydi?

Bu beyitler Ebû Medyen'in divanındandır. Şair burada Allah'ın varlığını ve birliğini vurgulamıştır. Yani sufilikteki *tevhit* bahsini ele almıştır. Aynı zamanda Allah'ın kendisini zikrederek *zikir*[215] bahsini de ele almıştır.

1.5.4 el-Kasîdetu'r-Râiyye

مـا لـذَّةُ العـيشِ إلّا صـحبةُ الفقـرا هـم السـلاطينُ والسـاداتُ والأمـرا

فاصـحبهُم وتـأدَّب فـي مجالسـهِم وخـلِّ حظَّـك مهمـا خلّفـوكَ ورا

واسـتغنم الوقـتَ واحضـر دائمـاً معهـم واعلـم بـأن الرضـى يخـصُّ مـن حضـرا

ولازِم الصـمتَ إن سُـئِلت فقُـل لا علـم عنـدي وكُـن بالجهـلِ مسـتتِرا

ولا تـر العيـب إلّا فيـكَ معتقِـداً عيبـاً بـدا بينـاً لكنَّـه اسـتتَرا

وحُـطّ رأسـك واسـتغفر بـلا سـببٍ وقُـم علـى قـدم الإنصـافِ معتـذِرا

وإن بـدا منـك عيـبٌ فـاعترف وأقـم وجـه اعتـذاركَ عمّـا فيـك منـكَ جـرا

وقُـل عبيـدُكُم أولـى بصـفحِكمُ فـامحوا وخُـذوا بـالرفقِ يـا فقَـرا

هـم بالتفضُّـلِ أولـى وهـوَ شـيمتُهُم فـلا تخـف دركـاً مـنهُم ولا ضَـرَرا

---

[214] Aldiwan.net, *Divânu Ebi Medyen*, https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [01.09.2020].

[215] Zikir: Arapçada Anmak, hatırlamak ve yâd etmek demektir. Allah'ı anmak ve hatırlamak: onu unutmamak ve gaflet halinde olmamak, Allah'ı kelimesini veya *lailahe illallah* cümlesini söylemek ve tekrarlamaktır. İlkine *lafza-i celal zikri*, ikincisine *kelime-i tevhit zikri* veya yalnızca *tevhit zikri* denir. Tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dâhilinde her gün düzenli olarak söylemeleri: vird ve hizip. Münferiden zikr, zikrullah, tarikat ehlinin ve sufi cemaatlerinin bir yerde toplanıp şeyh veya halifesinin gözetiminde (*Allah, Allah hu hu, hay hay* gibi) belli ibareleri belli bir hareket düzeni içerisinde söylemelerine zikir denir. Zikirde zikreden, zikredilenden başka her şeyden geçer, zakir zikirde mezkûrdan başkasını hatırlamaz, kendisini kaybeder, yaptığı zikrin bile farkında olmaz. Bu yüzden zikir kendinden geçip (gaybet, vecd) Hakk'ı buluş (vuslat, vücut) halidir. İki tür zikir vardır:

a) *Zikr-i cehri* ve *Zikr-i alaniye:* Yüksek sesle veya çevrede bulunanların işitebileceği şekilde sesli olarak yapılan zikirdir. Bu zikri esas alan tarikatlara *cehri tarikat* denir.
b) *Zikr-i Hafi:* Zikredenin yalnızca kendisinin işitebileceği bir sesle yaptığı zikirdir. Bu zikri esas kabul eden tarikatlara ise *Hafi tarikat* denir.

Zikrin yapılma şekli de *lisan zikri* ve *kalp zikri* şeklinde ikiye ayrılır. (Bknz.: Uludağ [2016], *a.g.e*, s.393).

وبــالتفتي علــى الإخــوانِ جــد أبــداً حـــارومعنـــى دركـــا مـــنهم ولا ضـــرَرا

وراقــب الشــيخ فـي أحوالــه فعســى يـــرى عليـــك مـــن اســـتحانهِ أثَـــرا

وقــدم الجــدَّ وانهــض عنــد خدمتــهِ عســـاهُ يرضـــى وحـــاذِر أن تكُـــن ضـــجِرا

ففــي رضــاه رضــى البــاري وطاعتــهِ يرضـــى عليـــك ركـــن مـــن تركهـــا حـــذِرا

واعلَــم بــأن طريــق القــوم دراســة وحـــال مـــن بـــدعها اليـــوم كيـــف تـــرى

متــى أراهـــم وأنـــي لـــي بـــرؤيتهم أو تســـمع الأذن منّـــي عـــنهم خبـــرا

مـــن لـــي وأنـــي لمثلـــي أن يـــزاحمَهُم علـــى مـــوارِدَ لـــم ألـــف بهـــا كـــدَرا

أحـــبَّهُم وأداريهـــم وأوثـــرهُم بِمُهجتـــي وخصوصـــاً مـــنهمُ نفـــرا

قــوم كــرام الســجايا حيثمــا جلســوا يبقـــى المكـــان علـــى آثـــارهِم عطـــرا

يهــدي التصــوّف مــن أخلاقِهِــم طرفــا حســـن التـــآلف مـــنهُم راقنـــي نظـــرا

هــم أهــل ودّي وأحبــابي الــذين هــمُ ممّـــن يجـــرُّذيـــول العـــزّ مفتخـــرا

لا زال شـــملي بهـــم فـــي الله مجتمعـــا وذَنبُنـــا فيـــه مغفـــوراً ومغتفَـــرا

ثــمّ الصــلاةُ علــى المختــارِ ســيدنا محمـــدٍ خيـــر مـــن أوفـى ومـــن نـــذَرا[216]

Yaşantının lezzeti sadece fakirlerle sohbettedir, onlar sultanlar, beyler ve emirlerin ta kendisidir,

Arkadaş edin onları, meclislerinde edepli ol, ardında ne olsursa olsun sevincini onlarla paylaş,

Onlarla vakit geçir ve daima yanlarında bulun ve bil ki rıza, yalnız gelenle ilgilidir,

Sükûtta ol, sana sorulursa konuş, bilgim yok de ve bilgisizliğinle gizlen,

İtikadına dokunmayan hiçbir ayıbı görme, kaçınılmaz görünen ayıbı bile gizle,

Kafanı eğ ve sebepsiz istiğfar et, özür dileyene karşı insaf üzere ol,

[216] Aldiwan.net, *Divanü Ebi Medyen*, https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan , [01.09.2020].

Eğer bir ayıbın olur ise itiraf et ve pişman yüzün sende ve senden olanı gösterir,

Kulunuz evvela affınıza sığınır, ey fukara bağışlayın ve lütfedin de,

Onlar tabiatları gereği buyur edeceklerdir, onların usüllerinden korkma, zarar gelmez,

Yaşlılarına asla gençmiş gibi davranma, onların esaslarının manasından zarar yoktur,

Büyüklerinin hatırını sor belki, senin çağından bir iz görür,

Yaşlılarına hizmet et ve onları başın üstünde tut, razı et onu ve sıkıntısında yanında ol,

Rızacı ol onlara itaat et, rızası için onun çizgilerine dikkat et.

Bil ki, bir kavmin yolu öğrenmektir, bugünkü durumda öğrenmeyi nasıl görürsün?

Ne zaman onları baksam, bakışlarında olduğumu görürüm, ya da kulaklarım onlardan haberimi duyar.

Kimim ben, benim gibi birisi onlarla rekabet edebîlir mi? Hiç sıkıntı çekmediğim konularda,

Onları seviyorum, onlardan sorumluyum ve onların varisiyim, canım hususi onlardan bir neferdir,

Oturduklarında huyları gereği ikram sahibi kavimdirler, bulundukları yere güzel koku yayarlar,

Tasavvufun ahlaklarının rehberi olmasa bir tarafa, benim onlarda gördüğüm iyi dostluktur,

Onlar samimiyet ehli ve ahbabımdır, her kim ki onların şanı peşinde sürüklenir, gururlanır,

Hala Allah'ın huzurunda onlarla beraberim, günahımız onun katında affolunmuş ve bağışlanmış,

Ardından salavatı şerif Seyidimiz Muhtar Muhammed'e, vefalı olanların ve uyaranların en üstünü odur.

Ebû Medyen'in yazmış olduğu şiir ve kasidelerinde görülen en dikkat çekici durum son kasidelerindeki ilk beyiti hangi harf ile bitiriyor ise diğer beyitleri de aynı şekilde o harfle bitirmektedir. Bu kaside (ر) harfi ile bittiği için ismi *El-Kasidetu'r-Râ'iyye'*dir. Aynı zamanda Ebû Medyen bu şiirinde *fakir/fakr duygusun*[217] işlemiştir. Bu da şiirin ilk satırında **ما لذَّةُ العيشِ إلّا صحبةُ الفقرا** (*Yaşantının lezzeti sadece fakirlerle sohbettedir)* ifadesini kullanmasından anlaşılmaktadır. Şair *fakr duygunu* nasıl yaşadığını şiirin devamında anlatmaktadır. Ayrıca ilk altı çizili olan yerde şair edebî sanatlardan *istifhâmı*[218] kullanmıştır. İkinci altı çizili olan kısımda ise *istâre*[219] ve üçüncü kısımda ise *tenâsüp*[220] kullanmıştır.

---

[217] Arapçada Derviş, yoksul demektir. Salikin Hak'ta fani olması e kendini ona muhtaç bilmesi. "Ey insanlar sizler fakirsiniz, Allah'a muhtaçsınız." (Fatır Suresi, 15). Kibir ifade eden "ben" sözü yerine tevazu gösterip "*Fakîr*", "sen" yerine de hürmeten "nazirim" denir.[217] Dervişlik, salikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığının, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah olduğunun şuurunda olmasıdır.

[218] *İstifhâm*: İstifhâm (الاستفهام (kelimesi: fhm (ف ه م)kök harflerinden türetilip istif'âl babına koyulan bir mastardır. Fehime fiilinden istif'âl babında türetilen istifhâm kelimesi ise: "sormak", bir şeyin bilgisini, idrakini

1.5.5 el-Kasîdetu'n-Nûniyye

تضـيقُ بنـا الـدنيا إذا غبـتُمُ عنـا وتَـــذهَبُ بالأشـــواقِ أرواحُنـــا منّـــا
فيُعـــدُكُمُ مـــوتٌ وقُـــربكُم حيـــا فـــإن غبتمـــوا عنّـــا ولـــو نفـــاً متنـــا

نمـــوت ببعـــدكم ونحيـــا بقُـــربكم وإن جـاء ضـنا عـنكم بشـيرُ اللقـا عشـنا

ونحيـا بـذكرا كـم إذا لـم نـرا كـمُ ألا إنَّ تـــــذكارَ الأحبَّـــــة ينعشُـــــنا

فلَـــولا معـــانيكمُ تراهـــا قلوبُنـــا إذا نحـــنُ أيقـــاظٌ وفي النـــوم إن غبنـــا

لمتنـا أسـى مـن بعـدكم وصـبابةً ولكـــنَّ فـي المعنـى معـــانيكُم معنـــا

بحـرُ كنـا ذكـر الأحاديـث عـنكمُ ولـولا هـواكُم في الحشـا مـا تحرّكنـا

فقُـل للـذي ينهى عـن الوجـد أهلـهُ إذا لـم تـذُق معنى شـراب الهـوى دعنـا

إذا اهتزَّت الأرواح شـوقاً إلى اللقـا ترفصـت الأشـباح يـا جاهـلَ المعنـى

أمـا تنظـرُ الطيـر المقفَّـصَ يـا فتى إذا ذكـــر الأوطـــان حـــنَّ إلـــى المغنـــى

يُفَـــرّجُ بالتغريـــد مـــا بِفُـــؤادهِ فتضـطرِبُ الأعضـاءُ في الحـسّ والمعنى

ويرقصُ في الأقفاصِ شوقاً إلى اللقا فتهتـــزُّ أربـــابُ العقـــولِ إذا غنـــى

كـــذلكَ أرواحُ المحبّـــينَ يـــا فتـــى تهزّزهـــا الأشـــواقُ للعـــالمِ الأســـنى

أنلزمُهـــا بالصـــبرِ وهـــي مشـــوقةٌ وهـل يستطيع الصبر من شاهد المعنى

---

talep etmek, kişinin önceden bilmediği bir şeyi sorarak anlamak ve öğrenmek istemesidir. (Bknz.: Ateş, A. Enes [2016]. İstifham Üslubunun Mecâzî Kullanımları ve Meallere Yansıması. *Çanakkale Onsekiz Mart Üversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:8, s.123-141, s.124)

[219] *İstiâre*: İstiarenin bir edebiyat terimi olarak ilk tanımını, "bir şeyi yerine geçebilecek bir başka şeyin adıyla adlandırmak" şeklinde Câhiz yapmış ve "bedel, mesel, bedî'" terimlerini istâre anlamında kullanmıştır. (Bknz.: Pala, İskender ve Durmuş, İsmail [2001]. "*İstiâre"*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.23, s.315-318.)

[220] *Tenâsüp*: Sözlükte "uyum, orantı, yakışma" anlamına gelen tenâsüb kelimesi, edebiyat terimi olarak aralarında karşıtlık dışında bir ilgi bulunan iki veya daha çok kelimenin anlam güzelliğini ve bütünlüğünü sağlamak amacıyla aynı sözde bir araya getirilmesini ifade eder. (Bknz.: Sarıkaya M. Yıldıran [2011]. "*Tenâsüp"*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.40, s.446-447.)

إذا لم تذُق ما ذاقتِ الناسُ في الهوى فبـــاللهِ يـــا خـــالي الحشـــا لا تعنّفنـــا

وســـلّم لنـــا فيمـــا ادعينـــا لأننـــا إذا غلبـــت أشـــواقُنا ربَّمـــا صـــحنا

وتهتـــزُّعنـــد الإســـتماع قلوبُنـــا إذا لـــم نجـــد كـــتم المواجيـــد صـــرّحنا

وفـي الســرِّأســرارٌدقــاقٌ لطيفــة تـــراقُ دمانـــا جهـــرةً إن بهـــا مجنـــا

فيا حاديَ العشّاقِ قم واحد قائماً وزمـــزم لنـــا باســـم الحبيـــب وروحنـــا

وصـن سـرَّنا في سـكرنا عـن حوّدنـا وإن أنكـــرَت عينـــاك شـــيئاً فســـامحنا

فإنّـــا إذا طبنـــا وطنـــب عقولُنـــا وخامَرنـــا خمـــرُالغـــرام تهتَّكنـــا

فـلا تلـم السـكران في حـالِ سُـكرهِ فقـد رقـع التكليـف في سُـكرِنا عنّـا[221]

Siz bizi terk ederseniz dünya bize dar olur, şevkimiz kırılır, ruhumuz bizi ter eder,

Uzaklığınız ölüm, yakınlığınız yaşam, kaybedersek sizi, sürgün de olsa ölürüz,

Uzaklığınızla ölür, yakınlığınızla yaşarız, eğer sizden bir müjdeciyle karşılaşırsak yaşarız,

Sizi görmez isek, zikrinizle yaşarız, bizi sadece sevgilileri zikretmek yaşatır,

Eğer mananızı kalplerimiz görmez ise, biz uykudan uyanmakta isek kaçmışızdır,

Uzaklığınızda kara sevdanızın derdinden öldük, ancak mânalarda mânalarınız bizimle,

Sizin hakkınızda konuştuğumuzda deniz gibiydik, içimizde aşkınızın coşkusu hareket etmezdik,

Ailesinin vecdini sonuçlandırana de ki, eğer aşk şarabının anlamını tatmadıysa vaz geçtik,

Eğer ruhlar zevkten sarsılırsa, cesetler yığılır ey mânadan habersiz olan,

Ey delikanlı, kafesteki kuş bakıyor, vatandan bahsedildiğinde şarkıyla özlemini dile getiriyor,

Gönlünde ne var ise ötüşüyle meydana çıkıyor, his ve manasıyla ağzalar titriyor,

Kafesler ayrılıktan dolayı şevkle dans ediyor, eğer şarkı söylerse efendilerin aklı şaşırıyor,

Ey delikanlı, böylece sevgililerin ruhları, daha parlak bir dünya için dünyayı sarsıyorlar,

[221] Aldiwan.net, *Divânu Ebi Medyen*, https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [01.09.2020].

Sabır gerektiğinde imrenilendir ve sabır mânayı kimin gördüğünü bilir mi?

İnsanlar aşkı tatmadı ise, Allah'a yemin olsun ey korkusuz bizde olmayanlarla övünmezdik,

Selam söyle bizden isteğimiz hususunda, çünkü biz şevkimize gelip gelirsek doğru yaparız,

Kalbimizi dinlerken sarsılırsın, eğer kalbin içinde olanlarda sessizlik bulamazsak izah ederiz,

Sırda kırıntı halinde güzel ayrıntılar vardır, hayatımızın boşa gitmemesini sağlayan,

Ey âşıkların rehberi elif gidi kaim ol, sevgilinin ismini bize ve ruhumuza mırıldan,

Sırrımız sarhoşluğumuzdan kötü koktu biz yolumuzdan saptık, eğer gözlerin bir şey inkâr ederse bizi bağışla,

Sarhoşu şarhoşken yargılama, bizde sarhoşluğumuzdaki mükellefiyete çözüm bulunmaz.

Bu kasidenin adının *el-Kasidetu'n-Nûniyye* olması ise yine şiirin son harflerinde bulunan "ن" harfindan dolayıdır. Bu şiirler genelde sufi edebiyatını, yani Kuzey Afrika'da İslamiyet'in şiire o dönemki yansımalarını günümüze aktarmaktadır. Bu dönemleri Ebû Medyen gibi pek çok âlim şahsiyet ile inceleyebilir, Şarkiyât gibi Mağaribiyyât edebiyatına da daha fazla yaklaşılabilir. Ebû Medyen'in bu hususta en başta ele alınması iyi olacaktır. Çünkü kendisinin tesir halkasının geniş olması ve hala kayda değer bir şekilde Mağrib ülkelerinde önem arz etmesi, bu konunun ehemmiyetini de bizlere göstermektedir. Ayrıca bu şiirde kullanılan edebî sanatların altı çizilmiştir. Sırasıyla *tıbâk*, *tıbâk*, *teşbîh*[222], *istâre* ve *cinas*[223] sanatları kullanılmıştır. Bunların yanı sıra şiirde kullanılan قلوبُنا (kalplerimiz) ve الهوى (sevda) gibi kelimelerden *kalp*[224] konusunun işlendiği anlaşılmaktadır.

1.5.6 el-Kasîdetu'l-Bâiyye

إليـك مـدَدت الكـف في كـل شـدّةٍ ومنـك وجـدتُ اللطـف في كـل نائـب

وأنـــتَ مـــلاذي والأنـــامُ بمعـــزلٍ وهـــل مســـتحيلٌ في الرجـــاءِ كواجِـــب

[222] *Teşbîh:* Sözlükte "benzer" anlamındaki şebeh kökünden türeyen teşbîh "benzetmek" demektir. (Bknz.: Durmuş, İsmail [2011]. *Teşbîh*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.40, s.553-556.)

[223] Sözlükte "iki şeyin birbirine benzemesi" anlamında masdar olan cinas, edebiyat terimi olarak anlamları farklı, yazılış veya söylenişleri (sesleri) aynı yahut benzer olan kelimelerin nazım ve nesirde bir arada kullanılması yoluyla yapılan söz sanatını ifade eder. Buna *tecnîs* de denir. (Bknz.: Kılıç, Hulusi ve Yetiş, Kazım [1993]. "*Cinas"*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.8, s.12-14.)

[224] Kalp: Tasavvufta, önül, vicdan: üçüncü anlamı ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı şeklindedir ve aynı zamanda marifet ve irfan denilen tasavvufi bilginin kaynağı, keşf ve ilham mahallidir. (Bknz.: Uludağ [2016], *a.g.e*, s.205)

فحقق رجائي فيك يا رب واكفِني شـــماتَ عـــدوٍّ أو إســـائةَ صـــاحبِ

فكـم كربـةٍ نحيتني مـن غمارِهـا وكانَـت شـجىً بـين الحشـا والتَرائـبِ

فـلا قـوةٌ عنـدي ولا لـي حيلـةٌ سـوى أن فقـري للجميـل المواهـبِ

فيـا ملجـأ المضـطرِّعنـد دعائـهِ أغِثنـي فقـد سـدّت علـيَّ مـذاهبي

رجـاؤُك رأس المـال عنـدي وربحـهُ وزُهـدي فـي المخلـوقِ أزكـى مكاسـبي

ويـا محسـناً في مـا مضـى أنـتَ قـادرٌ علـى اللطـف بـي في حـالتي والعواقـبِ

وإنّـي لأرجـو منـكَ مـا أنـتَ أهلـهُ وإن كنـتُ خطـاء كثيـرَ المصـائبِ

وصـلّ علـى المختـار مـن آلِ هاشـم شـفيعِ الـورى عنـد امتـداد النوائـب[225]

Yukarıda verilmiş olan kaside, *el-Kasidetu'l-Bâ'iyye'*dir. Ebû Medyen el-Tilimsânî'ye ait olan bu kaside diğer tüm şiirler gibi beyitlerinin sonunda (ب) harfi ile bittiği için kasidenin tesmiyesi *El-Kasidetu'l-Bâ'iyye* şeklinde yapılmıştır. Bu şiirde şair Sufi şiirin temalarından olan *züht*[226], *sıdk* ve *ihlâs*[227] bahsini işlemiştir. Kullanmış olduğu رجاؤُك رأس المال عندي وربحهُ (sermayem ve kazancım senden umudumdur), وزُهدي في المخلوقِ أزكى مكاسبي (yaratılmışların

[225] Aldiwan.net, *Divânu Ebi Medyen,* https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [01.09.2020].

[226] *Züht*: Arapçada rağbetsiz olmak, yüz çevirmek demektir. Ahirete Yönelmek için dünyadan el etek çekmektir. Hakka yönelmek için dünyadan da ahiretten de el etek çekmektir. Fuzuli ve lüzumsuz olanı, zaruri olmayan her şeyi terk etmek, helal ve mubahın ihtiyaçtan fazla olandan kaçınmaktır. Zühtlüğün üç derecesi vardır:

a) İçinde dünya sevgisi olduğu halde onu terk etmek.

b) Ahirete nazaran dünyanın önemsiz olduğunu görüp ondan uzaklaşmak.

c) Zühdüne karşı da zahit olmak. (Bknz.: Uludağ [2016], *a.g.e*, s.397)

[227] *Sıdk ve ihlâs*: *Sıdk* Arapça'da doğruluk demektir. Verilen hükmün olguya uygun olmasıdır. Mahvolmanın söz konusu olduğu yerlerde bile hak olanı söylemek, yalandan başka bir şeyin insanı kurtaramayacağı hallerde dahi doğruluktan ayrılmamak ve kişinin itikadında şüphe halinde leke ve davranışlarda kusur olmaması ve özün söze uymasıdır. *İhlâs* ise, Arapça'da Samimiyet, içtenlik anlamına gelmektedir. Sözde ihlâs, fiillerde ihlâs, ibadetlerde ihlâs, manevi ihlâs ve hareketlerde ihlâs gibi çeşitleri vardır. İslam'da itikadı konuların ruhu tevhit, ibadetlerin ruhu ihlas, dünyevi işlerin ruhu adalettir. Tutum ve davranışlarda Allah'ın rızasını gözetme: özün söze, sözün öze uyması: riyakâr ve ikiyüzlü olmama. Hulusi kalple yapılan iş ve eylem: iyi niyetli olmak, içten pazarlıklı olmamak. (Bknz.: Uludağ [2016], *a.g.e*, s.316 ve s.181)

arasındaki zühdüm en temiz kazancımdır), gibi tabirler ile hem *zühtlüğe,* hem de *sıdk* ve *ihlâs* konularına değinmiştir. Ayrıca şiirde altı çizili yerlerde edebî sanatlar kullanılmıştır. Bunlar sırasıyla *istifhâm, teşbâh, nidâ, mubâlağa*[228] ve *nida* şeklindedir.

el-Kasîdetu'l-Bâiyye Şiirinin Tercümesi:

Her darlıkta ellerimi sana açtım, her musibette lütfu sende buldum,

Sen benim sığınağım, yalnızken dayanağımsın, üzerimize farz olan umudu şiar edinmek imkânsız mıdır?

Ya Rabbi! Senden yana umudumu hakikat eyle, düşmanın tuzaklarından, dostun kötülüğünden beni muhafaza eyle,

Beni Sen çekip çıkardın ne sıkıntıların eşiğinden, boğazım ile bağırsaklarım arasındaki bedbahtlıktan,

Ne gücüm ne çarem yok, marifetlerin en güzelinin fakirliğinden başka,

Ey darda kalanın duasında sığındığı! Tüm yollarım tıkandı bana bir yol göster,

Sermayem ve kazancım Senden umudumdur, yaratılmışların arasındaki zühdüm en temiz kazancımdır

Ey ihsan sahibi! Tüm işlediğim günahlara rağmen, bana halim ve akibetimde lutf etmeye kadir olan Sensin,

Senden ancak şudur dileğim, senin bildiğin işlediğim tüm günahlara rağmen, beni affeyle,

Haşimoğulları'ndan Muhammed Muhtar'a selam olsun, oki, en sıkıntılı anında beşeriyetin şefaatçisidir.

1.5.7 el-Kasîdetu'l-İstiğfâriyye[229]

بسم الله الرحمان الرحيم

[228] *Mübâlağa*: Sözlükte "ulaşmak, son noktasına varmak" anlamındaki *bulûğ* kökünden türeyen *mübâlağa* kelimesi "bir işe olanca gayretini sarfetmek, ileri gitmek: büyütmek" demektir. (Bknz.: Durmuş, İsmail [2006], *"Mübâlağa",* TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.31, s.425-427.)

[229] el-Magribî, Ebû Medyen, *Kâsidetu'l-İstiğfâriyye,* yazmalar.gov.tr, Db. No: 06 Mil Yz A 819/7, s.134-135, [01.09.2020].

بسم الله أبتدي في كل محترم والحمد لله في بدني ومختتم

أستغفرالله مولانا وخالقنا من كل تقصيرنا بالشكرللنعم

أستغفرالله مجري الفلك في الظلم على عباب من التيارملتطم

أستغفرالله منجي المستجيربه الألم إذا ألم به ضرا من

أستغفرالله غفارالذنوب لمن بالإنكسارأتى والذل والندم

أستغفرالله ستارالعيوب على أهل العيوب ومنجيهم من النقم

أستغفرالله من سري ومن علني ومن تقلب قلبي ومن ابتسام فمي

أستغفرالله من نطقي ومن خلقي وشين شأني ومن شكلي ومن نمي

أستغفرالله من سمعي ومن بصري ومن ضميري ومن فكري ومن كلمي

أستغفرمن قولي ومن عملي ومن مجاهدتي جهدي ومن شأمي

أستغفرالله من جهلي ومن زللي ومن كبائرآثمي ومن لمي

أستغفرالله مما قد جنته يدي من الخطايا وما قدمت بالقدم

أستغفرالله مما لم تكن كسبت كفي وما اكتسبت في مبلغ الحلم

أستغفرالله من نفسي ومن نفسي وخاطروخطور الوهم بالتهم

أستغفرالله من طبعي ومن طبعي ومن تحول حال حالت السقم

أستغفرالله من قول انا ومن معي ولي وعندي ومن ظني ومن قسم

أستغفرالله مما لست اعلمه وما علمت وما حرفت بالقلم

أســتغفرالله مـن نـومي ومـن سـنتي ويقظتــي وبـــه ماعشـــت معتصـــم

أســتغفرالله ممــا كــان في صــغري مـــن الخـــلاف لعمـــر الشـــيب و الهـــرم

أســتغفرالله مـن مـا هبـت يمانيـة وسـحت السـحب في الاطـام والاكـم

أســتغفرالله مــا ســار الحجـيج إلى معـــالم شـــرفت بالحـــل و الحـــرم

أســتغفرالله مــا لاح الصــباح و مــا تغنــت الطيـرفي الاغصــان بــالنغم[230]

أســتغفرالله تعـداد الحـروف ومـا في الــذكر مــن آيــة تتلى و مــن حكــم

أســتغفرالله تعــداد الهــوام ومــا في الافـق مـن عـالم و الارض مـن علـم

أســتغفرالله تعــداد النبــات ومــا في البحــر مــن نعمــة و البــر مــن نعــم

أســتغفرالله تعــداد الريــاح ومــا تجــري عليــه مــن الاقــوات و النســم

أســتغفرالله تعــداد الكواكــب في تــاج الغياهــب مــن بــاك و مكتــتم

أســتغفرالله تعــداد الرمــال و مــا ينهــل فـي عـالم الــدنيا مــن الــديم

أســتغفرالله تعــداد الخلائــق مــن إنــس و جــن و مــن عــرب ومــن عجــم

أســتغفرالله تعــداد الخــواطرفي بــذور أولــي النهــى و العلــم و الحكــم

أســـتغفرالله جـــل الله خالقنـــا مـــن البرايـــا و محـــي الاعظـــم الـــرمم

أســـتغفرالله جـــل الله رازقنـــا قبــل الوجــود وقــدر ســائر القســم

[230] Sadık G. [2019]. "Kırâ'a fî Mahtûtât İstigfâr Ebî Medyan", *el-Mecelletu'l-Cezâiriyye li'l-Mahtûtât,* sayı:8, no:9, s.101-120, s.108-109.

أســـتغفرالله لا تحصـــى لـــه نعـــم المـــنعم المفضـــل الموصـــوف بـــالكرم

أســـــتغفرالله جـــل الله باعثنـــا بعـــد الممـــات ومحـــى الأعظـــم الـــرمم

أســـــتغفرالله جـــل الله جامعنـــا مـــن يـــوم مـــزدحم الامـــلاك و الامـــم

أســـتغفرالله أضـــعافا مضـــاعفة ممـــا ذكـــرت مـــن الاجنـــاس و النســـم

أســـتغفرالله لا أحصـــي عليـــه ثنـــا اثنى على نفســـه مـــن قبـــل في القـــدم

ثـم الصـلاة على المختـارمـن مضـر خيـــرالبريـــة مـــن بـــاك و مبتســـم

والال والصـحب والتسـليم تتبعهـا مـــن ربنـــا وعلـــى الاتبـــاع كلهـــم[231]

el-Kasîdetu'l-İstiğfâriyye'nin tercümesi:

Rahman Rahim olan Allah'ın adıyla,

Her kutsal işe Besmele ile başlar, her işin başında ve sonunda hamd ederim.

Efendimiz ve Yatıcımız olana, bütün eksiklerimizden ötürü tövbe eder ve nimetleri için şükrederim.

Allah'a tövbe ederim, gecenin karanlığında dalgalar üzerinde dev gemileri tutan.

Allah'a tövbe ederim, rüyasında işlediği günahlardan dolayı acı çeken ve Ona sığınanı derdinden kurtaran.

Allah'tan af dilerim, boynu eğik ve pişman olarak gelen dağılmış kulunu affeden.

Allah'tan af dilerim, kusurlu olanın kusurunu örten ve kin gütmeyen.

Allah'a tövbe ederim, gizli ve açık eylemimden, kalbimin değişmesinden ve ağzımın tebessümünden.

Allah'tan af dilerim, sözümden, ahlakımdan, şahsımın kusurundan, görünüşümden ve davranışlarımdan.

Allah'tan af dilerim, duyduğumdan, gördüğümden, hissettiğimden, düşündüğümden ve konuştuğumdan.

---

[231] Al-Mâliki, al-İmam Abdu'l-Hâfiz b. Ali al-Sa'îdi, *Kasîdetu'l-İstiğfâr li'Şeyhi'ş-Şuyûh Siydi Ebî Medyeni'l-Gavs*, https://imamhafiz.site123.me/من-الشعر-الصوفي/قصيدة-الإستغفار-لشيخ-الشيوخ-سيدى-ابو-مدين-الغوث [01.09.2020]

Allah'a tövbe ederim, söylediğimden, yaptığımdan, çabamdan ve hatalarımdan.

Allah'a tövbe ederim, cahilliğimden, küçük ve büyük günahlarımdan.

Allah'tan af dilerim, ellerim işlediği ve ayaklarımın gittiği günahlardan.

Allah'tan af dilerim, yetersiz kalan amellerimden ve buluğ çağımda işlediklerimden.

Allah'a tövbe ederim, kendimden ve nefesimden, aklıma gelen düşüncelerden ve kuruntulardan.

Allah'a tövbe ederim, huyumdan, isteklerimden ve olmadık yere kendimi sıkıntıya sokmaktan.

Allah'tan af dilerim, benden çıkan, bana ait ve benim için olan sözden, zannımdan ve anlayışımdan.

Allah'tan af dilerim, bildiğimden, bilmediğimden ve kalemle yazdıklarımdan.

Allah'a tövbe ederim, uykumdan, uyuya kalmak ve sürekli uyanık kalmaktan.

Allah'tan af dilerim, ihtiyarlığımda yaptıklarımın gençliğimdekiyle örtüşmemesinden.

Allah'tan af dilerim, açık arazilere ve tepelere yağmur düştüğünde semadan.

Allah'a tövbe ederim, hacıların hil ve haram diye adlandırılan yerden geçtikleri zaman.

Allah'a tövbe ederim, sabah olduğunda kuşlar dalların üzerinde nağmeli söyleşirken.

Allah'tan af dilerim, hikmetli ayetlerin içerisinde bulunan harfler sayısınca.

Allah'tan af dilerim, evrenin dört bir yanındaki canlılar ve yeryüzündeki özel isim sayısınca.

Allah'a tövbe ederim, deniz ve karadaki sayısız nebatı nimet sayısınca.

Allah'a tövbe ederim, nimete esen ve alınan soluktan geçen rüzgârlar sayısınca.

Allah'tan af dilerim, gecenin karanlığında görünen ve görünmeyen yıldızlar sayısınca.

Allah'tan af dilerim, insan, cin, Arap ve Arap olmayan yaratılmışların sayısınca.

Allah'a tövbe ederim, takva, ilim ve hikmet ehlinin indinde zuhur eden düşünce sayısınca.

Allah'a tövbe ederim, eşsiz yaratılan ve bizi yokluktan var eden.

Allah'tan af dilerim, yaratılıştan evvel erzakımızı bölüştüren rızık verenimiz.

Allah'tan af dilerim, sayılamaz sayısız nimeti, velinimet ve Settâr olandır.

Allah'a tövbe ederim, ölümden sonra bizi dirilten ve çürümüş kemiklere tekrar can veren.

Allah'a tövbe ederim, melekleri ve ümmetleri mahşer gününde bir araya getiren.

Allah'tan af dilerim, kat be kat her tür zikrimden ve soluduğum havadan.

Allah'tan af dilerim, Ona hakkıyla şükredemem, o ezelden beri kendisine sena edilendir.

Ondan sonra salat ve selam vaktiyle tebessüm eden ve vaktiyle gözyaşı döken yaratılmışların en hayırlısı, kâinatın özü ve Mudar'dan seçilen Muhammed'e (s.a.v.).

Yine salat ve selam onun ehl-i beytine, ashabına ve Rabbimize şüphesiz teslim olana.

Bu kaside üç farklı kaynakta yer almaktadır. Birincil kaynak Milli Kütüphane'de yer almaktadır. Diğer iki kaynak Ankara İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'ndeki nüsha ve Vincent J. Cornell'in yazmış olduğu *"The Way of Ebū Madyan"* adlı eserinde yer alan nüshadır. Nüshalarda farklı sayıda beyitler bulunmaktadır. Belirtilen kaynakların dışında, açık kaynaklardan erişilen kaynaklardaki beyitler karşılaştırılmıştır. Buna istinaden tercümesi yapılmıştır. *Kasidetu'l İstiğfâriyye* sürekli Allah'tan talep edilen, tövbe içeren ve Allah'ın yüceliğini vurgulayan bir kasidedir. Bu kasidede açık bir dil kullanılmış ve söz sanatlarından kaçınılmıştır. Kaside adından da anlaşıldığı gibi *istiğfâr*[232] bahsinin işlenmiş olduğu ve tamamen Allah'ın yüceliğine ve birliği ele alınmış, şairin günahlarından tövbe ettiğini ve Allah'a sığındığını belirten bir kasidedir. Kasidenin her satırında kullanılan **أستغفرالله** (Allah'a tövbe ederim) ifadesi bunu açıklamaktadır. Aynı zamanda şiirde kullanılmış olan **غفارالذنوب** (günahları Affeden), **ستارالعيوب** (ayıpları Örten), **مولانا وخالقنا** (Mevlamız ve Yaratıcımız), رازقنا (rızık verenimiz) gibi kelimeler ile Allah'ın sıfatlarını kullanarak *tevhit* bahsi de ele alınmıştır. Bu husus *tevhitte* "*halkın Hakk'ı tevhidi"* olarak yer almaktadır. Tüm bunların yanı sıra şair, şiirde **من سري ومن علني** (gizli ve açık) kelimelerini aynı satırda kullanarak *tıbâk,* **خاطر و خطور** kelimelerini aynı satırda kullanarak *tenâsüp* sanatını kullanmıştır. Eserleri kısmında ele alınan bilgiler ışığında Ebû Medyen'in bu güne ulaşmış eserlerinden derlenmiştir. Nitekim kendisinin hayatını, eserlerini ve şahsi yönlerini ele alan yazarların kaynakları incelenerek bilgiler bir araya getirilmiştir. Bundan sonraki başlık altında Ebû Medyen'in edebî yönü ele alınacaktır.

1.6 Edebî Yönü

Ebû Medyen karakteristik olarak çok naif, iyi kalpli ve kibar bir insandır.[233] Nitekim kendisini üstadı olarak gören İbnu'l-'Arabî Ebû Medyen'den övgü ile bahsederken şu sözleri kullanmıştır: "O kâinatta Allah'tan başkasını görmeyen ve zuhûr[234] ehli denilen bir zümredendir"[235]. Ebû Medyen kişilik olarak alçak gönüllü biri olduğu kadar insanlarla konuşmalarında verdiği cevaplardan ne kadar derin bir kişiliği olduğunu ortaya koymaktadır. Buna örnek olarak, "Şeytanın bile kandıramadığı" olmuştur.[236] Akıllı, kemale ermiş bir derviş olarak kabul edilmektedir. Kendisine: "Bunca insan sana saygı gösterip elini öpüyor, bu seni hiç değiştirmiyor mu?" denildiğinde, Ebû Medyen: "nebi ve velilerin ölmesine kendisinde

[232] *İstiğfâr*: Hata ve günahların Allah tarafınan af ve mağfiret edilmesini istemesi, kulun "Allah'ım beni affet," diye ona dua etmesi.(Bknz.: Uludağ [2016], *a.g.e*, s.192].
[233] Özköse [2008b], *a.g.e*, s.70.
[234] Zuhur: Müşahede yoluyla maddeden mücerret olarak temaşa edilen Hakk'ın nurları olarak kabul edilen tasavvufi bir terimdir. [Bknz.: Uludağ [2016], *a.g.e*, s.396)
[235] Yazıcı [1994], *a.g.e*, s.196.
[236] Özköse [2008b], *a.g.e*, s.71.

hiçbir değişiklik olmayan Haceru'l-Esved gibiyim"[237], diyerek verdiği cevap ile bu görülebilir.

Ebû Medyen el-Mağribi'nin elli kadar kaside ve şiirinin bulunması ve bunlardan bir divan oluşturulması, onun tasavvufi yönünden başka, bize edebî bir tarafının da olduğunu göstermektedir. Nitekim Ramazan Muhammed Said A'cac İzoli'nin hazırlamış olduğu Sufi şiiri ile ilgili çalışmada örnek olarak "Ebû Medyen el-Tilimsânî"[238] verilmiştir. Bu çalışmada Allah sevgisinin Sufi şiirine yansımasından bahsedilmiştir.

İbn 'Acîbe, Abdullah Ahmed tarafından yazılan *"Mi'racu't-Teşevvuf ila hakâ'iki't-Tasavvuf"* kitabında ilahi aşkı "tutkulu bir kalpte daimi bir eğilimdir, bu eğilim ilk olarak hizmet etmek için yaratılmış uzuvlarda belirir ki bu sadıklar makamıdır. İkinci olarak özlemle yıkanmış ve temizlenmiş kalplerde belirir ki bu doğru yolda ilerleyen müritlerin makamıdır. Üçüncüsü ise temiz ruhların ve sırlar olan sevilen şahitlerde belirir ki bu da arifler makamıdır" şeklinde belirtilmiştir.[239] Sufilik sevgisi, sevenin sevgide faniliğe ulaşmasıdır. Bunu İzoli A'cac: " Sevilenin iradesiyle ilgili olduğunu ve sevginin hükümlerinin ise seven kişide görüldüğü bundan dolayı da sevginin hüküm veren ve hükmeden" şeklinde ifade etmiştir.[240] Tabi ki bu kavramlar Sufiliğin bütününün bir parçası şeklinde değerlendirilmektedir. Tilimsânî'de ise Sufilik, ilahi aşk ve Allah sevgisi özlü sözlerine ve şiirlerine yansımıştır. Ebû Medyen'in bazı hikmetli sözlerini ve şiirlerini çalışmanın ilerleyen bölümlerinde inceleyerek, Sufi şiiri ele alınacaktır.

Ebû Medyen'in pek çok şiirinin olması kendisinin edebî yönünü de ortaya çıkarmaktadır. Nitekim kendisinin insanlara hitap eden ve tesir halkasının yoğun olduğu bir şahsiyetin olması tesir edebîlirliğini yükseltmektedir. Yani zâtın şairane kişiliği hitabı kuvvetlendirdiği gibi sözlerinin hafızalarda kalmasını sağlamaktadır. Öyle ki Ebû Medyen'in kasidelerinin kendinden sonra da zikir halkalarında okunması bu hususu açıklamaktadır. Bu da Ebû Medyen'in tesir halkasının geniş olmasını bunu açılmaktadır. Dönemin de etkisiyle Ebû Medyen'nin tüm şiirlerine baktığımızda, Cahiliyye Dönemi alışkanlıklarının şiirlerinde olmadığı gözlendiği gibi, İslam'a olan bağlılığının ve Allah'a olan itaatinin nasıl yansıdığını da görülebilir. Tema olarak Sadru'l-İslam'dan sonra gelen Emevîler Dönemi'ndeki alışkanlıklardan da uzak kaldığı görülebilir. Kendisinin Allah korkusu ve sürekli tövbe edişi, şiirlerinde bunu işleyici ve tüm şiirlerini son harfleri aynı olacak şekilde yazması da dikkat çekmektedir. Bu kafiyeli yazım stilini tüm şiirlerinde kullanmıştır. Bu nedenle şiirlerinin pek çoğunun ismi beyitlerinin sonunda kullandığı harflerden dolayı o harflere bakılarak isimlendirilmiştir. Arap şiir geleneğinde de bu tür şiirler harflerine göre isimlendirilmektedir.

[237] Özköse [2008b], *a.g.e*, s.71.
[238] İzoli [2013], *a.g.e*, s.243.
[239] İbn 'Acîbe, Abdullah Ahmed, *Mi'râcu't-Teşerruf ilâ Hakâ'iki't-Tasarruf*, Merkezu't-Turâsi's-Sekâfî fi'l-Mağrib, Kazablanka, s.32'den akt. İzoli [2013], *a.g.e*, s.249.
[240] El-Hekîm Su'ad [1993], *el-Hubbu'l-İlâhî ve'l-Hubbu'l-İnsânî 'İnde İbnu'l-'Arabî*, Paris'den akt. İzoli [2013], *a.g.e*, s.249.

Genel olarak şiirlerinde kullandığı ölçüt benzer, kafiyelerinde ise hep son harfleri aynı olan benzer kelimeleri seçerek yazmıştır. Şiirlerinde işlemiş olduğu temalar daha önce de bahsedildiği gibi ilahi aşk, Allah, istiğfar, dua, yakarış, tövbe, İslam, Allah'ın isimleri vb. temalardır. Bu Temalar ikinci bölümde detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Ebû Medyen şiirlerinde bu temalar ile bizlere aslında Endülüs Dönemi'nin şiir yönlerini ve konularını da aktarmıştır. Şiirleri daha ayrıntılı incelendiğinde kendisinin tasavvuf lideri olması ve sufi olması, şiirlerinde sufiliğin etkisini de bizlere yansıtmaktadır. Aynı zamanda söz sanatında usta ve şair dilinin güçlü olduğu görünmektedir. Şiirlerinde açık ve sade bir dil kullanmıştır. İlahi aşkın şiire yansıması şiirlerinde bariz bir şekilde görülmektedir. Genel olarak sürekli bir yakarış, dua ve istek içerisinde olması, Allah'ın güzel isimlerinden bahsetmesi sufi geleneğinin bir parçası olarak görülebilir. Şiirlerinde ibadet ve zühd kelimelerinin geçmesi kendisinin de "Zâhid, Âbid ve Nâsik" olarak adlandırılmasının sebebinin bir diğer örneğidir. Öğrencilerinin ise Ebû Medyen'in şiirlerini *vird*[241] olarak kullanarak, zikir meclislerinde okudukları söylenmektedir.[242]

[241] *Vird*: Günlük dualar, düzenli bir şekilde belli zamanlarda okunmak üzere ayet, hadis ve ermişlerin sözlerinden derlenmiş dualar, ahzap, hizip, ezkâr, zikir. (Bknz.: Uludağ [2016], a.g.e, s.381)

[242] Akdağ, Eyyup [2017]. Ebû Medyen'in (ö.594/1197) Hayatı, Tasavvuf Anlayışı ve İstiğfar Kasidesi, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:43, s:283-324, s.314.

2. BÖLÜM

2.1. Divanı ve Tematik Tahlili

Tasavvuf şiiri belirleyen ve tasavvufi yönden öne çıkaran belirli tasavvuf terimleri bulunmaktadır. Bu terimler sayesinde Sufi şiiri ayırt edebîliyor ve detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Bu terimler: *Fakr/fakîr, fena, zikr, semâ', rêca, sıdk ve ihlâs, züht, havf* gibi çeşitli tasavvufi terimlerdir. Bir sonraki paragrafta bu terimlerin hem sözlük hem de terimsel anlamları ele alınacak ve Ebû Medyen'in şiirlerinde bu terimleri nasıl işlediği incelenecektir. Bu bölümde ve sonraki bölümde verilecek olan şiirlerde bulunan *muvaşşaha* şeklindeki şiirlerin klasik kaside formunda verilecektir. Bunun sebebi şairin divanında da *muvaşşaha* formundaki şiirleri klasik kaside formundadır.

2.1.1. Fakr/Fakîr: Arapçada derviş, yoksul demektir.[243] Salikin Hak'ta fani olması ve kendini ona muhtaç bilmesi. "Ey insanlar sizler fakirsiniz, Allah'a muhtaçsınız." (Fatır Suresi, 15). Kibir ifade eden "ben" sözü yerine tevazu gösterip "*Fakîr*", "sen" yerine de hürmeten "nazirim" denir. Dervişlik, salikin hiçbir şeye malik ve sahip olmadığının, her şeyin gerçek malik ve sahibinin Allah olduğunun şuurunda olmasıdır. Salikin daima kendisini Allah'a muhtaç bilmesi, Allah'ın hiçbir şeye ihtiyacı olmadığını kavramasıdır. Nitekim aşağıdaki şiirler Ebû Medyen'in *fakr/fakîr* hususiaki şiirlerinden alıntılar varıdır:

مـــا لـــذَّةُ العـــيشِ إلّا صـحبةُ الفقـــرا هـــم الســـلاطينُ والســـاداتُ والأمـــرا
فاصْـــحبْهُم وتـــأدَّب فـــي مجالســـهِم وخلِّ حظَّك مهما خلّفوكَ ورا
واســتغنمْ الوقـتَ واحضـرْدائمـاً معهـم واعلمْ بأن الرضى يخصُّ من حضرا[244]

Yaşantının lezzeti dervişlerle sohbettedir, onlar sultanlar, beyler ve emirlerin ta kendisidir.

Arkadaş edin onları, meclislerinde edepli ol, ardında ne olsa da sevincini onlarla paylaş.

Onlarla vakit geçir ve daime yanlarında bulun ve bil ki rıza, hazır olmakla ilgilidir.

Bu şiir Ebû Medyen'e aittir ve şiir normalde 22 beyitten oluşmaktadır. Şiirin ilk üç beyti yukarıdaki gibidir. İlk mısraının sonunda bulunan الفقرا (fukara) kelimesi tasavvuftaki yoksulluk duygusundan ve Allah'a gönül verenlerden bahsetmektedir. Ebû Medyen'in

[243] İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Manzur al-Afrîkî, *Lisanu'l-'Arab,* Daru Sâdir, Beyrut,1. Baskı, c.5, s.60.
[244] el-Gavs, Ebû Medyen Şu'ayb [2011], *Divânu Ebî Medyen Şu'ayb el-Gavs*, Dzn: Su'ûd, Abdulkadir ve el-Gurşî Süleyman, Books- Publisher, ilk baskı, Basit bahri, s.23.

şiirlerinde kullanmış olduğu pek çok kelimeden biridir. Bu kelime yukarıda da belirtildiği gibi dervişlikte salikin hiçbir şeye sahip olmadığını ifade eden kelimedir. Bu nedenle Ebû Medyen şiirinde, fakirlerle bulunmanın, hiçbir şeye sahibi olmamanın nasıl bir his olduğunu anlayıp kavramayı vurgulamaktadır. Bir sonraki şiir *muvaşşaha* formundadır:

وعلـت فـوقَ الـرؤوس عـزّاً وإجـلالِ ولا تطيـــبُ النفـــوس إلّا بأمثـــالي

نوصـــيك يـــا مـــن حـــضر لا تقـــــــــربِ الشـــــــــجرَ

إلّا بلمـــــــــحِ البصَـــــــــر وصُـــــــــحبةِ الفقـــــــــرا

إذا جنَيـــــــــت الثمـــــــــر مـــــــــن علَّتـــــــــك تبـــــــــرا

تجـول بـين الغـروس عـزّاً وإجـلالِ ولا تطيـــب النفـــوس إلّا بأمثـــالي[245]

Başlar üzerinde fakru zarureti izzet ve şeref ile bulursun, nefisler denginden hoşnut olur,

Sana tavsiyem şu dünya ağacına yaklaşma ey huzurdaki,

Sadece gözle bakma ve dervişan ile sohbet dışında,

Meyveleri devşirdiğinde, hastalığından şifa bulasın,

(Dünya nimetleri ile bezeli)ağaçlar arasında izzet ve şerefle gezinesin, nefisler denginden hoşnut olur

Bu şiirde Ebû Medyen'in Muvaşşaha formunda yazdığı şiirlerindendir. *Muvaşşaha*[246] formunda bulunan harce[247] kısmıyla önceki *kufl*[248] arasındaki son *devrde*[249] yer alan üç beyittir. Bu üç beyitin her birine *sımt*[250] denmektedir. Burada Ebû Medyen aynı şekilde fakirle sohbeti vurgulamaktadır. Öyle ki, *fakr* duygusunu hissetmek dervişliğin en önemli aşamalarındandır. Diğer bir örnek de şu şekildedir:

فـإن طلبـوني في حقـوقِ هـواهُم فـــإني فقيـــرٌ لا علـــيَّ ولا معـــي

[245] el-Gavs [2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.66-67.
[246] *Muvaşşaha: Muvaşşaha* veya *tevşih* de denilen şiir türü "veşeha" (**وشح**) kökünden türemiştir. Şiirin bu türünde söz ile süsleme sanatı had safhaya ulaştığı için böyle bir ad verilmiştir. Bknz: Düzgün [2007], *a.g.e,* cilt.22, s.101.
[247] *Harce*: *Muvaşşaha* şiirindeki son *kufül* olup en önemli bölümdür. Bknz: Düzgün, *a.g.e*. s.109.
[248] Muvaşşahanın ilk beyti veya birkaç beyitten oluşan giriş kısmıdır. Bknz: Düzgün, *A.g.e*. s.108.
[249] *Matla*'dan hemen sonra gelen *sımtlar* grubudur. Bknz: Düzgün, *a.g.e*. s.108.
[250] *Sımt*: *devri* oluşturan her bir kısma verilen addır. Bknz: Düzgün, *a.g.e*. s.108.

وإن سـجنوني في سـجونِ جفـاهُم دخَلــتُ علــيهم بالشــفيعِ المُشَــفَّعِ[251]

Eğer benden sevdalarının bedelini isterler ise, ben eli ve avucu bomboş olan bir fakirim,

Beni de nefret hapislerine hapsetseler, onlara aracı olan bir şefaatçiyle gelirim.

Burada da Ebû Medyen kendini *fakîr* olarak sıfatlandırmıştır (6.şiir). Yani dervişlik mertebesine eriştiğini ve kendinin fakir olduğunu, elinde hiçbir şeyi olmadığını ifade etmeye çalışmıştır. Bu şekilde Ebû Medyen pek çok beytinde fakirliğe değinmiştir.

2.1.2. Fenâ: Arapça, fâni olmak, yok olmak manasına gelir.[252] Nesnelerin, Sufînin gözünden silinmesine *fenâ* denir.[253] *Fenânın* çeşitli mertebeleri vardır. Bu mertebeler Süleyman Uludağ'nın *Tasavvufi Terimler Sözlüğü* adlı kitabında aktarılmıştır.[254] Bunlar:
Fenâ fi'l-kusûd: Kulun kendi şahsi irade ve arzusuna göre değil, Alah'ın irade ve isteğine göre hareket etmesi, kendi iradesini Allah'ın iradesinde fâni kılması ve yok etmesi anlamındadır. Bu durumdaki sâlik "*la maksûde illallah", "la matlûbe illallah, "la ma'bûde illallah", "ilahi ente maksûdî* ve *rızâke matlûbî"* der.
Fenâ fi'llah: Allah'ta fâni olmak, kulun beşeri vasıflardan ve aşağı arzulardan sıyrılıp ilahi vasıflarla donanmasıdır.
Fenâ fi'l-vucût: Varlıkta fâni olmak, her şeyi hem Allah olarak görmek, hem Allah olarak bilmektir. Bu mertebede olanlar: *"la mevcude illallah"* derler.
Fenâ fi'r-resûl: Sâlikin Hz. Peygamber (s.a.v.)'e duyduğu aşk ve muhabbettin etkisiyle ondan fâni olmasıdır.
Fenâ fi'ş-şeyh/Fenâ fi'l-pir: Müridin mürşitte, dervişin pirinde fâni olmasıdır. Müridin kendi şahsi irade ve arzularını yok edip yerine şeyhin irade ve arzusunu koymasıdır.
Fenâ fi'ş-şuhûd: Allah'tan başka bir şey görmeme, aşk ve vecdin tesiriyle her şeyi Allah'ın tecellisi olarak görme halidir. *"La-meşhûde illallah"* sâliklerin sözüdür.[255] Aşağıdaki şiirler Ebû Medyen'in bu türden örnekleri ele aldığı şiirlerinden alıntılardır:

فــدَع مــنَ المحــالِ واخضَــع تــذللا لـــذلك الجمـــال والنـــور والحـــلا

اجعـــــــل وصـــــــفكَ ذُلّا وكُـــــــن عبـــــــداً مُقـــــــيم

[251] el-Gavs[2011], *a.g.e*, tavil bahri, s.29.
[252] İbn Manzûr, *a.g.e*, c.15, s.164.
[253] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.134.
[254] *Aynı eser*, s.134.
[255] *Aynı eser*, s.135.

مـــــــا فـــــــي الوجـــــــودِ إلّا إلهُنـــــــــــــا العظـــــــــــــيم

للطـــــــــورِ قـــــــــد تجلّـــــــــى وكلّـــــــــــــــمَ الكَلـــــــــــــيم

قـــد لاح في الســـؤال مـــذ لاح وانجـــلا فـــي حضـــرة الكمـــال نـــورٌ تهلّـــلا[256]

Mümkün olmayanı bırak ve nefsini küçük gör, böylece gelir güzellik, aydınlık ve hoşnutluk,
Kendini kıymetsiz gör, öyle ki daimi bir kul ol,
Varlığından başkası yoktur, azîm olanın,
Zaman tecelli etti, böylece Musa konuştu,
Sual olundu, göründü görünecek olan, öyle ki kemaliyle nuru parladı.

Bu şiir Ebû Medyen'in yine *muvaşşaha* formunda yazdığı şiirinden bir kısımdır. Burada Ebû Medyen *fenâ* bahsini işlemiştir. Şair burada *fenâ* kısımlarından *fenâ fi'l-vucud'u* işlemiştir. Şairin kaleminde Allah'ın varlığı vurgusu burada onu işaret etmektedir. Bir sonraki şiir ise iki satırlık bir şiir olmakla birlikte yukarıdaki şiirin benzeridir:

اللّه ربـــــي لا أريـــــدُ ســـــواهُ هـــــل فـــي الوجـــودِ الحـــي إلّا الله

ذاتُ الإلـــهِ بهـــا قـــوام ذواتنـــا هـــل كـــان يوجـــد غيـــره لـــولاهُ[257]

Allah Rabbi'mdir, Ondan gayrısını istemem, mahlûkat arasında Allah'tan başkası var mıdır?
Onun zatıdır zatımızı ayakta tutan, O olmasaydı, Ondan gayrı (bir şey) olabilir miydi?

Aynı şekilde burada da şair, Allah'ın varlığını vurgulamaktadır. Yani *"la mevcûde illallah"* diyerek *fenâyı* işlemektedir. Bu tarz şiirler de Sufiliğin yansımalarını gösteren en önemli unsurlardan biridir. *Fenâ* bahsinin diğer başlıklarından birini de Ebû Medyen şu şekilde işlemiştir:

فـــــأينَ كنـــــتُ وجِئـــــتُ حبيـــــبٌ لـــــي قـــــد تجلّـــــى

عشـــــــــقتهُ فلبنـــــــــي فصِـــــــرتُ عنـــــــدهُ أهـــــــلا

فلـــم نســـمَع ولـــم نبصِـــر إلّا هـــــــواكَ لـــــــي ســـــــهلا

[256] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.77.
[257] *Aynı eser*, basit bahri, s.43.

ظهَـــــــرتَ لـــــــي بجمـــــــالٍ فشُـــــــــــــــربي زادَ وعـــــــــــــــلّا

فأنـــــــتَ روحـــــــي وجســـــــمي لا فـــــــــــــــرقَ عنـــــــــــــــكَ وإلّا

حتّـــــــى إذا مـــــــا تجلّـــــــى هـــــــواكَ فـــــــي قلبـــــــي حـــــــلّا[258]

Neredeydim nereye geldim, bana beliren bir sevgili,
Ak süt gibi sevdalandım ona, onun dibine sokuluverdim,
Duymadık ve görmedik, yalnızca senin aşkın bana kolaydı,
Bana güzelliğinle gözüktün, içtikçe içesim geldi,
Sen benim ruhum ve vücudum, yok farkım benim senden,
Velev ki farkımız olsa, sevdan kalbimde karşılık bulmuş.

Şair buradaki şiirinde *hamrı* da işlemiştir. Allah'a duyduğu sevginin ve kendini onun bir parçası olarak görmesi *fenânın"fena fi'lllah"* bahsine girmektedir. Aynı zamanda burada Allah sevgisini de işlemiştir. Şair yazdığı her satırda artan sevgisinin aşka dönüşü ve bunun da sevda oluşuyla sevginin mertebelerini göstermektedir. Bunu da bize Arapçadaki حبّ (hubb, sevgi), عشق (aşk) ve هوى (heva, sevda) kelimeleriyle ifade etmektedir. Şairin Resul'ü işlediği *Fenâsı* da aşağıdaki gibidir:

هـــــــواهُ فـــــــي الضـــــــمير والقَلـــــــــــــــبِ لا يـــــــــــــــزول

المصـــــــــــــطفى البشـــــــــــير الســـــــــــــيد الرســـــــــــــول

بصـــــــــفح عـــــــن الفقيـــــــر يصـــــــــــغى لمـــــــــا يقـــــــــول

يـــا منـــزلَ الآمـــال حييّـــتَ منـــزِلا فمـــا أنـــا بـــذلٍ عنـــهُ وإن ســـلا[259]

Gönülde aşkı, kalpte bitmez tükenmez,
Müjde getiren Mustafa, Seyyidu'r-Rasûl,
Fakiri bağışlayarak, dediğine kulak ver,
Ey umutların darı, bir evi yaşattın, teselli olsa bile, onun için neyimi feda ettim.

Bu şiir de yine Ebû Medyen'in *fenâyı* işlediği muvaşşaha şiirindendir. Bu şiirde şair *"Fenâ fi'r-rasûl"* bahsini işlemiştir. Hz. Muhammed (S.a.v.)'e duyduğu aşkla Resul'de fâni oluşunu işlemiştir.

---

[258] el-Gavs[2011], *a.g.e*, müctes bahri, s.33.
[259] *Aynı eser*, muvaşşaha, s.77-78.

2.1.3. Havf ve Rêca: Arapça'da *rêca* ummayı, ümit etmeyi ifade eden bir kelimedir.[260] Tasavvufta kalbin hoşlanmadığı bir şeyi beklemesinden rahatlık ve ferahlık duyması, kişinin kalbindeki duygu, düşünceler ve geçmişle, halle ve ya gelecekle ilgili olması halidir.[261] *Havf* ise, Arapça korku manasına gelmektedir.[262] Tasavvufta Allah gazabı ve cehennem korkusu, gelecekte elde edilmesi umulan iyi bir şeyden veya başa gelmesinden endişe edilen kötü bir şeyden ileri gelen korku manasında kullanılmaktadır. Tasavvufta Allah korkusuna "*havfullah"* ve "*haşyetullah"* denir. [263] Sufilikte yani şiirde bu iki terim birlikte kullanılmaktadır. Çünkü Allah'ı gazabından ve Muhammed (S.a.v.)'in şefaatini kaybetmekten korkma hali beraberinde dua etmeyi recâda bulunmayı da peşinde getirmektedir. Nitekim Ebû Medyen'in bu bahisteki şiirleri de bunu bize göstermektedir:

يـا خـالق العـرشِ العظيم يـا ذا الجـلال أعــفُ عنّـي يــا كــريم والطــف بحــالي

بمـــــا عالمـــــاً بالخفـــــا هـــــــــون علـــــــــيّ

يمشـــــي نـــــزور المصـــــطفى قبـــــــــل المنيّـــــــــة

ونـــــرى مقـــــام أهـــــلِ الصـــــفا ألمشـــــــــــرة الرضـــــــــية

وبــين زمــزَم والحطــيم نشــهر مقــالي اعــفُ عنّي يــا كــريم والطُــف بحــالي[264]

Ey yeryüzünün kudretli yaratıcısı, ey Zü'l-Celal, ey ikram sahibi beni affet,
Bu sır dolu dünyayı da, bana aldırma,
Mustafa'nın hayrı ilerliyor, ölümden önce,
Gönül ehlinin makamını gördük, kötülükten razı mıdır?
Zemzem ve kırık Kâbe taşı arasında söz verdik, ey ikram sahibi beni affet.

Burada şair Allah'tan "*havf ve reca*" kısmını işlemiştir. Şiirde Allah'tan af dilemektedir. Şiirin diğer mısralarında şair günahlarından korkusunu dile getirmiştir. Aynı şekilde başka bir şiiri de şöyledir:

امنعْني مـن نـار الجحـيم يـا ذا المعـالي اعـفُ عنـــّي يـــا كريم والطُف بحـالي

غرقـــــتُ فـــي بحـــــر الـــــذنوب يـــــــــا خيـــــــــرَهـــــــــادي

[260] İbn Manzûr, *a.g.e*, c.14, s.309.
[261] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.292.
[262] İbn Manzûr, *a.g.e*, c.9, s.99.
[263] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.161.
[264] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.68.

ولـــــــيس يفيـــــــدُ الهـــــــروب فـــــــي يـــــــوم التنـــــــادي

هـــــــدني للتوبـــــــه نتـــــــوب هـــــــــــــذاك مـــــــــــــرادي

يـا ذا العـلا فضـلك عمـيم اقبـلْ سـؤالي اعـف عنّي يـا كـريم والطُـف بحـالي[265]

Ey yücelerin yücesi, beni cehennem ateşinden koru, Ey ikram sahibi beni affet,
Günah denizine battım, Ey iyilik ihsan eden,
Kaçmak faydasız, Mahşer gününden,
Tövbe kapısını açman, Budur muradım,
Ey her şeye Kâdir yüce olan, duamı kabul et, Ey ikram sahibi beni affet.

Şair işlediği günahlar yüzünden cehenneme girmemek için Allah'a yalvarmaktadır. Bu da tasavvufta "*havf*" hususunun Sufi şiire yansıması olarak kabul edilebilir. Bunun yanı sıra Allah'tan *rêcada* bulunması iki temanın birlikte kullanımını bize göstermektedir. Aynı zamanda yine bu şiir de şairin muvaşşaha türünde yazdığı şiirlerdendir. Bu şiir istiğfar şiiri olarak da kabul edilebilir. Çünkü şairin burada tövbe etmesi ve af dilemesi Sufilikte kullanılan önemli terimlerdendir. Aynı şekilde *muvaşşaha* şiir formunda olan başka bir şiir de şöyledir:

يـا عالمـاً بالخفيـات سـألتك يـا مـولى المـوالي امــح ذنوبــاً عليّــا مــن عليــه اتكــالي

ذا الجـــــلال اعـــــفُ عني يـــــا ســـــألتك بجـــــاهِ المكـــــرّم

قـــــل عثـــــاري وأجرنـــــي مـــــن حـــــرّنـــــار جهـــــنّم

يـــــا خـــــالقي اعـــــفُ عنّـــــي يـــــا مـــــن هـــــوَ بالحـــــالِ يعلَـــــم

إليـكَ أشـكو مـا بي أُجبريـا مـولاي حـالي امـحُ ذنوبـاً عليّـا مـن عليـهِ اتكـالي[266]

Ey efendilerin efendisi, ey tüm sırlara vakıf olan, İtimat ettiklerinin büyük günahlarını bağışla,
Ey Zü'l-Celâl beni affet, Senden dilerim izzetlilerin izzetlisi,
Şerrimi azalt ve beni, cehennem ateşinin azabından koru,
Ey Yaradan beni affet, Ey herkeste olanı bilen,

[265] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.68.
[266] *Aynı eser*, muvaşşaha, s.71.

Bende olanı bir tek sana şikâyet ederim ey Mevla'm, İtimat ettiklerinin büyük günahlarını bağışla.

Şair burada kendi yine muvaşşaha şiir türünde tövbe etmiş, Allah'ın gazabından rahmet dilemiştir. Şiir kullanılan **أعف عني** (Affet beni), **امح ذنوباً عليا** (büyük günahlarımı affet), **وأجرني من حر نار جهنم** (cehennem ateşinin azabından beni koru) gibi tabirler şiirde tasavvufi terim olan "*havf* ve *reca*" yani *"havfullah"* ve *"haşyetullah"* terimlerine işaret etmektedir.

2.1.4. Sıdk ve İhlâs: *Sıdk* Arapçada doğruluk demektir.[267] Mahvolmanın söz konusu olduğu yerlerde bile hak olanı söylemek, yalandan başka bir şeyin insanı kurtaramayacağı hallerde dahi doğruluktan ayrılmamak ve kişinin itikadında şüphe halinde leke ve davranışlarda kusur olmaması ve özün söze uymasıdır.[268] *İhlâs* ise, Arapçada samimiyet, içtenlik anlamına gelmektedir.[269] Sözde ihlâs, fiillerde ihlâs, ibadetlerde ihlâs, manevi ihlâs ve hareketlerde ihlâs gibi çeşitleri vardır. İslam'da itikadı konuların ruhu tevhit, ibadetlerin ruhu ihlas, dünyevi işlerin ruhu adalettir. Tutum ve davranışlarda Allah'ın rızasını gözetme: özün söze, sözün öze uyması: riyakâr ve ikiyüzlü olmama. Hulusi kalple yapılan iş ve eylem: iyi niyetli olmak, içten pazarlıklı olmamak.[270] Ebû Medyen'in *sıdk* ve *ihlâs* hususunun şiirlerindeki örnekleri aşağıdaki beyitlerde verilecektir. Bu örneklerden ilki şu şekildedir:

فحقّـق رجـائي فيـك يـا رب واكفِني شـــماتَ عـــدوٍّ أو إســـاءةَ صـــاحبِ

فكـم كربـةٍ نحيتني مـن غمارِهـا وكانَـت شـجىً بـين الحشـا والتَرائـبِ[271]

Ey Rabbi'm senden ricamı kabul et, koru beni düşmanın tuzağından, dostun kötülüğünden, Sen ki nice sıkıntının karanlığından çıkardın beni, kalbim ve göğüs kafesim arasında sıkışıp kalan.

Burada şair Allah'a dostun kötülüğünden ve düşmanın tuzaklarından koruması için dua etmektedir. Aslında şairin güvenilir ve samimi bir dost ister. Onu da Allah'tan başkası göremez. Bundan dolayı her sıkıntıdan onu Allah'ın koruduğunu ifade etmektedir. Şiirin devamında şair şu sözleri söylemektedir:

فيـا ملجـأ المضـطرِّعنـد دعائـهِ أغِثنـــي فقـــد ســـدّت علـــيَّ مـــذاهبي

رجـاؤُك رأس المـال عنـدي وربحـهُ وزُهـــدي فـــي المخلـــوقِ أزكـــى مكاســـبي

[267] İbn Manzûr, *a.g.e*, c.10, s.193.
[268] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.316.
[269] İbn Manzûr, *a.g.e*, c.7, s.26.
[270] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.181.
[271] el-Gavs[2011], *a.g.e*, tavil bahri, s.13.

ويا محسناً في ما مضى أنتَ قادرٌ على اللطف بي في حالتي والعواقبِ

وإنّي لأرجو منكَ ما أنتَ أهلهُ وإن كنتُ خطاء كثيرَ المصائبِ

وصلّ على المختار من آلِ هاشم شفيعِ الورى عند امتداد النوائب[272]

Ey ihtiyacı olanın duası ile sığındığı , yardım et bana tüm yollarım tıkandı,
Senin rican benim sermayem ve kazancım, yaratılışımdaki Zühdüm ise en değerli kazancımdır.
Ey Lütufkâr olan sen geçmişte olana kadirsin, bana lütfun hayatım ve akibetimdir.
Öyle ki ben senin ehlinden olmak dilerim, hatam çok olsa da beni affet,
Haşim oğullarından seçilmiş olana selam olsun, O ki azaba uğrayacakların şefaatçisidir.

Şair burada Allah'a sığınmaktadır. Peygamber (s.a.v.)'in şefaatini dilemektedir ve Allah'ın rahmetine sığınmaktadır. Şair tüm içtenliğiyle kendisini Allah'ın kulu olmaya adamaya çalıştığını zühd yolunu tuttuğunu dile getirmiştir. *Sıdk* ve *İhlâs* hususta Ebû Medyen'in şiirlerinden biri de aşağıdaki gibidir:

خذا الحديث الصحيحَ عني كما يدينُ الفتى يدان

من بات منه الورى في أمنٍ بات من الدهر في أمان

الدهر بحرٌ له عجائب وهو خطيبٌ لمن نظر

فاطرح الغير عنك وجانب وخُذ على نفسك الحذَر[273]

Benden doğru sözü alın, gencin iki eliyle ikrar ettiği gibi,
Âdemoğlundan kim ki güven içinde gecelemiş, güven içinde hayat geçirmiş,
Hayatın kendine has bir özgürlüğü vardır, her kim ona bakar ise hatiptir,
Senden başkasını atasın ve yanına, bu uyarıyı kulağına küpe edesin.

Ebû Medyen bu beyitlerde nasihat vermektedir. Şiirlerin çoğunda olduğu gibi dürüstlüğün önemli olduğunu vurgulayan Ebû Medyen, bu şiirin diğer mısralarında da şu şekilde sözlerini işlemiştir:

[272] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.13.
[273] *Aynı eser*, muvaşşaha, s.59.

أبعـــدتَ عـــن نفســـكَ القريـــب واخطأت فـــــي موضـــــــع الصواب

إن قلـــتَ قـــولاً فكـــن لبيـــبَ وكـــــلُّ قـــــولٍ لـــــه جـــــواب

مـــا ضـــاعَ حـــقٌّ ولـــهُ طالـــب لـــــو حـــــاوزَ الشـــــمسَ والقمـــــر

مـــن ذكـــرَالنـــاسَ بالمعائـــب يـــــذكرُفيـــــه بمـــــا ذكَـــــر[274]

Kendine yakın olandan uzaklaştın mı? Sevabın yerine günah işledin mi?
Söz söylediğinde akıllı olasın, her sözün bir cevabı vardır,
Kaybedilen hakkın talibi vardır, güneşin ve ayın sahibi olduğu gibi,
Kim insanları kusuruyla zikreder ise, zikredildiği gibi zikrolunur.

Ebû Medyen'in bu satırlarda *sıdk* ve *ihlâstan* bahsettiği açıktır. Sözü söylerken düşünüp tartan, aklı ile hareket eden ve insanların arkasından konuşulmaması gerektiğini vurgulamaktadır. Nasihatleri ile şiirinde Sufilikte kullanılan *sıdk* ve *ihlâs* terimini bu şekilde işlemiştir. Bunlara örnek olarak başka bir şiirde Ebû Medyen *ihlâs* kelimesini kullanmıştır ve aşağıdaki gibidir:

ومـا ضـرهـذا الخلـق والقصـد واحـد إذا نحـــن أخلصـــنا إليهـــا توجهنـــا

دعـا باسـمها الحـادي ونحـن على الغضـا فقلنـــا لـــه بـــالله مـــن ذكرهـــا زدنـــا[275]

Bu mahlûkatın derdi nedir? Oysa maksûd ve hedef budur. Ona (esma-i hüsnaya) ihlas ile yakşaltığımızda, doğru yola yönelmiş oluruz
Biz kızgın çöllerde ilerlerken kervancı başı esma-i hüsna ile seslenir ve biz ona Allah aşkına kim bu isimleri dilinden düşürmez ise biz de daha fazlasını söyleriz.

Ayrıca Ebû Medyen'in şiirleri arasında yazdığı dört mısralık *sıdk* ve *ihlas* bahsindeki diğer bir şiiri de şöyledir:

تحيـا بكُـم كـل أرض تنزلـونَ بهـا كـــأنَّكُم فـــي بقـــاع الأرض أمطـــار

وتشـتهي العـين فـيكُم منظراً حسـنا كـــأنَّكُم فـــي عيـــون النـــاس أزهـــارُ

ونـــورُكُم يهتـــدي الســـاري لرؤيتـــهِ كـــأنّكُم فـــي ظـــلام الليـــل أقمـــارُ

[274] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.59.
[275] *Aynı eser*, tavil bahri, s.42.

لا أوحــشَ الله ربعــا مــن زيــارتكُم يـا مـن لهـم في الحشـا والقلـب تـذكارُ[276]

İndirildiğiniz tüm yeryüzü sizi selamlıyor, sanki siz kara parçasında rahmet yağmuru gibisiniz,
Bu güzel manzara karşısında gözleriniz iştahlanır, sanki siz insanların gözünde çiçeksiniz,
Aydınlığınız gözler görsün diye geceyi aydınlatır, sanki siz gece karanlığının yıldızlarısınız,
Allah sizin yokluğunuzu göstermesin, ey içinde ve kalbinde hatırlar taşıyan.

Sıdk ve *ihlâs* konularından sonra kalp hususuna geçilecektir. Buradaki örneklerin tamamı Ebû Medyen'e aittir. Sıradaki temanın incelemesi aşağıda yapılacaktır.

2.1.4. Kalb: Arapçada, bir şeyin altını üstüne getirmek, çevirmek, vb. anlamları ihtiva eden bir kelimedir.[277] İkinci gönül, vicdan: üçüncü anlamı ise ilahi hitabın mahalli ve muhatabı şeklindedir. [278] Tasavvufta marifet ve irfan denilen tasavvufi bilginin kaynağı, keşf ve ilham mahallidir. İlahi genişlik (*vuslat-ı ilâhiye*) mahalli, Allah'ın evi, yere ve göğe sığmayan Allah'ın içine sığdığı yerdir. Tecelli aynası ilahi isim ve sıfatların en mükemmel şekilde tecelli ettiği yerdir.[279] Ebû Medyen'in şiirlerinde yer *kalp* temaları aşağıdaki örneklerde verilecektir. Bu hususta ilk örnek şu şekildedir:

تـذلَّلت في البلـدانِ حـين سـبيتَني وبـــتُ بأوجـــاعِ الغـــوى أتَقَلَّـــبُ

فلـو كـان لي قلبـان عشـتُ بواحـدٍ وأتـــرُكُ قلبـــاً فـــي هـــواكَ يعـــذَّبُ

ولكـــنَّ لـــي قلبـــا تملَّكـــهُ الهـــوى فـلا العـيشُ يهتنـا لي ولا المـوت أقـربُ[280]

Kıtalara boyun eğdim beni esir aldın, sapkın ağrılarımla bağımı kestim, devrildim,
Eğer iki kalbim olsaydı biriyle severdim, bir kalbimi de aşkından işkence çekmeye terk ederdim,
Ancak aşka sahip bir kalbim var, ne bizi kirleten bir hayata, ne de ölüme yaklaşırım.

Bu beyitlerde yer alan **قلبان** (iki kalp) ve **قلبا** (bir kalp) ifadeleri ile şiirde de anlatıldığı gibi şair Allah'a duyduğu sevgi ve muhabbeti *kalp* ifadeleri kullanarak bu bahsi ele almıştır. Bu hususta farklı bir örnek de şöyledir:

[276] el-Gavs[2011], *a.g.e*, tavil bahri, s.42.
[277] İbn Manzûr, *a.g.e*, c.1, s.685.
[278] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.205.
[279] *Aynı eser*, s.205.
[280] el-Gavs[2011], *a.g.e*, tavil bahri, s.14.

ظهَـــــــرتَ لـــــــي بجمـــــــالٍ فشُـــــــــــــــربي زادَ وعـــــــــــــلّا

فأنـــــتَ روحـــــي وجســـــمي لا فـــــــــــــرقَ عنـــــــــــــكَ وإلّا

حتّـــــى إذا مـــــا تجلّـــــى هـــــواكَ فـــــي قلبـــــي حـــــلّا[281]

Bana güzelliğinle gözüktün, içtikçe içesim geldi,
Sen benim ruhum ve vücudum, yok, farkım benim senden,
Velev ki farkımız olsa, sevdan kalbimde karşılık bulmuş.

Şairin beyitlerde yer verdiği قلبي (kalbim) ifadesi bir önceki örnekteki gibi aynı şekilde bir *kalp* örneğidir. Ebû Medyen şiirlerinde *kalp* ve *gönül* ifadelerini çokça kullanmıştır. Bunlardan bir diğeri de aşağıdaki gibidir:

أحـب لقـا الأحبـاب في كـل سـاعةٍ لأن لقـــا الأحبـــاب فيـــه المنـــافعُ

أيـــا قـــرّة العيـــون تـــاللّه إنّنـــي علـى عهـدكُم بـاقٍ وفي الوصـلِ طـامعُ

لقـد نبتـت في القلـبِ مـنكم محبّـة كمـــا نبتـــت فـــي الـــراحتين الأصـــابِعُ

حـــرامٌ علـى قلبـي محبّـــةُ غيـركُم كمـا حرمَـت عـن موسـى تلـك المراضـعُ[282]

Her zaman dostlarla buluşmayı çok severim, çünkü dostlarla buluşmakta fayda vardır,
Ey gözümün nuru Allah'a yemin olsun ki ben, anlaşmanıza sağdığım ve vuslatı arzularım,
Kalbimde sevginiz filizlenmiş, iki avuçta parmakların bulunduğu gibi,
Sizden gayrısını sevmek kalbime haramdır, Musa'ya sütannelerinin haram olduğu gibi.

Bir önceki örnekteki gibi beyitte yer alan قلبي (kalbim) ifadesi bir *kalp* bahsi örneğidir. Buna benzer farklı bir şiirdeki beyitten örnek de şu şekildedir:

يا قلبُ زُرتَ وما انطوى ذاك الجوى عجبـــا لقلـــبٍ بـــالنَعيمِ قـــد اكتـــوى

زادَ الغـــــرامُ وزالَ كـــــلّ تصـــــبّر عالَجتـــــهُ قبـــــل الزيـــــارَة فـــــانطوى[283]

[281] el-Gavs [2011], *a.g.e*, basit bahri, s.34.
[282] *Aynı eser*, tavil bahri, s.28.

Ey kalp, yokladın ve bu sevda gizlenmedi, garip olan kalbin mutluluğu harlandı.
Sevda arttıkça tüm takat tükendi, ziyaretinden önce onu ölüm yakaladı da, saklandı.

Yine şiirde üst üste kullanılan قلبُ (kalp) ifadesi bu hususa başka bir örnek olarak gösterilebilir. Farklı bir örnek de aşağıdaki gibidir:

يـــا راحـــة القلـــبِ العليـــل فيـــكَ اجتمـــع كـــلّ المـــراد

أرقَـــدتَ فـــي قلبـــي هـــواك وقلـــتَ لـــي إيّـــاك تبـــوح[284]

Ey hasta kalbin ferahı, tüm muratlar sende toplanmış,
Aşkın kalbimde yatışmış ve dedin bana seninle açığa vurulur.

Şairin beyitte kullandığı القلبِ (kalp) kelimesi yine bu bahsin işlendiğini gösteren başka bir örnektir. *Kalp* bahsinin tek kelimesi değildir. Bu hususta farklı kelimeler de vardır. Bunlardan biri de aşağıdaki örnekte verilmiştir:

يُفَـــرّجُ بالتغريـــد مـــا بِفُـــؤادهِ فتضطرِبُ الأعضاءُ في الحسّ والمعنى[285]

Gönlünde ne var ise ötüşüyle meydana çıkar, his ve manasıyla ağzalar titrer.

Beyitte yer alan بِفُؤادهِ (gönlündeki) kelimesi *kalp* bahsinin işlenmesini gösteren bir ibaredir. Ebû Medyen'in divanında bu kelime dört faklı yerde kullanılmıştır. Diğer üçü ise aşağıda verilmiştir:

خـــذوا فـــؤادي وفتشـــوه وقلبـــوهُ كمـــا تريـــدوا[286]

Yüreğimi alın inceleyin, bir o yana bir bu yana çevirin istediğiniz gibi.
كيف ننجو من ذي القضية الله يثبت فؤادي امـح ذنوبـاً عليّـا مـن عليـه اتكـالي[287]

Allah'ın davasına gönlümüzü nasıl veririz, büyük günahları olanları bağışlayasın.
فللـه مـا أرضـى فـؤادي لمـا بـه وذو الحال ما أحلى وذو العيش ما أهنى[288]

---

[283] el-Gavs[2011], *a.g.e*, kâmil bahri, s.45.
[284] *Aynı eser*, muvaşşaha, s.62.
[285] Aldiwan.net, *Divânu Ebi Medyen*, https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [02.12.2020].
[286] el-Gavs [2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.55.
[287] *Aynı eser*, muvaşşaha, s.71.

Vallahi gönlümde olandan razı olmadı, bundan daha iyi ve bundan daha rahat bir hayat var mıdır?

Ebû Medyen'in divanında geçen **فؤادي** (gönül) ifadeleri yukarıda verildiği gibidir. Bu tür kullanımlar *kalp* bahsi başlığı altında ele alınmalıdır. Bu hususta Ebû Medyen'in şiirinde kullandığı farklı bir ifade de aşağıda verilmiştir:

هـــــواهُ فـــــي الضـــــمير والقَلـــــــــبِ لا يـــــــــزول[289]

Gönlünde aşkı, kalpte bitmez tükenmez.

Beyitte yer alan **الضمير** (gönül) ve **القَلبِ** (kalp) ifadeleri bu hususa farklı birer örnektir. **الضمير** İfadesi Ebû Medyen'in tek bir yerinde geçmektedir. Anlam olarak kullanımı *kalp* veya *gönül* olarak ele alındığından. Bu konu başlığı altında ele alınmıştır.

2.1.5. Ma'rifet: Arapçada bilgi, tanımak ve aşinalık anlamlarına gelmektedir.[290] Tasavvufta Sufilerin ruhani halleri yaşayarak, manevi ve ilahi hakikatleri tadarak (iç tecrübeyle ilişkisiz bir şekilde) elde ettikleri bilgi ve irfandır.[291] Bu yoldan Hakka'a dair kazanılan bilgi *marifetullah*, buna sahip olan kişiye ise *ârif-i billah* (ârif, 'ûrefâ) denir. Ebû Medyen'in şiirlerine yer verdiği *ma'rifet* bahislari aşağıdaki örneklerde incelenecektir. Bunlardan ilki şu şekildedir:

ربّـــــي الكـــــريم أعطـــــاكُم تقـــــــوا حسّـــــــا ومعنـــــــىً

داووا اللـــــــــي بهـــــــــواكُم يـــــــرى بـــــــاطنَ الســـــــنا

لا تنهـــــــروا مـــــــن جـــــاكُم يـــــــا عـــــــارفينَ المعنـــــــى[292]

Rabbi'm ikram sahibidir, O verdiğinde size, madden ve manen güçlenirsiniz,
Size olan sevgisi aşikârdır, sonra görünür içinde parlayanı,
Yolunuzdan sapmayın, ey mananın Ârifleri.

Tasavvuf şiirinde *Ârif* ve *Ma'rifet* genelde birlikte görülmektedir. Mana olarak da birbirine tamamlayan bu iki terim, Ebû Medyen'in şiirlerinde de göze çarpmaktadır. Bu şiirde

---

[288] el-Gavs[2011], *a.g.e*, tavil bahri, s.40.
[289] *Aynı eser*, s.77.
[290] İbn Manzûr, *a,g,e,* c.9, s.236.
[291] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.236.
[292] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.81.

şair mana ve marifetle yaşanan ruhani halleri dile getirmeye çalışmıştır. **يا عارفينَ** (ey Ârifler) kelimesi manayı bilenler olarak kullanması Allah'a dair kazanılan bilginin kişi tarafından bilindiğine işaret etmektedir. Aşağıdaki şiirinde ise şair çeşitli kelimeler ile *ârifi* vurgulamaktadır:

واعلَــم بأنــك والعــوالم كلَّهــا لــولاهُ فــي محــووفــي اضــمحلال

مــن لا وجــودَ لذاتــهِ مــن ذاتــه فوجــودهُ لــولاهُ عــينُ محــالِ

فالعــارفونَ فنــوا ولمّــا يشــهدوا شــيئاً ســوى المتكبــر المتعــال

ورأوا ســواهُ على الحقيقــةِ هالكــاً فــي الحــال والماضــي والإســتقبال[293]

Bilki o olmasaydı sen de tüm âlemlerde yokluk ve kayboluşa sürüklenirdi,
Kendi zatı ile varlık bulamayanın varlığı, o olmasaydı tam bir yokluk olurdu,
Âriflerin fenâfillah içindedirler, onların gördükleri yegâne şey Kibriya ve yücelik vasfındaki Allah'tır,
Onlar masivayı gerçekte, şimdi geçmiş ve gelecekte helaka mahkûm gördüler.

Şair burada Allah'ın varlığının her şeyden üstün olduğunu ve bunu tahsil gören her *ârifin* de bildiğini belirtmiştir. Buna *marifetullah* dendiği gibi, Ariflerin bilgiyi bilmesi de *Arif-i billah*'tır. Bu kullandığı **العوالم** (ʿavâlim, âlemler), **العارفونَ** (ʿârifûn, ârifler) kelimelerden de anlaşılmaktadır. Benzer şekilde kullanılan terimler ve şiir temasından anlaşılan diğer bir şiir de şu şekildedir:

لمّــا عنــكَ غبنــا ذاك العــامَ فإنَّنــا نزلنــا علــى بحــرٍوســاحلهُ معنــا

وشــمسٌ علــى المعنــى توافِــقُ أفقنــا فمغربُهــا فينــا ومشــرقُها منّــا

ومــتَّ يــدانا جوهــارًمنــهُ رُكبَــت نفــوسٌ لنــا لمّــا صــفَت فتجوهَرهــا

عرَفنــا بهــا كــلَّ الوجــودِ ولــم نــز إلــى أن بهــا كــل المعــارف أنكَرنــا

فما السرُّوالمعنى وما الشمسُ قل لنا ومــا جــوهرُالبحــرِالــذي عنــه عبَّرنــا

[293] el-Gavs[2011], *a.g.e*, kamil bahri, s.30.

حلَلنـــا وجـــوداً واســـمهُ عنـــد لافـــظٍ يضـــيقُ بنـــا وســـعاً ونحـــنُ فمـــا ضِـــقنا

تركنـــا البحـــار الزاخـــراتِ وراءنـــا فمـــن أيـــن يـــدر النـــاسُ أيـــنَ توجّهنـــا[294]

Seni kaybettiğimiz vakit biz, sahilinin bizimle olduğu bir denize indik,
Güneş manasıyla ufkumuzu aydınlatırken, batısı bizde, doğusu ise bizden,
Bindiğin o sandallara elimiz ilişti, beşer dizildiğinde en değerlisi bizlerdik,
Bildik ki tüm varlık onunla, inmedik, ta ki tüm marifetleri inkâr edene değin,
Ardından sır, mana ve güneş başladı kaybolmaya, beraberinde üzerinden geçtiğimiz deniz,
Adının Lâfız'da gizli olduğu varlığı meşru kıldık, genişlik bize daraldı ve biz dara düştük,
Denizciyi azgın sularda arkamızda bıraktık, nerden gelirdi bu insanoğlu, nereye gittik.

Bu şiirde Ebû Medyen derin anlamlar kullanmıştır. Şiirin içerisinde kullandığı **معارف** (maʿarif, *maʿrifetler),* **معنى** (mana, anlam) ve **سرّ** (sır, sır) gibi kelimelerin kullanılması neticesinde şiirin tasavvufi temalardan olan *maʿrifet* temasından olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim **معارف** (maʿârif, *maʿrifetler*), **معرفة** (maʿrife, *maʿrifet)* kelimesinin çoğuludur. Ebû Medyen'in bu bahisteki diğer şiirinden bir bölüm de şu şekildedir:

أدرْهـا لنـا صـرفاً وَدَعْ مزجهـا عنـا فـــنحن أنـــاس لا نـــرى المـــزج مـــذ كنـــا

عرفنـا بهـا كـل الوجـود ولـم نـزل إلـــى أن بهـــا كـــل المعـــارف أنكرنـــا

هي الخمـر لـم تُعـرف بكـرم يخصـها ولـــم تجلهـــا راح ولـــم تعـــرف الـــدنا

وغـنّ لنـا فالوقـت قـد طـاب باسـمها لأنـــا إليهـــا قـــد رحلنـــا بهـــا عنـــا[295]

Marifet kadehini, bize tatlı bir şarap olarak esirgemeden ver, biz öyle insanlarız ki var olduğumuz andan beri o şarabı görmeyiz,
Bildik ki tüm varlık onunla, inmedik, ta ki tüm marifetleri inkâr edene değin,
O ki şaraptır, asaletin onla bir alakası yoktur, o şarabı ne şeffaf eder ne de aşağılıktır,
Genizden konuşur bize ve vakit ismiyle hoştur, çünkü onunla birbirimizden ayrılmaya zorlandık.

[294]el-Gavs[2011], *a.g.e*, tavil bahri, s.39.
[295] *Aynı eser*, tavil bahri, s.40.

Şairin kullandığı *hamr* ve aşk şarabı şiirde bulunmaktadır. **خمر** (*hamr*, içki), **راح** (râh, şarap), **شرب** (şeribe, içmek, içki, şarap vs.), **كأس** (Ka's, kadeh) gibi kelimelerin kullanımı sıklıkla görülmektedir. Şiirin teması ise önceki şiirlerde olduğu gibi bir yerinme ve hataları belirtme çabası vardır. *Ma'rifete* giden yolda öncelik kendini hiç görmektir ki *Arifliğe* ulaşılsın. O yüzden şair *marifette* hiçlikten gelmelidir. Aynı zamanda her türlü tattan uzaklaşıp sadece manevi ve ilahi tatları tatma çabası, '*Ârif-i Billah'a* erişme çabasıdır.

2.1.6. Sema': Arapçada dinleme, işitme, kulak verme anlamlarına gelmektedir.[296] İlahileri dinleme, dini musikileri dinleme, makam ve nağme okunan dini metinleri dinleme, raksetme, devran etme, dinlenen dini musikinin tesiriyle coşup dönme gibi anlamlara gelebilir. Ayrıca dinleyene, söyleyene, maksada ve güfteye göre semanın birçok çeşidinden bahsedilmiştir. Genel olarak Sufilere göre sema Hak'tan gelen ve insanları hakka çağıran bir mesajdır. Onu iyi niyetle dinleyen maksadına erer.[297] Aşağıda verilen şiirler *sema'* bahsi ile alakalıdır:

لمـا دنـى موسـى إلـى تسْـماعِها ألقـى عصـاهُ وكُسِـرَت ألـواحُ

وكـذا ابـن مـريمَ في هواهـا هـائمٌ متوَلّـعٌ بشـرابِها سـيّاحُ

ومحمـد فخـرُ العلى شـرف الهـدى اختـارهُ لشـرابِها الفتّـاحُ[298]

Musa onu duymak için yaklaştığında, asasını vurdu ve deniz yarıldı,
Öyle ki Meryem'in oğlu sevdasına tutkundur, gezginler ondan ne çok içmek isterler,
Muhammed (S.a.v) ise yüceliklerin övünç kaynağı ve Fettâh olan Allah onu içmesi için seçmiştir.

Şair Ebû Medyen burada **تسماع** (tesmâ', kulak vermek) kelimesini kullanarak yaşanan olaylara kulak verilmesini istemiştir. Geçmişten örnekler verdiği şiirinde hem edebî sanat olarak *irsali mesel* ve *telmîh* kullanmış hem de *semâ'* temasını işlemiştir. Bu temayı işlediği diğer bir şiiri de aşağıdaki gibidir:

صحّ عنـدي الخبروسـرى في سـرى أنّ عـينَ النظـرعـين عـينِ الفكـرِ

أغمـض طرفَـك تـرى وتلـوح أسـرارُك

وافـنَ عـن الـورى تبـدُ لـك أخبـارُك

[296]İbn Manzûr, *a.g.e*, c.8, s.156.
[297] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.312.
[298] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.52.

وبصَـــــــــــقل المـــــــــــرا يـــــــــا نـــــــــزول أغيـــــــــارُك

وتلوح بك أسرار من عيونك تسري والتفـــت إن ظهـــر في ســـماك الـــدري

ألفُلـــــــك فيـــــــكَ يـــــــدور ويُضـــــــــــــيءُ ويلمَـــــــــــــع

والشـــــــــموس والبُـــــــــدور فيـــــــــك تغيـــــــــب وتطلـــــــــع

فـــــــاقرأ معنـــــى الســـــطور التـــــــي فيـــــــك أجمَـــــــع[299]

Doğru, bir haberim var gizemli mi gizemli, gören gözün gözü, fikrin gözüdür,
Görmezden geldiğini gör, öyle ki sırların aşikâr olsun,
Sırrı hisset, havadisler sana görünsün,
Ey başkalarının nezninde parlayan kişi,
Sırlar sana gözlerinde hâsıl olan için el sallıyor ve yüksekteki ışık sırtını kuşatıyor,
Yıldız etrafında dönüyor, aydınlatıyor ve parlıyor,
Güneş ve kâinat, sende gizlidir, senden çıkar,
Çizgilerin manasını oku, Sende toplanmış olan.

Ebû Medyen'in şiirinin bir kısmından alınan bu satırlarda kullanılan üslup ağır ve anlaşılması zor bir üsluptur. Aynı zamanda şiir muvaşşaha şiir formunda yazılmıştır. Şiirde kullanılan temanın *semâ'* olduğu şiirdeki **اقرأ معنى السطور** (çizgilerin manasını oku), **وافنَ عن الورى** (sırrı hisset) ve **تبدُ لك أخبارُك** (havadisler sana görünsün) gibi tasvirlerden anlaşılmaktadır. Ebû Medyen'in bu hususta diğer şiirlerinden bazı mısralar da aşağıdaki gibidir:

متـى أراهـــم وأنـــي لـــي بـــرؤيتهم أو تســـــمع الأذن منّـــي عـــنهم خبـــرا

مـــن لـي وأنـــي لمثلـي أن يـــزاحمَهُم علـــى مـــوارِدَ لـــم ألـــف بهـــا كـــدَرا[300]

Ben onların gözünde değilken, ne zaman onları görürüm, ya da kulaklarım onlardan bir haber işitir mi?
Ben kimim, benim gibisi onlarla çekişen var mıdır? Kazancım için kedere düşmedim.

[299] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.60.
[300] *Aynı eser*, tavil bahri, s.24.

Bu şiir, şairin serbest ölçüde yazdığı bir şiirdir. Şiirde **تسمع الأذن** (kulaklar işitir) kullanılan tabir, şairin *semâ'* bahsini işlediğini göstermektedir. Buna benzer başka bir beyitte aşağıda verilmiştir:

فلـــم نســـمَع ولـــم نبصِـــر إلّا هـــــواكَ لـــــي ســـــهلا

ظهَـــــرتَ لـــــي بجمـــــالٍ فشُـــــــــربي زادَ وعـــــــــلّا[301]

Duymadık ve görmedik, yalnızca senin sevdan bana kolaydı,
Bana güzelliğinle gözüktün, içtikçe içesim geldi.

Şairin burada tasvir ettiği Allah olan sevgisidir. **فلم نسمَع ولم نبصِر** (duymadık ve görmedik) ifadesini kullanarak *semâ'* bahsine girmiştir. Allah'ın varlığına olan sevgiden daha üstün bir sevgi olmadığını tasvir etmektedir. Bir diğer beyitte aşağıda olduğu gibidir:

ســـمعوني طيـــبَ ألحـــانِ الغِنـــا فعســـــــــــى نـــــــــدري

كـي نفيـق يـا فقـرا مـن سـكرتي نقـــــــروا فـــــي العـــــود[302]

Beni güzel ezgilerle dinledirler, belki de tuhafım,
Tükenmiş gibiyim sarhoşluktan ey fakirler, vücudumu oydular.

Şair kendisinin halini anlatmış, ezgi ve ilahilerden bahsetmiştir. Bunu bize **سمع** (semaʿa, dinlemek), **ألحان** (Elhân, ezgiler) ve **الغنا** (el-ğinâʾ, şarkı) kelimeleri açıklamaktadır. Sufilikte ezgi ve ilahilerle zikir etmenin büyük bir yeri vardır. Bundan dolayı çoğu yerde *"zikr ve sema"* birlikte kullanılmaktadır. Çünkü zikretmek kalben veya duyu olarak duymayı gerektirmektedir.

2.1.7. Seyr-i Sulûk: Seyr Arapçada gitmek ve girmek anlamına gelmektedir. Bir şeyhin nezaretinde, Allah'a vuslat için çıkılan manevî yolculuk. *Seyr-i sulûk'un* dört mertebesi vardır.[303] Bu mertebeler Abdürrezzak Tek'in hazırlamış olduğu *Aziz Mahmut Hüdayi'nin Seyr-i Sulûk Anlayışı* adlı çalışmasında şu şekilde verilmiştir:[304]
1) *Seyr ila'llah/ Allah'a seyr:* Nefis mertebesinden Hakk'ın varlığına doğru olan seyirdir. Seyrin ilk mertebesinin nihâyeti, vahdeti örten kesret perdesini kaldırmaktır.

[301] el-Gavs[2011], *a.g.e*, müctes bahri, s.33.
[302] *Aynı eser*, muvaşşaha, s.57.
[303] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.316.
[304] Tek, Abdürrezzak [2006]. Aziz Mahmud Hüdayi'nin Seyru Sülûk Anlayışı. Üsküdar Sempozyumu III: Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri - İstanbul, *Üsküdar Araştırmalar Merkezi Yayınları*, s.179-191.

2) *Seyr fillah/ Allah'ta seyr:* Hakk'ın sıfatlarıyla ile vasıflanıp ahlâkıyla ahlaklanmak suretiyle "ufuk-ı 'âlâ" ya ulaşmaktır. Bu seferin nihâyeti, vâhidiyyetdir ki, bu sayede sâlike ledünnî ilimler keşfolunur.
3) *Seyr ma'allah/ Allah'la seyr:* Zâhir ve bâtın ikiliğinden kurtularak velîliğin sonuna ulaşmaktır. Şâyet sâlikten kesret lekesi tamamen silinmezse bu makâma "kâbe kavseyn" tamamen yok olursa "ev ednâ" adı verilir. Üçüncü seyirden sonra bütünüyle ilahî lütuf ve seçime (istafâ) dayalı olarak pek az müntehîye nasib olan bir dördüncü seyr vardır.
4) *Seyr 'anillah/ Allah'tan seyr:* Tâliblerin ve irşâda layık olanların irşâdı için mahvdan sonra sahve, cemden sonra farka, fenâdan sonra bekâya dönmektir. İlk iki seyr ile velîlik makâmına, son ikisi ile de mürşîdlik yetkisine ulaşılır.
Ebû Medyen'in *seyr-u Sulûk* hususunu şiirlerinde işleyişi aşağıdaki verilen beyitlerde bahsedilmiştir:

لمّــا عنــكَ غبنــا ذاك العــامَ فإنَّنــا نزلنــا علــى بحــرٍ وســاحلهُ معنــا

وشــمسٌ علــى المعنــى توافِــقُ أفقنــا فمغربُهــا فينــا ومشــرقُها منّــا

ومــتَّ يــدانا جوهــارًمنــهُ رُكبَــت نفــوسٌ لنــا لمّــا صــفَت فتجوهَرهــا

عرَفنــا بهــا كــلَّ الوجــودِ ولــم نــزل إلــى أن بهــا كــل المعــارف أنكَرنــا

فمــا السـرُّوالمعنى ومــا الشـمسُ قـل لنـا ومــا جــوهرُالبحــرِالــذي عنــه عبَّرنــا

حلَلنــا وجــوداً واســمهُ عنــد لافــظٍ يضــيقُ بنــا وســعاً ونحــنُ فمــا ضِــقنا

تركنــا البحــارالزاخــراتِ وراءنــا فمــن أيــن يــدرالنــاسُ أيــنَ توجّهنــا[305]

Seni kaybettiğimiz vakit biz, sahilinin bizimle olduğu bir denize indik,
Güneş manasıyla ufkumuzu aydınlatırken, batısı bizde, doğusu ise bizden,
Bindiğin o sandallara elimiz ilişti, beşer dizildiğinde en değerlisi bizlerdik,
Bildik ki tüm varlık onunla, inmedik, ta ki tüm marifetleri inkâr edene değin,
Ardından sır, mana ve güneş başladı kaybolmaya, beraberinde üzerinden geçtiğimiz deniz,
Adının Lâfız'da gizli olduğu varlığı meşru oldu bize, genişlik bize daraldı ve biz dara düştük,
Denizciyi azgın sularda arkamızda bıraktık, nerden gelirdi bu insanoğlu, nereye gittik.

El-Tilimsânî bu şiiri daha önce de değindiğimiz bir şiiridir. Şiirine gezip geçtiği yerleri tasvir etmiştir. Allah'a ulaşmak için çıktığı yolda karşılaştığı şeyleri anlatmaktadır. Bu da *seyr-i suluk* bahsine girmektedir. Aynı zamanda *seyr-i sulûkun* kısımlarından olan *seyri*

[305] el-Gavs [2011], *a.g.e*, tavil bahri, s.39.

fillaha kısmına girmektedir. *Seyri fillah*, Allah'ın isimleri ve sıfatlarında ilerlemek demektir. Nitekim şiirin içerisindeki "**لافظ**" kelimesinden anlaşılmaktadır. Şairin diğer bir türü kullanarak yazmış olduğu şiirlerinden bir kısım ise aşağıda verilmiştir:

لقـد هـوى المتعـوب والغيـر سـاني هـــم فـي هـــوى المحبـــوب ولا تبـــالي

أنـــــا الـــــذي نـــــدري هـــــــــذه الطريقـــــــــه

ســـــارَ إلـــــى ســـــيري نـــــــــورُ الحقيقـــــــــه

وغبـــــتُ فـــــي ســـــكري ولـــــــــم أفيقَـــــــــه[306]

Aşk yorulmuş ve gayrısı bitik, onlar sevdanın sevilenleridir endişelenme,
Ben bildiğimiz benim, bu yoldur,
Yoluma çıktı, hakikatin nuru,
Sarhoşluğumda kayboldum ve ayılamadım.

Bu şiir de Ebû Medyen'in muvaşşaha şiirlerindendir. Şiirinde çıkmış olduğu yoldan ve karşılaştığı sevdadan bahsetmektedir. Bu da *seyr-u sulukun*, *seyri ma'allah* kısmına girmektedir. Seyr odur ki kişi bu yolculukta Allah'ın nuru yolcunun her tarafını kuşatır. Burada da şairin bahsettiği husus budur. *Seyr-i sulûk* bahsindeki diğer bir şiirden alınan mısralar da şöyledir:

لا تغـادر سـطراً مـن سـطورِكَ وادر أش هـو معنى القمـر الـذي فيـك يسـري

بحـــــرُ فكـــــري عميـــــق ريـــــحُ مســـــكي يعبـــــق

مـــــن دخلـــــهُ حقيـــــق لاش يخـــــاف أن يغـــــرَق

يـــــدري هـــــذا الطريـــــق مـــــن كـــــان عبـــــداً للحـــــق[307]

Satırlarına vefasızlık etmeyesin, hisset, sende gizli olan ayın anlamı ne ola,
Fikrim denizler gibi derin, şarabımın esintisi kokuyor,
Kim hakikate erişir ise, boğularak yok olmaktan korkar,
Bu yol bilir, Hakk'ın kulu kimdir.

[306] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.75.
[307] *Aynı eser*, muvaşşaha, s.60.

Burada Ebû Medyen yolun zorluğundan bahsetmiştir. Burada şair *seyr-i sulûkun seyr anillah* kısmını işlemiştir. *Seyr 'anillah* ile şair yaşadığı hazzı anlatmaya çalışır. Burada da Ebû Medyen hissettiği hazzı ve zevki dile getirmektedir. Yine muvaşşaha türünde bir şiirin mısralarıdır.

2.1.8. Takvâ: Arapçada korkma, sakınma, kaygılanma, endişelenme, dikkatli davranma ve korunma anlamlarına gelmektedir. Allah'a boyun eğerek azabından sakınmak, cezayı gerektiren davranışlardan nefsi uzaklaştırmak suretiyle korunmaktır. *Takvâ* insanın kendini Allah'tan uzaklaştıran şeylerden uzak durması demektir.[308] Ebû Medyen'in *takvâ* hususunu işlediği şiirlerinden beyitler de aşağıda verildiği gibidir:

شرَقت علينا الشموس في الوقتِ والحالِ ولا تطيـــبُ النفـــوس إلّا بأمثـــالي

مـــن خمـــرِ أهـــل التُقـــى إســـقوني يـــا نـــاس

محفوفـــــةٌ بالبقـــــا ممزوجـــــةٌ فـــي الكـــاس

منهـــا شـــرب وارتقـــى الشـــيخ أبـــو العبـــاس[309]

Vaktinde ve şimdi güneş doğdu üzerimize, nefisler yalnız emsaliyle hoşnut olur,

Takva ehlinin aşk şarabından, doldurun bana ey insanlar,

Varlıkla dolmuş, kadehte karışmış,

Ondan içildiğinde göklere çıkarır, şeyh Ebû Abbâs.

Takvâ kelimesi şiirin içerisinde korunma, Allah'a sığınma şeklinde kullanılmaktadır. Bu şiirde şair *takvâ* ehlinin şarabından içmek istediğini, yani takva ehlinden olmayı dilediğini, bu vesile ile yükseklere erişebileceğini dile getirmiştir. Öyle ki, takva insanı arındırıp Allah'ın indinde üst mertebelere çıkaran bir mertebedir. Aynı zamanda şiirde *hamr* ve türevleri de kullanılmıştır. Bu konuda şairin şiirlerinden diğer mısralar da şu şekildedir:

أنـــا نبعـــدُ وهـــو يقـــربُ لـــي صـــــــربـــــــي أرفـــــــق

تجلـــى الحـــب تـــدلى فـــدلي ســـــــــــاعة الـــــــــــذكر

[308] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.342.
[309] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.66.

فحـــت أحـــداك احزاننـــا واختفـــــــى ســـــــري[310]

Biz O'na kulluk ederken O bize yakındır, bana refakat et,

Sevgi görününce sarkar salkım misali, zikir saati,

Hüznümüz birimizi yaralar, sonra sırrım gizleniverir.

Şiir serbest ölçüyle yazılmıştır. Şiirin içerisinde şair hatalarından dolayı zikrettiği ve korkularını dile getirdiği görülmektedir. Bu tür şiirlerinde işlediği takvâ temasının örnekleri bununla sınırlı değildir. Benzer şekilde pek çok mısra ve beytinde tövbe ederek takvâya erişme derdi içerisindedir:

إذا ضـــــــاقَ صـــــــدري شـــــــكوتُ إلـــــــى الله

ونرجـــــــع لصـــــــبري ونســـــــتغفرُ الله

وإن حـــــــار أمـــــــري فيمـــــــا قـــــــدَّر الله

شـــكوتُ بـــدائي أن يـــرحم بُكـــائي وحاشـــا وكـــلّا تُخيـــب رجـــائي[311]

Gönlüm daraldığında, Allah'a yönelirim,
Sabrederiz, Allah'a istiğfar ederiz,
İşim azalırsa, Allah'ın dilediği kadardır,
Evvelimden gözyaşlarıma merhamet için dua ederim, haşa, asla rica geri çevirme.

Bu şiir de yine muvaşşaha şiir formunda bir şiirinde mısralardır. Şiirde şair hatalarından dolayı Allah'a yönelmekte ve tek çıkış kapısını o görmektedir. Şairin şiirinde kullandığı **تسغفر** (istiğfâr, tövbe etmek), **شكوت الى الله** (Allah'a el açtım, O'na yöneldim) ve **حاشا** (Hâşa) gibi kelimeler aynı zamanda tövbe ve istiğfarın Sufi şiirindeki yansımasıdır. Benzer hususta şairin şiirlerinden alınmış bir mısra da şu şekildedir:

إليـكَ أشـكو مـا بي أُجبريـا مـولاي حـالي امـحُ ذنوبـاً عليّـا مـن عليـهِ اتكـالي

ألشـــــيبُ اكـــــاني حلـــــه نشـــــر جنـــــودهُ فـــــي رأســـــي

[310] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.57.
[311] *Aynı eser*, muvaşşaha, s.84.

المـــــــرُقـــــــد صـــــــاروڵّـــــــي يـــــا عُـــــذرى يـــــوم التصـــــامي

أنـــــا المســـــكينُ فـــــي غفلَـــــة غـــــارق فـــــي بحـــــرِ المعاصـــــي[312]

Bende olanı bir tek sana şikâyet ederim, ey Mevla'm halimden haber ver, güvendiklerinin büyük günahlarını sil,
Saçlarıma aklar düştü, o aklar başıma yayıldı,
Yolcu oldu veli, ey temiz sevgim kıyamet günüdür,
Ben gaflete düşmüş bir zavallıyım, asiler denizinde boğulan.

Bu şiir de muvvaşaha şiir formundaki Ebû Medyen'in şiirlerinden bir kısımdır. Şiirin içeriğinde şair hatalarından yakınmakta ve korkmaktadır. Tövbe ederek günahlarından istiğfar dilemektedir. Kendini gaflette görmesi ve hatasını bilmesi, bu hataları içinde tövbe kapısını çalması takva bahrine girmektedir. Ebû Medyen'in bu türdeki şiirlerinin özelliği sürekli bir yakarış ve tövbe içerisinde olmasıdır. Sufiliğin şiire yansımaları bununla kalmamaktadır. Diğer tür temalar aşağıda verildiği gibi gibidir.

2.1.9. Tevhîd: Arapçada birleşmek, birlik demektir.[313] Tasavvufta ise, Allah'ın zatını, aklen tasavvur edilen ve zihnen tahayyül edilen her şeyden tecrit etmektir.[314] Tevhîd üçe ayrılır:
Hakk'ın Hak için tevidi: Allah'ın kendisinin bir ve eşsiz olduğunu bilmesi.
Hakk'ın halk için tevhidi: Allah'ın bir ve eşsiz olduğunu insanlara bildirmesi.
Halkın Hakk'ı tevhidi: İnsanların Allah'ın bir ve eşsiz olduğunu dile getirmesi.[315]
Tevhit bir görme bir bilme halidir. Bundan dolayı Sufi yalnızca Bir'i görür, Bir'i bilir. Ondan başka varlık olduğunu ne görür ne bilir. Tevhidin hakikatine inen Bir'den başkasını unutur. Halkın tevhidi Bir işitmek, aydınların tevhidi Bir bilmek, seçkinlerin tevhidi Bir görmektir.[316] Bu husus ile ilgili Ebû Medyen'in şiirlerindeki bahisler aşağıdaki gibidir:

تجـد الجميـع يُشـيرُنحـو جلالـهِ بلســـــان حـــــالٍ أولســـــان مقـــــال

هـو ممسـك الأشـياء مـن علـوٍ إلى ســـــفلٍ ومُبـــــدِعُها بغيـــــرِ مثـــــالِ[317]

Herkesi onun Celalini işaret ederken bulursun, dilinde veya sözünde,
O ki arştan yerin yedi kat altındaki her şeyin sahibi, misali olmayan Yaratıcıdır.

[312] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.71.
[313] İbn Manzûr, *a.g.e*, c.3, s.446.
[314] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.358.
[315] *Aynı eser*, s.358.
[316] *Aynı eser*, s.358.
[317] el-Gavs[2011], *a.g.e*, kamil bahri, s.30.

Bu şiir Ebû Medyen'in serbest şiir ölçüsünde yazdığı şiirlerin birinden mısralardır. Şiirin teması *tevhit* bahsine girmektedir. Allah'ın sıfatlarından bahsetmektedir. Aynı zamanda şairin şiirde Allah'ı tevhidi *"Halkın Hakk'ı tevhidi"* kısmına girmektedir. Çünkü yaratılan yaratanı övmektedir. Buna örnek bir diğer beyitte şöyledir:

اللّه ربـــــي لا أريـــــدُ ســـــواهُ هـــل فـــي الوجـــودِ الحـــي إلّا اللّه

ذاتُ الإلـــهِ بهـــا قـــوام ذواتنـــا هـــل كـــان يوجـــد غيـــره لـــولاهُ[318]

Allah Rabbi'mdir, ondan gayrısını istemem, mahlûkat arasında Allah'tan başkası var mıdır?
O'nun zatıdır zatımızı ayakta tutan, O olmasaydı, O'ndan gayrı (bir şey) olabilir miydi?

Burada şair Allah'ın birliğini vurgulamaktadır. Bu mısralar *fenâ* bahsine girse de, aynı zamanda Allah'ın varlığını ve birliğini vurgulaması açısından *tevhit* olarak da değerlendirilebilir.

2.1.10. Vahdet-i Vücûd: *Vahdet-i vücûd* düşüncesi varlığı (vücûd), mümkün ve zorunlu kısımlarına ayrılmadan önce kendinde bir hakikat şeklinde ele alıp zorunlu ve mümkünü onun iki kutbu saymak suretiyle Hak ile halkı (yaratılanları) izâfet ilişkisiyle birbirine bağlamaktır. *Vahdet-i vücûd* terimini meydana getiren kelimelerden vahdet (birlik), bazı metinlerde ahadiyyet yahut vahdâniyyetle birlikte zikredilerek "ahadiyyetu'l-vucûd" (vahdâniyyetu'l-vucûd) şeklinde yer alır. Bulmak, bilmek anlamındaki vcd (وجد) kökünden gelen "vücûd" terim olarak "varlık" anlamında kullanılır. Vücûd aynı kökten vecd ve tevâcüd ile bağlantılıdır. Bu düşünceyi kabul edenlere *vahdet-i vücûd ehli, vücûdiyye* denir. Ebû Medyen'in şiirlerinde ise *vahdet-i vücûd* yansımaları aşağıdaki örneklerde verilmitir;

اللّه قـــل وذر الوجـــود ومـــا حـــوى إن كنـــــتَ مرتـــــاداً بلـــــوغَ كمـــــالِ

فالكـــــلُّ دون اللهِ إن حقّقتـــــهُ عـــــدمٌ علـــى التفصـــيل والإجمـــال

واعلَـــم بأنـــك والعـــوالم كلَّهـــا لـــــولاهُ فـــي محـــــووفي اضـــــمحلال

مـــن لا وجـــودَ لذاتـــهِ مـــن ذاتـــه فوجـــــودهُ لـــــولاهُ عـــــينُ محـــــالِ[319]

[318] el-Gavs[2011], *a.g.e*, basit bahri, s.43.

Allah tüm varlığın sahibi olandır, eğer kemale ermiş isen,
Allah'ın duşında gerçekleşen her şey, ayrıntılardan ve icmalden yoksundur,
Bilki o olmasaydı sen de tüm âlemler de yokluk ve kayboluşa sürüklenirdi,
Kendi zatı ile varlık bulamayanın varlığı, o olmasaydı tam bir yokluk olurdu.

Bu beyitlerde verilen **الله قل وذر الوجود وما حوى** (Allah tüm varlığa sahip olandır), **واعلَم لولاهُ في محووفي اضمحلال بأنك والعوالم كلَّها** (Bilki sen de tüm âlemler de), **فوجودهُ لولاهُ عينُ محالِ** (o olmasaydı yokluk ve kayboluşa sürüklenirdi), (o olmasaydı tam bir yokluk olurdu) ifadeleri tüm varlığı Allah ile izâfet ilişkisinde olduğu gibi bağdaştırdığını göstermektedir. Bu ifadeler Ebû Medyen'in şiirinde *vahdet-i vücûd* teması olarak kabul edilebilir. Farklı bir örnek de şu şekildedir;

اللّه ربـــي لا أريـــدُ ســـواهُ هـــل فـــي الوجـــودِ الحـــي إلّا الله

ذاتُ الإلـــهِ بهـــا قـــوام ذواتنـــا هـــل كـــان يوجـــد غيـــره لـــولاهُ[320]

Allah Rabbi'mdir, O'ndan gayrısını istemem, mahlûkat arasında Allah'tan başkası var mıdır?
O'nun zatıdır zatımızı ayakta tutan, O olmasaydı, O'ndan gayrı (bir şey) olabilir miydi?

Bu beyitlerde kullanılan **هل في الوجودِ الحي إلّا الله** (mahlûkat arasında Allah'tan başkası var mıdır?), **هل كان يوجد غيره لولاهُ** (O'ndan gayrı (bir şey) olabilir miydi?) ifadeleri de Ebû Medyen'in şiirinde *vahdet-i vücûd* örnekleri arasında yer alabilir. Benzer bir örnek de şu şekildedir;

وأنـتَ الـذي سـمّيتَ نفْسـك قـاهراً وأنـــتَ الإلـــهُ حقـــاً بـــلا امتـــراً

وأنـتَ رفعْـتَ السّـبع في ذروة العُـلا وأمســكْتها كــي لا تخــرّعلــى الثــرى

وسـخّرتَ فيهـا الشّـمسَ والبـدرَزينـة ولهـــا نجومـــاً طالعـــاتٍ وغـــوّراً

وأنـتَ وضـعْتَ الأرض ثـم بسـطْتَها وأجريـــت أنهـــاراً عليهـــا وأبحـــاراً[321]

Sen kendini muzaffer olarak isimlendirdin, şüphesiz ki sen bu güce sahipsin,

---

[319] el-Gavs, *a.g.e*, s.30.
[320] *Aynı eser*, s.43.
[321] *Aynı eser,* s.21.

Sen seb'a semâvat'i üst üste koydun ve onları düşmesin diye birbirne tutturdun,
Güneşi ve ayı onlara süs olarak yarattın ve onların gündüz gizlenen gece parlayan yıldızları vardır,
Sen yeryüzünü yarattın, onu düzleştirdin ve üzerinden nehir ve denizleri akıttın.

Bu beyitlerde de yer alan ifadelerle Ebû Medyen Allah'ın yaratıcılığını vurgulamıştır. Kullandığı ifadeler ile tüm yaratılanın Allah'a bağlı olduğunu belirtmeye çalışmıştır. Bu tür ifadelerin kullanımı da *vahdet-i vücûd* örneği olarak kabul edilebilir.

2.1.11. Zikir: Arapçada Anmak, hatırlamak ve yâd etmek demektir.[322] Allah'ı anmak ve hatırlamak: onu unutmamak ve gaflet halinde olmamak, Allah'ı kelimesini veya *lailahe illallah* cümlesini söylemek ve tekrarlamaktır. İlkine *lafza-i celal zikri,* ikincisine *kelime-i tevhit zikri* veya yalnızca *tevhit zikri* denir.[323] Tarikat ehlinin belli kelime ve ibareleri belli zamanlarda, belli sayıda, belli bir edep dâhilinde her gün düzenli olarak söylemeleri: vird ve hizip. Münferiden zikr, zikrullah, tarikat ehlinin ve sufi cemaatlerinin bir yerde toplanıp şeyh veya halifesinin gözetiminde (*Allah, Allah hu hu, hay hay* gibi) belli ibareleri belli bir hareket düzeni içerisinde söylemelerine zikir denir.[324] Zikirde zikreden, zikredilenden başka her şeyden geçer, zakir zikirde mezkûrdan başkasını hatırlamaz, kendisini kaybeder, yaptığı zikrin bile farkında olmaz. Bu yüzden zikir kendinden geçip (gaybet, vecd) Hakk'ı buluş (vuslat, vücut) halidir. İki tür zikir vardır:

a) *Zikr-i cehri* ve *Zikr-i alaniye:* yüksek sesle veya çevrede bulunanların işitebileceği şekilde sesli olarak yapılan zikirdir. Bu zikri esas alan tarikatlara *cehri tarikat* denir.
b) *Zikr-i Hafi:* Zikredenin yalnızca kendisinin işitebileceği bir sesle yaptığı zikirdir. Bu zikri esas kabul eden tarikatlara ise *Hafi tarikat* denir.[325]

Zikrin yapılma şekli de *lisan zikri* ve *kalp zikri* şeklinde ikiye ayrılır. Ebû Medyen'in şiirlerindeki bu hususlar aşağıdaki gibidir:

الله قــل وذر الوجــود ومــا حــوى إن كنـــتَ مرتـــاداً بلـــوغَ كمـــالِ

فالكـــــلُّ دون اللهِ إن حقّقتـــــهُ عـــدمٌ علــى التفصــيل والإجمـــال[326]

Allah tüm varlığın sahibi olandır, eğer kemale ermiş isen,
Allah'ın duşında gerçekleşen her şey, ayrıntılardan ve icmalden yoksundur.

Mısralar serbest ölçüyle yazılmış bir şiirden alınmıştır. Allah adının geçtiği ve ona övgü olan her kelime zikir olduğundan, şiirde kullanılan Allah'ın her türlü lafızları ve isimleri zikre dâhildir. Ebû Medyen'in şiirlerinde bu konuya örnek olarak aşağıdaki şiirler verilebilir:

[322] İbn Manzûr, *a.g.e*, c.4, s.326.
[323] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.393.
[324] *Aynı eser*, s.393.
[325] *Aynı eser*, s.394.
[326] el-Gavs[2011], *a.g.e*, kamil bahri, s.30.

اللّه ربـــــي لا أريـــــدُ ســـــواهُ هـــل فـــي الوجـــودِ الحـــي إلّا الله

ذاتُ الإلـــهِ بهـــا قـــوام ذواتنـــا هـــل كـــان يوجـــد غيـــره لـــولاهُ[327]

Allah Rabbi'mdir, O'ndan gayrısını istemem, mahlûkat arasında Allah'tan başkası var mıdır?
O'nun zatıdır zatımızı ayakta tutan, O olmasaydı, O'ndan gayrı (bir şey) olabilir miydi?

حكـمٌ مـن اللهِ عـدلٌ فـي بريتّـه فـرضٌ علينـا لـهُ التسـليمُ مشـتَرط

ومـن تصـدّى لحكـم الله معترضـاً فقـد تصـدّى لـهُ الخـذلانُ والغلـطُ[328]

Allah'ın bir hükmü yaratılışta adalettir, koşulsuz teslim olmak üzerimize farzdır,
Her kim O'nun hükmüne itiraz eder ise, hüsrana ve yanlışa düşer.

يـا خـالق العـرشِ العظـيم يـا ذا الجـلال أعـفُ عني يـا كـريم والطـف بحـالي[329]

Ey yerin ve göğün kudretli Yaratıcısı, ey Zü'l-Celal, Ey ikram sahibi şu önemsiz beni affet.

يـــا خـــالقي اعـــفُ عنّـــي يـــا مـــن هـــوَ بالحـــالِ يعلَـــم

إليـكَ أشـكو مـا بي أُجبريـا مـولاي حـالي امـحُ ذنوبـاً عليّـا مـن عليـهِ اتكـالي[330]

Ey Yaradan beni affet, ey herkeste olanı bilen,
Bende olanı bir tek sana şikâyet ederim ey Mevla'm, itimat ettiklerinin büyük günahlarını bağışla.

Bu şiirlerden alınan mısralar, Sufi şairin Allah'ı zikrediş üslubunu bizlere göstermektedir. Öyle ki, tasavvufi anlamda sufiliğin en önemli parçalarından biri zikirdir. Dervişlik, âlimlik, abdallık ve şeyhlik yoluna çıkan her kişi zikir ehli sayılmaktadır. Şiirlerdeki bu *zikir* duygusu **الله** (Allah), **يا خالق** (ya Hâlik, ey Yaratıcı), **يا كريم** (ya Kerîm, ey İkram Sahibi) ve **يا مولاي** (ya Mevlâyi, ey Mevlâm) gibi kelimelerden anlaşılmaktadır.

2.1.12. Zühd: Arapçada rağbetsiz olmak, yüz çevirmek demektir.[331] Ahirete Yönelmek için dünyadan el etek çekmektir.[332] Hakka yönelmek için dünyadan da ahiretten de el etek

[327] el-Gavs[2011], *a.g.e*, basit bahri, s.43.
[328] *Aynı eser*, basit bahri, s.26.
[329] *Aynı eser*, muvaşşaha, s.68.
[330] *Aynı eser*, muvaşşaha, s.71.
[331] İbn Manzûr, *a.g.e*, c.3, s.196.
[332] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.397.

çekmektir. Fuzuli ve lüzumsuz olanı, zaruri olmayan her şeyi terk etmek, helal ve mubahın ihtiyaçtan fazla olandan kaçınmaktır. Zühtlüğün üç derecesi vardır:
a) İçinde dünya sevgisi olduğu halde onu terk etmek.
b) Ahirete nazaran dünyanın önemsiz olduğunu görüp ondan uzaklaşmak.
c) Zühdüne karşı da zahit olmak.[333]
Ebû Medyen'e ait şiirler arasında *züht* bahsinin bulunduğu bazı şiir ve mısralar aşağıdaki gibidir:

تـذلَّلت في البلـدانِ حـين سـبيتَني وبـــتُّ بأوجـــاعِ الغـــوى أتَقَلَّـــبُ

فلـو كـان لي قلبـان عشـتُ بواحـدٍ وأتـــرُكُ قلبـــاً فـــي هـــواكَ يعـــذَّبُ

ولكـــنَّ لـــي قلبـــا تملَّكـــهُ الهـــوى فـلا العـيشُ يهتنـا لـي ولا المـوت أقـربُ

كعصـفورةٍ في كـفِّ طفـلٍ يضـمها تـــذوقُ ســـياق المـــوت والطفـــل يلعـــبُ

فـلا الطفـلُ ذو عقـلٍ يحـنُّ لمـا بهـا ولا الطيـــرُذو ريـــشٍ يطيـــرُفيَـــذهبُ

تســـمّيتُ بـــالمجنون ألـــم الهـــوى وصـارت بـي الأمثـال في الحـي تُضـرَبُ

فيـا معشـرَ العُشّـاقِ موتـوا صـبابةً كمـا مـاتَ بـالهجرانِ قـيس معـذَّب[334]

Kıtalara boyun eğdim beni esir aldın, sapkın ağrılarımla bağımı kestim, devrildim,
Eğer iki kalbim olsaydı biriyle severdim, bir kalbimi de aşkından işkence çekmeye terk ederdim,
Ancak aşk sahip bir kalbim var, ne bizi kirleten bir hayata, ne de ölüme yaklaşırım,
Bir çocuğun omzundaki öten kuş misali, ölümün tadına bakarken, çocuk oynuyor,
Hiçbir çocuk yoktur ki hissettiklerinin arzusunu çekmeyen ve hiçbir tüysüz kuş yoktur ki uçup gitmeyen,
Aşk acısı çeken bir deli olarak çağrıldım, sokakta adımı barındıran deyişler dolaşır oldu,
Ey kara sevda için öldüren âşıklar ordusu, çilekeş Hicran Kays gibi öldü.

Ebû Medyen'e ait bu şiirin teması *zühttür*. Şair bu şiirde Allah aşkından deli olarak isimlendirilen biri olduğunu ve hatta atasözlerinde bile yer eden bir sevdasının olduğunu dile getirmiştir. Şair *zühde* erişebilmek için her şeyden vazgeçmiştir. Şairin *zühtlük* için döktüğü gözyaşlarını ve yaşadığı şeyleri dile getirdiği mısralar aşağıdaki gibidir:

[333] Uludağ [2016], *a.g.e*, s.397.
[334] el-Gavs[2011], *a.g.e*, tavil bahri, s.14.

وإن قيل لي ماذا على الله تشتهي أقولُ رضي الرحمنِ ثم رضاكمُ

ولي مقلةٌ بالدمع تجري صبيبةً حرامٌ عليها النومُ حتى تراكمُ

خذوني عظاماً محملاً أين سرتمُ وحيثُ حللتمُم فادفنوني حذاكمُ[335]

Bana Allah'tan ne arzularsan diye sorulur ise, önce Rahman'ın rızası sonra sizinki derim,
Kara sevdaya ağlayan gözlerim, sizi görmeden uyku uyuması gözlerime haramdır,
Nereye giderseniz alın beni de kemik yığınımla, hakkınızı helal ettiğinizde beni ayaklarınızın altına gömün.

Burada şair mısralarda Allah'a olan sevdasından ağlamaktan tükendiğin ve *zühtlük* yoluna düştüğünü ifade etmektedir. Allah'ın rızasını hiçbir şeyin üstünde tutmadığı mısralarında kullandığı **أقولُ رضى الرحمنِ** (Rahman'ın rızası derim) tabirinden anlaşılmaktadır. Bununla beraber *züht* olana *zahit* denmektedir. *Zahitliğe* erişmenin meşakkatli olduğundan Ebû Medyen şu satırlarda bahsetmiştir:

أهلُ المحبَّةِ بالمحبوبِ قد شغلوا وفي محبَّتَهِ أرواحهُم بذَلوا

وخرّبوا كلَّ ما يغنى وقد عمروا ما كان يبقى فيا حسن الذي عملوا

لم تُلهِهم زينةُ الدنيا وزُخرُفُها ولا جناها ولا حليٌّ ولا حلَلُ

هاموا على الكون من وجدٍ ومن طربٍ وما استقَلَّ بهم ربعٌ ولا طلَلُ[336]

Sevilenle muhabbet ehli meşguldür, O'nun muhabbetine ruhlarını feda ettiler,
Hacet olmayan her şeyi yıkıp uzun yaşadılar, içlerinde yaptıkları iyilikler şey kalmayana dek,
Dünya ziyneti ve süsü onları avutmadı, ne hasat, ne takı ve ne de kazanç,
Sevgi ve neşeye ehemmiyet verdiler, onlardan geriye ne şehir ne harabe kaldı.

Şair bu mısralarda *zahid* olanların yani *zühde* erişenlerin halinden bahsetmektedir. Bu kişilerin yolculuğunda yaptıkları iyilikleri bile gizlediğinden bahsetmiştir. *Zühd* için yola düşüldüğünde yaşadığı şeyleri satırlara döken Ebû Medyen'in mısralarından bazısı şöyledir:

قد لاح لي ما غاب عنّي وشملي مجموع ولا افتراق

[335] el-Gavs[2011], *a.g.e*, tavli bahri, s.36.
[336] *Aynı eser*, basit bahri, s.31.

جمـــعُ العـــوالم رُفِعَـــت عنّـــي وضـــــوء قلبـــي قـــــد اســـــتفاق

ترانـــي غائـــب عـــن كـــل أيـــن كـــــأسُ المعـــــاني حلـــــوُ المـــــذاق

لقـــد تبطّـــى مـــا كـــان مخفـــى والكـــــون كلـــــه طربـــــت طيـــــا

منّـــــي علـــــيّ دارت كؤوســـــي مـــــن بعـــــدِ مـــــوتي ترانـــــي حيّـــــا[337]

Gayb âleminde olan herşey bana göründü, fırak olmaksızın hepsini topladım,
Âlemler benden perdeleri kalktı, kalp gözüm açıldı,
Beni gayb âlemin eyn (fizilû varlık) âleminden uzakta görürsün, Manalar kadehi tatlı mı tatlı,
Hâfa gizli olan aşikâr oldu, kâinat meşk ile doldu,
Benden, benim üzerimden sırayla kadehler geçti, öldükten sonra beni yaşar görürsün.

Ebû Medyen'in bu şiiri yine *züht* bahsindendir. Şair yolculuğunda kalp gözünün açıldığını, bilmediği her şeyi öğrendiğini ifade etmektedir. Züht olmak için dünya ve dünyayı anımsatan her şeyden vaz geçmek gerekir. Ebû Medyen'e verilen *zahit* ismi de dünyadan geçmiş olması ve Allah'a duyduğu sonsuz sevgi ve muhabbeti ve bunu şiirlerine aktarması bizlere zahitliğini açıklamaktadır.

Yukarıda verilen temalar Sufi şiirinde yer alan ve tasavvufi şiir türünün Endelüs döneminde Şeyh Ebû Medyen Şuayb El-Ensari'nin şairliği ile ele aldığı şiirlerden derlenmiştir. Bu temalar Sufi edebiyatını gösteren en önemli temalardır. Şeyh Ebû Medyen gibi o dönemde yaşamış büyük bir kanaat önderinin şiirlerinde bu tür bulgulara rastlamak, tabi ki pek çok açıdan Endülüs dönemi edebiyatı ve özellikle Mağrip edebiyatında araştırmalar yapmak için çok önemlidir. Şairliğinden çok şeyhliğiyle veya çeşitli özellikleriyle öne çıkan bu gibi zatları incelemek, edebî alanda yeni ve keşfedilmemiş hususları derleyerek incelemeye vesile olacaktır.

[337] el-Gavs[2011], *a.g.e*, muvaşşaha, s.63.

3.BÖLÜM

3.1. Ebû Medyen'in Şiirlerinde Dil ve Üslup

Bu bölümde Ebû Medyen'in divanındaki şiirleri dil ve üslup bakımından incelenecektir. Kullanılan edebî sanatlar, halk dili ve eski tür kelimelerin kullanımı ele alınacaktır. İnceleme sonrasında kullanılan edebî sanatların türleri saptanmıştır. Bu sanatlar *tıbâk, nida, isti'are, kinâye, teşbîh* gibi çeşitli söz sanatlarıdır. Bir sonraki paragrafta bu sanatlar anlamlarıyla birlikte anlatılacak ve Ebû Medyen'in bu sanatları şiirlerinde işlediği yerlere değinilecektir.

Söz sanatları kullanılan sözün etkinliğini artırmak ve aktarılmak istenen mesajı daha güzel bir hale getirmek amacıyla sanatçının kullandığı gizli bir güçtür.[338] Söz sanatları kullanmak, sözcüklerde tasarruflu olmanın yanı sıra kullanılan sözü çok daha güzel bir şekle getirerek muhatabın ilgisini çekmeye yaramaktadır. Böylece edebî metin, hitap ettiği kitlenin daha fazla etkilenmesini ve ikna olmasını sağlamaktadır.[339]

3.1.1. Tıbâk: Sözlükte "zıt, aykırı, ters: eş, benzer, denk" anlamlarındaki *zıdd* kökünden türeyen *tezâdd* "iki şeyin birbirine zıt olması" demektir. *Tıbâk*, *tatbik* ve *mutabakât* uygunluğu, *tezâd zıtlığı*, *tekâfu de kufuv* (eşit) olmayı ifade eder. [340] Belâgat kitaplarında "zıtlıkları bir arada bulundurma sanatı" olarak geçen tezat, aralarında bir ilgiden dolayı birbirine muhalif iki mânayı aynı ifadede toplayarak söze güzellik ve kuvvet katmanın yollarından biridir.[341] Ebû Medyen'in şiirlerinde *tıbâk* sanatını kullandığı yerler aşağıda verilmiştir:

ورأوا سـواهُ على الحقيقـةِ هالكـاً فـي الحـال والماضـي والإسـتقبال[342]

Onlar masivayı gerçekte, şimdi geçmiş ve gelecekte helaka mahkûm gördüler.

---

[338] Saraç, Yekta [2013]. *Klasik Edebiyat Bilgisi*, İstanbul: 3.baskı, s.32.
[339] Çınar B./ Karahan L. [2009]. Reklam Dilinde Kullanılan Edebî Sanatlar. *Journal ofTurkish Studies*, 4 (8), 891-916.
[340] Firûzâbâdî, Mecdüddin Muhammed b. Yakûb [1987], *el-Kâmûsu'l-Muhît* (nşr., Mektebetu Tahkiku't-Turâs fî Muesseseti er-Risâle), Beyrut'dan akt. Eroğlu [2007], *a.g.e*, s.14.
[341] el-Hâşimî, E.-S. A. [1999]. *Cevâhiru'l-Belâğa fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân*, Beyrut: el-Mektebetu'l-'Asriyye'den akt. Demirkazık, Emine [2019]. Görseller Eşliğinde Özlü Sözler Kullanmanın Arapça Öğretimine Katkısının İncelenmesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Arapça Öğretmenliği Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi, s.46.
[342] el-Gavs[2011], *a.g.e*, s.30.

Burada kullanılan **الماضي والإستقبال** (geçmiş ve gelecek) kelimeleri *tıbâk* kullanımına bir örnektir. Diğer bir örnek de:

فبُعـــدُكُمُ مـــوتٌ وقُـــربكُم حيـــا فـــإن غبتمـــوا عنّـــا ولـــو نفـــاً متنـــا

نمـــوت ببعـــدِكم ونحيـــا بقُـــربكم وإن جاء ضنا عنكم بشيرُ اللقا عشنا[343]

Uzaklığınız ölüm, yakınlığınız yaşam, kaybedersek sizi, sürgün de olsa ölürüz,

Uzaklığınızla ölür, yakınlığınızla yaşarız, eğer sizden bir müjdeciyle karşılaşırsak yaşarız.

Şiirin satırlarında verilen **فبُعدُكُمُ موتٌ وقُربكُم حيا** (uzaklığınız ölüm, yakınlığınız yaşam) cümlesi tamamen birbirine zıt kelimelerden oluştuğu için *tıbâktır.* Ayrıca ikinci satırda verilen **نموت ببعدِكم ونحيا بقُربكم** (uzaklığınızla ölür, yakınlığınızla yaşarız) ifadesi de aynı şekilde bir *tıbâk* örneğidir. Başka bir örnek de:

فلَـــولا معـــانيكمُ تراهـــا قلوبُنـــا إذا نحـــنُ أيقـــاظٌ وفي النـــوم إن غبنـــا[344]

Eğer mananızı kalplerimiz görmez ise, biz uykudan uyanmakta isek kaçmışızdır.

Yukarıdaki verilen beyitte **أيقاظٌ وفي النوم** (uyanık ve uyku) terimleri birbirine zıt olduğundan *tıbâk* sanatı kullanımıdır. Yine başka bir örnek de:

بكَـتِ الســحابُ أضـحكَت لبُكائِهـا زهـــر الريـــاض وفاضـــتِ الأنهـــارُ[345]

Bulutlar ağladı, ağlayışlarına güldüm, çiçek açtı bahçeler ve taştı nehirler.

Verilen şiirde **بكَتِ السحابُ أضحكَت لبُكائِها** (Ağlamak ve gülmek) fiilleri birbirine zıt kelimelerdir. İkisinin burada kullanımı *tıbâk* örneğidir. Farklı bir örnek de:

[343] Aldiwan.net, *Divânu Ebi Medyen,* https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [02.12.2020].
[344] *Aynı kaynak.*
[345] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.20.

أنـــا نبعـــدُ وهـــو يقـــربُ لـــي صـــــــــربـــــــــي أرفـــــــــق[346]

Biz uzaklaştıkça o bana yaklaşıyor, sesine eşlik ediyorum.

Burada kullanılan **بعد وقرب** (uzaklaşmak ve yakınlaşmak) fiilleri kullanımı yine bir *tıbâk* örneğidir. Diğer bir örnek de şu şekildedir:

حيـــــاتي مـــــا نطمَـــــع ومـــــوتي مـــــا نختـــــار[347]

Hayatımda açgözlülük etmeyiz, ölümümde seçim yapmayız.

Ebû Medyen'in *muvaşşaha* formundaki bir şiirden alınan bu dizede **حياتي** (hayatım) ve **موتي** (ölümüm) kelimelerinin kullanımı yine bir *tıbâk* örneği teşkil etmektir. Başka bir örnek de:

منّـــي علـــيّ دارت كؤوســـي مـــن بعـــدِ مـــوتي ترانـــي حيّـــا[348]

Bende üzerimde kadehler döndü, ölümümden sonra beni yaşar bulursun.

Bu şiirde de kullanılmış olan **موتي** (ölümüm) ve **حيّا** (yaşayan) iki zıt kelime *tıbâk* örneğidir. Diğer bir örnek de aşağıda verilmiştir:

ليلـــي ليلـــي قـــد رجـــع نهـــاري شمســـي شمســـي شمســـي وأقمـــاري[349]

Gecem, gecem geri döndü gündüzüm, güneşim, güneşim, güneşim ve aylarım…

Burada kullanılan **ليلي** (gecem) ve **نهاري** (gündüzüm), **شمسي** (güneşim) ve **أقماري** (aylarım) kelimeleri birbirine zıt kelimeler olarak *tıbâk* örneğidir. Yine başka bir örnek de:

[346] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.57.
[347] *Aynı eser*, s.84.
[348] *Aynı eser*, s.54.
[349] *Aynı eser*, s.56.

لا تقُـل نسـاك في الظـاهروالبـاطن مـــــــا يـــــــــزال يـــــــــراك[350]

Yalnız yaşayanlar zâhirde ve bâtında demeyesin, hala seni görüyorlar.

Şairin şiirde kullanmış olduğu الظاهر والباطن (zâhir ve bâtın) kelimeleri birbirine zıt iki anlamlı kelime olduğundan farklı bir *tıbâk* örneği olarak gösterilebilir. Diğer bir örnek te şu şekildedir:

حضـرنا وغبنـا عنـد دورِ كؤوسـها وعـــدنا كأنـــا لا حضـــرنا ولا غبنـــا[351]

Huzura geldik ve gayba erdik, aslında senle huzura gelmedik, gayba ermedik.

Şiirde iki yerde de kullanılmış olan حضر وغاب (hazır bulunmak, gelmek ve bulunmamak, gitmek) fiilleri yine bir *tıbâk* örneği teşkil etmektedir. Diğer bir örnek de şu şekildedir:

نصحتك لا تقصد سـوى بـاب حانهـا فمـن وجـد الأعلـى فـلا يطلـب الأدنـى[352]

Nasihatin onun bulunduğu yerin kapısından başkasını kastetmiyor, Kim ki tepeye ulaşınca alçaktakini ister.

Şiirde yer alan الأعلى (en yüksek) ve الأدنى (en alçak) kelimeleri iki zıt anlamlı kelime kullanımı olarak *tıbâk* örneğidir. Yine aynı şiirin farklı bir satırında yer alan *tıbâk* örneği de aşağıdaki gibidir:

حيينـا بهـا دهـراً وقـد حكمـت لنـا ونـــح بهـــا نحيـــا يقينـــا إذا متنـــا[353]

Uzun zaman onunla yaşadık bize hükmetti, ne zaman ona dil uzattık, ölümümüz şerefini temizledi.

Şiirde kullanılan حيينا (yaşadık) ve متنا (öldük) kelimelerinin kullanımı yine bir *tıbâk* örneği olarak kabul edilebilir. Ebû Medyen'in şiirlerinden tahlil edilerek çıkarılan *tıbâk*

[350] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.64.
[351] *Aynı eser*, s.40.
[352] *Aynı eser*, s.41.
[353] *Aynı eser*, s.42.

örnekleri yaklaşık yirmi civarındadır. Bu örnekler içerisinde *tıbâk* sanatının **فبُعدُكُمُ موتٌ وقُربكُم حيا** (uzaklığınız ölüm, yakınlığınız yaşam) ifadesiyle iç içe kullanımı da gözlenmiştir. Nitekim bu tür örnekler diğer edebî sanat türlerinde de görülebilir.

3.1.2. Teşbîh: Sözlükte "benzer" anlamındaki şebeh kökünden türeyen *teşbîh* "benzetmek" demektir. *Teşbîh* olayının dört temel unsuru vardır. Bunlar: *Müşebbeh* (benzeyen), *müşebbehun bih* (kendisine benzetilen), *vech-i Şebeh* (benzetme yönü) ve *teşbîh edatı* şeklindedir.[354] Teşbîh yedi kısma ayrılmaktadır. Bu kısımların açıklandığı Yakup Eroğlu'nun *Arap Belagatında Kinaye ve İsti'are* adlı doktora tezinde şu şekilde bahsedilmiştir:[355]

a)Teşbîh-i Mursel: Teşbîh edatı ile zikredilen *teşbîhe* denir.
b)Teşbîh-i Mu'ekked: Teşbîh edatı silinen *teşbîh* türüdür.
c)Teşbîh-i Mucmel: Teşbîh yönü silinen *teşbîh* türüdür.
d)Teşbîh-i Mufassal: Teşbîh yönü zikredilen *teşbîh* türüdür.
e)Teşbîh-i Belîğ: Teşbîh edatı ve *teşbîh yönü* silinen *teşbîh* türüdür.[356]
f)Teşbîhu't-Temsîl: Benzetme yönü, değişik birkaç unsurdan meydana gelen itibari (hayali) şekil alan teşbîhlere denir.[357]
g)Teşbîhu'z-Zımmî: Müşebbeh ve müşebbeh bihin açıkça belli olmadığı, iki tarafın ancak cümlede üstü kapalı olarak işaretle tayin edilebildiği teşbîhtir. Bu çeşit teşbîhin yapılmasından maksat müşebbehe isnad edilen şeyin mümkün olduğunu ifade etmektir.[358]

Ebû Medyen'in *teşbîh* sanatını kullandığı şiir ve kasidelerinde örnekleri aşağıda verilmiştir:

كعصـفورةٍ في كـفِّ طفـلٍ يضـمها تـذوقُ سـياق المـوت والطفـل يلعـبُ[359]

Bir çocuğun omzundaki serçeye eşlik ettiği gibi, çocuk oynarken o ölümü tadıyor.

Şiirde ك (kâf) harfi *teşbîh edatı,* **عصفورة** (serçe) *müşebbehun bih,* **طفل** (çocuk) ise *müşebbeh* (benzeyen) ve **تذوقُ سياق الموت والطفل يلعبُ** (çocuk oynarken o ölümü tadıyor) ifadesi ise *vech-i şebeh* (benzetme yönü) örneğidir. *Teşbîhin* tüm örneklerini barındırması sebebiyle *teşbîh-i tam* olarak kabul edilebilir. Ayrıca *teşbîh edatının* ve *teşbîh yönünün* bulunması *teşbîh-i mufassal* ve *teşbîh-i murseldir*. Aynı şiirin farklı satırlarında yer olan bir *teşbîh* örneği de şu şekildedir:

---

[354] el-Hâşimi, *a.g.e'*den akt. Demirkazık, *a.g.e*, s.43.
[355] Eroğlu, Yakup [2007]. Arap Belagatinde Kinaye ve İsti'âre, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi, s.5.
[356] *Aynı eser*, s.6.
[357] Bolelli, Nusreddin [1993], *Belâğat Kur'an Edebiyatı*, Marmara Üni. İlahiyat Fak. Yay. İstanbul'dan akt. Eroğlu [2007], *a.g.e*, s.6.
[358] Ali el-Cârim, Mustafa Emin [1959], *el-Belâğatu'l-Vâzıha*, s.47, akt. Eroğlu [2007], *a.g.e*, s.7.
[359] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.14.

فيـا معشـرَ العُشّـاقِ موتـوا صـبابةً كمــا مــاتَ بــالهجرانِ قــيس معــذَّب[360]

Ey âşıklar topluluğu sevdayı öldürün, çilekeş Hicrân Kays'ın öldüğü gibi.

Burada kullanılan **كما** (kemâ, gibi) ifadesi *teşbîh edatı* yerinde iken **معشرَ العُشّاقِ** *müşebbeh* (benzeyen) ve **الهجرانِ قيس** ise *müşebbehun bih* (kendisine benzetilen)dir. Burada *vech-i şebeh* silindiği için *teşbîh-i mucmeldir*. Diğer bir örnek de aşağıdaki gibidir:

لقـد نبتـت في القلـبِ مـنكم محبّـة كمــا نبتــت فــي الــراحتين الأصــابِعُ

حــرامٌ علـى قلبـي محبّــةُ غيـركُم كمـا حرمَـت عـن موسـى تلـك المراضـعُ[361]

Kalbimde sevginiz filizlenmiş, iki avuçta parmakların bulunduğu gibi,

Sizden gayrısını sevmek kalbime haramdır, Musa'ya sütannelerinin haram olduğu gibi.

Şiirin iki satırında da kullanılan **كما** (kemâ, gibi) ifadesi *teşbîh edatı,* **في القلبِ** (kalpte) ifadesi *müşebbeh,* **في الراحتين الأصابِعُ** (iki huzur parmağında) ifadesi *müşebbehun bih* örneği teşkil etmektedir. Aynı şekilde ikinci beyitte yer alan **حرامٌ على قلبي** (kalbime haramdır) ifadesi *müşebbeh,* كما (kemâ, gibi) ifadesi *teşbîh edatı* ve **عن موسى تلك** المراضعُ (Musa'ya sütannelerinin) (Kasas Sûresi 12. Âyet) ifadesi ise *müşebbehun bihtir.* Bu beyitlerde *vech-i şebehin* silinmiş olması *teşbîh-i mucmel* olarak kabul edilebilir. Aynı zamanda *teşbîh edatının* örnekte bulunması *teşbîh-i mursel* olarak da kabul edilebilir. Diğer bir *teşbîh* örneği de şu şekildedir:

وكـذا ابـن مـريمَ في هواهـا هـائمٌ متوَلّــــعٌ بشــــرابِها ســــيّاحُ[362]

Meryem'in oğlu dahi sevdasında tutkuluydu, aşk şarabını içmekte istekliydi.

Burada verilen **وكذا** (ve kezâ, dahi, gibi, olduğu gibi) kelimesi de *teşbîh edatı*, **ابن مريمَ** (Meryem'in oğlu) *müşebbeh* örneğidir. Ancak beyitte *müşebbehun bih* açıkça belli değildir. Bundan dolayı *teşbîh-u zımmîdir.* Aynı zamanda *teşbîh edatının* olması *teşbîh-i mürseldir.* Farklı bir şiirden bulunan iki *teşbîh* örneği de şu şekildedir:

[360] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.14.
[361] *Aynı eser*, s.28.
[362] *Aynı eser*, s.52.

والأرضَ مــن جلَّــة الأزهــار غريــة كأنّهــا مــا تحلَّــت بالنبــاتِ قــطُ[363]

Yeryüzü çiçeklerle donatılmış, sanki sadece bitkiler ile süslenmemiş idi.

نــاجوكَ والليــل حــلّاهُ بهــاء ســنا كمــا يحلــى ســواد اللمّــة الشــمَطُ[364]

Kurtardılar seni ve gece parıldayan yıldızlarla donatılmış, siyahın ağarmış ak saçlarla süslendiği gibi.

Bu satırlar aynı şiirden alınmıştır. Burada kullanılan **كأنّها** (sanki) ve **كما** (gibi) ifadeleri *teşbîh edatları*, **والأرضَ** (yeryüzü) ve **والليل** (gece) ifadeleri *müşebbeh,* **أنّها** (ennehâ) ve **سواد اللمّة الشمَطُ** (siyahın ağırmış ak saçlar) ifadeleri de *müşebbehun bih* olarak gösterilebilir. Burada *vech-i şebehin* yer almaması *teşbîh-i mucmel* kısmına girmektedir. Yine Ebû Medyen'in *muvaşşaha* formundaki farklı bir şiirinden *teşbîh* örneği de şöyledir:

ســقاني رحيــق أبــيض كالشــقيق بفضلكِ يا نـور عيني تكـون لي رفيـق[365]

Kardeş yarım gibi beyaz şarap içirdi bana, sayende ey gözümün nuru yoldaşım oldun.

Burada kullanılan **ك** (ke, gibi) ifadesi *teşbîh edatı,* **أنا** (ben) *müşebbeh,* **شقيق** (kardeş) *müşebbehun bih* ve **بفضلكِ يا نور عيني تكون لي رفيق** (sayende ey gözümün nuru yoldaşım oldun) ifadesi de *vech-i şebeh* olduğundan bu örnek *teşbîh-i tâm* örneğidir. Başka bir örnek de:

يــا جيــرةً خلّفــت عيــوني تجــري علــى خــدّي كــالعُيون[366]

Ey komşu gözüm arkada kaldı, yanaklarım üzerine akar gözlerim gibi.

Yine aynı şekilde **ك** (gibi) *teşbîh edatıdır.* **خدّي** (yanaklarım) *müşebbeh* ve **عُيون** (gözler) *müşebbehun bih* ve **يا جيرةً خلّفت عيوني** (ey komşu gözüm arkada kaldı) ifadesi ise *vech-i şebehtir. Teşbîh edatı* olması bakımından bu örnek hem *teşbîh-i mursel* ve *teşbîh yönünün*

[363] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.26.
[364] *Aynı eser*, s.26.
[365] *Aynı eser*, s.80.
[366] *Aynı eser*, s.72.

farklı birkaç unsurdan oluşmasından dolayı *teşbîhu't-temsîl* örneği olarak kabul edilebilir. Yine aynı şekilde yapılan bir başka *muvaşşaha* şiirindeki *benzetme* de şöyledir:

جـــــرى دمعـــــي كالســـــيل يمـــــــــــرّ غ شـــــــــــيوبي[367]

Gözyaşım sel gibi akar oldu, tenimi aşındırıyor.

Burada da kullanılan **ك** (gibi) ifadesi bir *benzetme edatı* örneği niteliğindedir. **دمعي** (gözyaşları) *müşebbeh,* **سيل** (sel) *müşebbehun bih* ve **يمرّغ شيوبي** (tenim aşındırıyor) ifadesi ise *vech-i şebehtir.* Tüm *teşbîh* unsurları bulundurması hasebiyle *teşbîh-i tâm, teşbîh edatı* bulunması açısından *teşbîh-i mursel* ve *teşbîh yönü* bulunması açısından ise *teşbîh-i mufassaldır.* Farklı bir örnek de:

خـــذا الحـــديث الصـــحيحَ عنـــي كمـــــا يـــــدينُ الفتـــى يـــــدان[368]

Siz ikiniz benden doğru sözü alın, gencin iki eli ayıpladığı gibi.

Diğer şiirlerdeki gibi bu şiirde de kullanılan كما (gibi) ifadesiyle *teşbîh* sanatı kullanılmıştır. Bu sanatın kullanımına ilişkin diğer bir örnek şu beyitte yer almaktadır:

تحيـا بكُـم كـل أرض تنزلـونَ بهـا كـــأنَّكُم فـــي بقـــاع الأرض أمطـــار

وتشـتهي العـين فـيكُم منظراً حسـنا كـــأنَّكُم فـــي عيـــون النـــاس أزهـــارُ

ونـــورُكُم يهتـــدي الســـاري لرؤيتـــهِ كـــأنّكُم فـــي ظـــلام الليـــل أقمـــارُ[369]

İndirildiğiniz tüm yeryüzü sizi selamlıyor, sanki siz o kara parçasında yağmur gibisiniz,
Bu güzel manzara karşısında gözleriniz iştahlanır, sanki siz insanların gözünde çiçeksiniz,
Aydınlığınız gözler görsün diye geceyi aydınlatır, sanki siz gece karanlığının yıldızlarısınız.

Bu beyitlerde kullanılan **ك** (gibi, sanki) ifadeleri *teşbîh edatılarıdır.* Ayrıca burada *müşebbehin* gizli olması *teşbîh-i zımmîdir.* Bu beyitlerde yer alan **في بقاع الأرض أمطار, في عيون**

[367] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.84.
[368] *Aynı eser*, s.59.
[369] *Aynı eser*, s.42.

في ظلام الليل أقمارُ ,الناس أزهارُ ifadeleri *müşebbehun bih* örnekleridir. Bu örnekler de *teşbîh* sanatının kullanımına farklı bir örnek olarak verilebilir. Diğer bir örnek de aşağıdaki gibidir:

مــن لـي وأنــي لمثلـي أن يــزاحمَهُم [370]على مــوارِدَ لــم ألــف بهــا كــدَرا

Ben kimim, benim gibisi onlarla çekişen var mıdır? Kazancım için kedere düşmedim.

Burada kullanılan **لمثلي** (benim gibi) ifadesi de *teşbîh* örneğidir. **مثل** (gibi) ifadesi *teşbîh edatı*, **ي** (ben zamiri) *musşebbehun bih,* **على موارِدَ** (kazançlar) ifadesi *teşbîh yönüdür. Teşbîh edatının* açık olması sebebiyle *teşbîh-i mursel*, *teşbîh yönü* bulunması açısından ise *teşbîh-i mufassaldır.* Böylelikle Ebû Medyen'in şiirlerinde yaklaşık yirmi farklı *teşbîh* sanatı gözlenmiştir. Bu tür sanatların kullanımıyla şairin şiirlerine kattığı anlam ve sanat, yazılan şiirlerin niteliğini yükseltmektedir.

3.1.3. Tenâsüp: Sözlükte "uyum, orantı, yakışma" anlamına gelen *tenâsüb* kelimesi, edebiyat terimi olarak aralarında karşıtlık dışında bir ilgi bulunan iki veya daha çok kelimenin anlam güzelliğini ve bütünlüğünü sağlamak amacıyla aynı sözde bir araya getirilmesini ifade eder.[371]Ebû Medyen'in şiirlerinde kullanmış olduğu *tenâsüp* sanatı aşağıdaki beyitleriyle örneklendirilmiştir:

لا زال شــملي بهــم في الله مجتمعــا وذَنبُنــــا فيـــه مغفـــوراً ومغتفَـــرا[372]

Hala Allah'ın huzurunda onlarla beraberim, günahımız onun katında affolunmuş ve bağışlanmış.

Burada kullanılmış olan **مغفوراً ومغتفَرا** (affolunmuş ve bağışlanmış) kelimeleri birbirine benzer uyumlu kelimeler olarak *tenâsüp* sanatına bir örnek olarak gösterilebilir. Buna benzer diğer bir örnek şu şekildedir:

وإن ســجنوني في ســجونِ جفــاهُم دخَلــتُ علــيهم بالشـــفيعِ المُشَـــفَّعِ[373]

Beni de nefret hapislerine hapsetseler, onlara aracı olan bir şefaatçi oluveririm.

[370] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.23.
[371] Sarıkaya [2011], *a.g.e*, s.446.
[372] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.23.
[373] *Aynı eser*, s.14.

Burada altı çizili olarak verilmiş olan beyitte **بالشفيعِ المُشَفَّعِ** (aracı olan şefaatçi) ifadesi aynı kökten gelen iki kelimenin farklı formlarının bir arada kullanılması ile *tenâsüp* sanatı kullanılmıştır. Bunun gibi farklı bir örnek de şöyledir:

والـوردُ نـادى بـالورود إلى الجنى فتسـابق الأطيـارُوالأشـجارُ[374]

Bir gül diğer gülleri suçlamış, kuşlar ve ağaçlar birbiriyle yarışmış.

Bu beyitteki **الأطيارُوالأشجارُ** (kuşlar ve ağaçlar) ifadesi çoğul kelime uyumu ile *tenâsüp* sanatı kullanımına girmektedir. Buna benzer farklı bir örnek de aşağıdaki gibidir:

يـا طالـبَ الوصـال مـن سـيّدٍ عـلا إنّ الوصـال غـالي ومـا غـلا حـلا[375]

Ey ulu efendiye kavuşma isteği içinde olan, kavuşmanın bedeli pahalıdır, pahalı ve güzel de olsa.

Bu beyitte yer alan **غلا حلا** (pahalı olmak ve güzel olmak) fiilleri yine bir *tenâsüp* örneği olarak kabul edilebilir. Ayrıca Ebû Medyen'in *muvaşşaha* formundaki şiirinde yer alan farklı *tenâsüp* örnekleri şu şekildedir:

عسـى تَبلُـغ مـا بلغـت الرجـال وتتحقَّـق بحقـائق كـل والـي[376]

Belki erkeklerin ulaştığı gibi sende ulaşırsın, belki de bir bir tüm hakikatler gerçekleşir.

اطبـع طبعـك بطبـايع أهـل العنايَـة وأحسـن ظنَّـك يعـود قلبُـك مرايَـة[377]

İhtimam ehlinin mizacına bürün, zannettiğin en iyi şey kalp aynanı geri bulur.

منـكَ وفيـك يسـطع نـورُ الولايَـة ترفَـع تنـك الظـلال تسـعد بـك السـعود

تسـود بـك الأسـود تشـاهد المعبـود[378]

---

[374] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.20.
[375] *Aynı eser*, s.77.
[376] *Aynı eser*, s.63.
[377] *Aynı eser*, s.63.

Beldenin nuru sende ve senden yayılıyor, demir teneke bahtını açıyor,

Siyah sana hükmediyor, Tanrı seni izliyor.

Bu beyitlerde kullanılan **تتحقَّق بحقائق** (hakikatler gerçekleşir), **طبعك بطبايع** (mizaç, huy), **تسعد بك السعود** (bahtını açıyor) ve **تسود بك الأسود** (siyah sana hükmediyor) ifadelerinin her biri farklı bir *tenâsüp* sanatı örneği olarak kabul edilebilir. Başka bir *tenâsüp* sanatı örneği de şu şöyledir:

وأزكـى صـلاة الله ثـم سـلامه على من حوى كل المحاسن والحسنى[379]

En hoş olan Allah'a dua sonra onun selamıdır, Bunlar tüm hoşluk ve iyiliğe sahip olanın üzerinedir.

Şiirde verilmiş olan **المحاسن والحسنى** (hoşluk ve iyilik) ifadesi başka bir *tenâsüp* örneği olarak alınabilir. Ebû Medyen'in şiirlerinden alınmış bu beyitlerdeki *tenâsüp* örnekleri on civarındadır. Diğer edebî sanat örnekleri de diğer başlıklar altında incelenmiştir.

3.1.4. Telmîh: Manzum veya mensur bir metinde ayet ve hadislerle, çeşitli olaylara, kıssalara, vecize, atasözü vb. kalıplaşmış ibarelere gönderme yapma sanatı için kullanılan *telmîh* Türk edebiyatına Arap ve Fars edebiyatlarından intikal etmiştir. Özellikle malzeme ve konular, bu edebiyatların İslâm öncesi ve sonrasına ait kültürel ve dinî unsurlarından meydana gelmektedir.[380] Ebû Medyen'in şiirlerinde de bu sanatın kullanımının gözlendiği beyitler aşağıda verilmiştir:

حـرامٌ علـى قلبـي محبّـةُ غيـركُم كمـا حرمَـت عـن موسـى تلـك المراضـعُ[381]

Sizden gayrısını sevmek kalbime haramdır, Musa'ya sütannelerinin haram olduğu gibi.

Bu beyitte yer alan **كما حرمَت عن موسى تلك المراضعُ** (Musa'ya sütannelerinin haram olduğu gibi[382] (Kasas Sûresi 12. Âyet) ifadesi geçmişte yaşanan bir olayın örnek gösterilmesi

---

[378] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.63.
[379] *Aynı eser*, s.40.
[380] Uzun, M. İsmet [2011], "*Telmîh",* TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.40, s.408.
[381] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.28.
[382] Kur'ân'ı Kerîm'in 28. Sûresi olan Kasas Sûresi'nin 12. Ayetine vurgu yapılmıştır. Ayetin me'ali: Firavun'un hanımı çocuğa sütanne aramaya başladı: ancak Allah Teâlâ izin vermediği için Mûsâ saraya getirilen kadınlardan hiçbirinin memesini emmedi. Bu hususun 12. âyette, *"Biz önceden onun, başka sütanne kabul etmesini*

ve bunun beyit içinde kullanılması açık bir *telmîh* örneğidir. Buna benzer başka bir örnek de aşağıdaki gibidir:

لمـا دنـى موسـى إلـى تسـماعِها ألقـى عصـاهُ وكُسِـرَت ألـواحُ

وكـذا ابـن مـريمَ في هواهـا هـائمٌ متوَلّـعٌ بشـرابِها سـيّاحُ

ومحمـد فخـرُ العلى شـرف الهـدى اختـارهُ لشـرابِها الفتّـاحُ[383]

Musa onu duymak için yaklaştığında, asasını vurdu ve denizler yarıldı,
Öyle ki Meryem'in oğlu sevdasına tutkundur, gezginler ondan ne çok içmek isterler,
Muhammed (S.a.v) ise yüceliklerin övünç kaynağı ve Fettah olan Allah onu içmesi için seçmiştir.

Yukarıda verilen beyitlerde yer Peygamber isimleri ve onların özelliklerine vurgu yapan peşindeki ifadelerde anlatılanlar *telmîh* sanatı örneğidir. Bu tür edebî sanatlar Sufi şiirinde sıkça kullanılmaktadır. Diğer bir örnek de şöyledir:

يـا محمّـد سـارت لـك النيـاق يـا محمّـد ركبـتَ ظهـر البُـراق

شـاهدت الله بـالعيون بـالعيون نطقَت لك الأحجار سجدَت لك الأشجار[384]

Ey Muhammed o deve sana evini gösterdi, Ey Muhammed (S.a.v) Burak'ın sırtına bindin,
Allah ile göz göze geldin, taşlar sana dile geldi, ağaçlar sana secde etti.

Burada Muhammed (S.a.v)'in hayatından kıssaların[385] beyitlerde yer alması *telmîh* sanatı açısından güzel bir örnektir. Ebû Medyen'in şiir temasının İslami olması, *telmîh* sanatını da genel olarak İslam tarihinden ve öncesinden alıntılar yaparak işlemiştir.

---

engellemiştik" şeklinde ifade buyurulması, olayın tesadüfî bir gelişme olmayıp ilâhî irade tarafından özel olarak planlandığını göstermektedir. Bknz.: Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân Yolu Tefsiri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c.4, s.217.

[383] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.52.

[384] *Aynı eser*, s.51.

[385] Peygamber Efendimiz Muhammed (S.a.v.)'in Mirâc'a çıkarken üstüne bindiği bineğe gönderme yapmıştır. Bu konu kısaca şu şekildedir: Cebrail (a.s.) Peygamber Efendimiz (s.a.v.)'i Mirâc'a çıkarmak için getirdiği binek: Cebrail- uzunca, beyaz renkli, merkepten daha yüksek ve daha büyük, katırdan daha küçük "Burak" ismiyle bir hayvan getirdi." Resûlullah Burak hakkında şunları buyurmuştur: "Binmek üzere ona yaklaştığımda birden azgınlaşıp hareketlendi. Cebrail elini hayvancağızın yüzüne sürüp ona: Utanmıyor musun? Yemin ederim ki, Muhammed (s.a.v.)'den daha üstün bir beşer sana binmedi! Ne oluyor sana?", deyince sakinleşti ve sonra ona binmemi istedi. Daha fazla bilgi için bknz.: Muhammed İbn Salih ed-Dimaşkî, Subûlu'l-hudâ ve'r-reşâd fî hedyi hayri'l-ibâd, c. III, s. 187den akt. Ağırakçı, Ahmet [2014], Kaynaklar Işığında İsrâ ve Miraç Olayı, Artuklu Üniversitesi ilahiyat fakültesi, Artuklu Akademi, s.6.

3.1.5. Tekrîr: Ses ve ahenk şiiri oluşturan iki önemli unsurdur.[386] Hem estetik bir güzellik oluşturmak hem de şiirsel ritmi yakalayarak anlamı vurgulama ve yeni çağrışımlar yaratma bağlamında şiirdeki herhangi bir dilbilimsel öğeyi yinelemek şairler tarafından sıkça uygulanan bir husustur. Sözcüğün yinelenmesi aslında seslerin de yinelenmesidir.[387] *Tekrîr/Yenileme* içerisinde, *ön yineleme, art yineleme, ek yinelemesi, tekrîr, bağlaç yinelemesi* ve *çok ekli yineleme* gibi kavramlara ayrılmaktadır. Bu kavramların yer aldığı Ünsal Özünlü'nün "Deyişbilimsel Çözümleme Yöntemi Işığında Darendevi Hulusi Efendi Divanı" isimli makalesinde şu şekilde yer almaktadır:[388]

a) *Ek Yineleme:* Biçimbirimsel bir yineleme türü olarak, aynı yapım ya da çekim ekinin başka başka sözcüklerle kullanılmasıdır.
b) *Bağlaç Yinelemesi:* "Gerek aynı türden, gerek başka türden birçok kez bağlaç kullanmak" olarak ifade edilmektedir.
c) *Ön Yineleme:* Biçimbirimsel bir yineleme türü olan ön yineleme, "birbiri peşi sıra gelen tümcelerin baş taraftaki sözcük ya da sözcük gruplarının yinelenmesi"[389] olarak kabul edilmektedir.
d) *Art Yinelemesi:* "Birbiri peşi sıra gelen tümce sonundaki sözcüklerin veya sözcük gruplarının yinelenmesi"[390] şeklinde ifade edilmektedir.
e) *İkizleme:* Divan şiirindeki ikilemeler ile benzerlik gösteren ve biçimbirimsel bir yineleme türü olan tekrîr, "tümce içinde aynı sözcüğün bağlaçla ya da bağlaçsız olarak yinelenmesi" olarak ifade edilmektedir.
f) *Çok Ekli Yineleme:* Biçimbirimsel yineleme türlerinden biri de çok ekli yinelemelerdir. "Aynı kökten türemiş sözcüklerle yapılan"[391] demektir.

وإن بـدا منـك عيـبٌ فـاعترف وأقـم وجـه اعتـذارك عمّـا فيـك منـكَ جـرا[392]

Eğer bir ayıbın olur ise itiraf et ve otur, pişman yüzün sende ve senden olanı gösterir.

Bu beyitte verilen **فيك منكَ** (sende senden) ifadesi *tekrîr* bahsine girmektedir. Bu kullanım *bağlaç yinelemesi* olarak nitelendirilmektedir. Diğer bir örnek de şu şekildedir:

قـد أقبلَـت شـمسُ النهـارِبجُملـةٍ خضـــراً وفـــي أســـــرارِها أســـــرارُ

Güneş sabahı tamamıyla kabul etmiştir, yeşil renginin sırdaşı olmuştur.

[386] Özünlü, Ünsal [2001], *Edebiyatta Dil Kullanımları,* İstanbul, 1.Baskı, s.117.
[387] *Aynı eser,* s.117.
[388] *Aynı eser*, s.122.
[389] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.118.
[390] *Aynı eser*, s.118.
[391] *Aynı eser*, s.121.
[392] *Aynı eser*, s.23.

Bu beyitte kullanılan أسرارِها أسرارُ (sırları sırlardır) ifadesi de *tekrîr* sanatıdır. *Tekrîr* sanatının *tekrîr* kısmıdır. İki aynı sözcük bağlaç ile veya bağlaç olmaksızın art arda kullanılmıştır. Buna benzer başka bir örnek de şöyledir:

والعــودُ عــادات الجميــل وكأسُــنا كـــاسُ الكياســـةِ والمقـــارُوقـــارُ[393]

Güzel adetler değneğimiz, kadehimiz, zevk kadehi ve mekânımız ise sabittir.

Yukarıdaki beyit bir önceki verilen beyitle aynı şiirden alınmıştır. Şair aynı beyitte iki *tekrîr* sanatı kullanmıştır. Bunlar كأسُنا كاسُ الكياسةِ (kadehimiz zevk kadehi) ve والمقارُوقارُ (ve mekânımız sabittir) ifadelerini kullanarak sırasıyla *tekrîr* ve *çok ekli yineleme* sanatı yapmıştır. Başka bir örnek olarak şu beyit verilebilir:

أنـا عبـدُكُم بـل عبـد عبـدٍ لعبـدكم ومملـــوكُكم مـــن بـــيعكم وشـــراكمُ[394]

Ben sizin kulunuzum, hatta kölenizim, satılan ve satın alınan eşyanızım.

Burada verilen beyitte أنا عبدُكُم بل عبد عبدٍ لعبدكم (Ben sizin kulunuzum, hatta kölenizim) ifadesi art arda kullanılan bir *tekrîr* örneğidir. Bu da şiirde çok sık kullanılan bir sanattır. Ayni şiirden başka bir örnek de şöyledir:

ســقاني الهـوى كأسـاً مـن الحـب صـافياً فيـــا ليتـــهُ لمّـــا ســـقاني ســـقاكُم[395]

Safi aşkından bir kadeh sevda doldur, keşke onun kadehinden bir de size doldursam.

Bu beyitte geçen سقاني سقاكُم (doldur bana, bende size doldurayım) ifadesi yine *tekrîr* örneği olarak kabul edilebilir. Farklı bir şiirde geçen başka bir *tekrîr* örneği de şöyledir:

أهـلُ المحبَّـةِ بـالمحبوبِ قـد شـغلوا وفـــي محبَّتَـــهِ أرواحهُـــم بـــذَلوا[396]

[393] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.20.
[394] *Aynı eser*, s.36.
[395] *Aynı eser*, s.36.
[396] *Aynı eser*, s.31.

Sevilenle muhabbet ehli meşguldür, muhabbetinde ruhlarını kurban ettiler.

Bu beyitlerde kullanılan **المحبَّةِ بالمحبوبِ** (Sevilenle muhabbet) ve **محبَّتَهِ** (muhabbeti) ifadeleri aynı beyitte yer alan *tekrîr* ve *çok ekli yineleme* örneği olarak kabul edilebilir. Bu tür bir *tekrîr* örneğinden sonra aynı şiir içerisinde yer alan birkaç misal de şu şekildedir:

فشـاربٌ بـذنوبِ الـذنبِ غـصَّ بـهِ وآخـــرونَ كمـــا أخبرتنـــا خلطـــوا[397]

Günahlar işleyen kişinin günah değerini azaltır, bize haber edildiği gibi diğerlerinde karışıklığa sebep olur.

وملحـــدٌ يـــدّعي ربّـــا ســـواكَ لـــهُ حيـــران فـــي شـــرك الإشـــراكِ يختـــبطُ

كـــلٌّ ينـــالُ مـــن المقـــدورِ قســـمتَهُ قـــومٌ ترقّـــوا وقـــومٌ في الهـــوى ســـقطوا[398]

İnançsızın ağzının suyu akar, yolunu kaybetmiş taklitlerin arasında şaşkın,

Herkes kendine takdir edilmiş kısmetin peşindedir, bir kavim yükselirken diğeri hayranlıktan takılıp düşmüş.

Bu beyitlerde yer alan **بذنوبِ الذنبِ** (günahların günahı), **شرك الإشراكِ** (taklitlerin taklidi) ve **قومٌ** (kavim) ifadeleri *tekrîr* örneğiyle *tekrîr* sanatını göstermektedir. Bu üç benzer örneğin ardından başka bir beyitten bazı örnekler de şöyledir:

كـــلُّ واحـــدٍ لـــه نصـــيب يـــأتي وهـــــــواك لـــــــي نصـــــــيب[399]

Vardır her kişinin bir nasibi, benimki senin sevdan.

أنـــت أســـكرتَني علـــى ســـكري مـــــــن قـــــــديم الشـــــــراب[400]

Sen benim sarhoşluğumu sarhoş ettin, yıllanmış bir şarap ile.

ثـــمَّ صـــبَّرتَني رقيـــب ذاتـــي وأنـــــــتَ كنـــــــتَ الرقيـــــــب[401]

[397] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.26.
[398] *Aynı eser*, s.26.
[399] *Aynı eser*, s.49.
[400] *Aynı eser*, s.49.

Sonra beni kendimi kontrol eden biri yaptın, hâlbuki sensin hakiki kontrol eden ve gözeten.

وتراني بين الدنان تفخى شاخصاً للدنان[402]

Beni şarap testileri arsında ölü bulursun, şarap için yaşayan.

قد سقاني ساقي المدام حقنه قبل كونِ الزمان[403]

Sarhoş oldum o mağfiretinin şarabından içirince, zamanı varoluşundan önce.

أنت صيرتني رقيب ذاتي وأنت كنتَ الرقيب[404]

Sen beni kendimi kontrol eden biri yaptın, hâlbuki sensin hakiki kontrol eden ve gözeten.

Bu beyitlerde bulunan نصيب (nasip), أسكرتَني على سكري (sarhoşluğumu sarhoş ettin), رقيب (kontrol eden), الدنان (şarap testisi), سقاني ساقي (içki dolduran, içki içmek) ve yine رقيب (kontrol eden) şeklinde ifadeler *tekrîr* ve *çok ekli yineleme* gibi *tekrîr* örnekleridir. Bu tür *tekrîr* örnekleri Ebû Medyen'in divanında çokça bulunmaktadır. Başka bir örnek olarak Ebû Medyen'in *muvaşşaha* şiirlerinden bir tanesinden örnek şu şekildedir:

فإن أطَعتُ وإن عصيتُ فاللهُ رقب فما سقوني حتى رجعت لله تائب

لقد وقفت على حدود تلكَ الحدودِ

وقد لزِمتُ سهر القعود ونفرَعودي

فما انعِدام ولا الوجود بين الوجود

وأين أثني وأين كنتُ حاضروغائب فما سقوني حتى رجعت لله تائب[405]

İtaat de etsem isyan da etsem Vallahi Allah görür, bana içirmiş olsalar da Allah'a tövbe ettim,

---

[401] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.49.
[402] *Aynı eser*, s.49.
[403] *Aynı eser*, s.49.
[404] *Aynı eser*, s.49.
[405] *Aynı eser*, s.70.

Durdum sınırda, şu sınırda,

Galubeladaki sözümde durdum, geri dönmemden korktum,

Yokluk hali ve bedensizlikte, varoluş arasında,

Övgüm nerede ve sen vardın da yoktun, bana içirmiş olsalar da Allah'a tövbe ettim.

Bu beyitlerde yer alan **فما سقوني حتى رجعت لله تائب** (bana içirmiş olsalar da Allah'a tövbe ettim) ifadesi *muvaşşaha* şiir formundan kaynaklı bir tekrardır. Bu tekrar şiirin sanatı gereğince gerekli olduğundan *tekrîr* bahsine girebileceği düşünülebilir. Ayrıca şiir içerisindeki **حدود** (sınır), **الوجود** (varlık) ifadeleri de *tekrîr* bahsinin *tekrîr* konusunda kabul edilebilir. Son olarak *tekrîr* bahsinde bir örnek de şu şekildedir:

إن حضَــر حضــرَتي حضــر أنــي وأضــــــا الوقــــــتُ بــــــه[406]

Varlığım bulunur ise ben varım, onunla döner vaktim.

Beyit içerisindeki **حضَر حضرَتي حضر** (varlık, bulunmak) ifadelerinin art arda kullanılması açık bir şekilde hem *tekrîr* hem de *çok ekli yineleme* örneğidir. Nitekim Ebû Medyen'in divanında edebî sanat ve şiirde şekil ve anlam bakımından pek çok *tekrîr* sanatı kullanılmıştır. Bu tür sanatların şiirde göze batmadan işlenişi Ebû Medyen'in şairane yönünün ne kadar değerli ve önemli olduğunu göstermektedir.

3.1.6. İstifhâm: Sözü, daha etkili bir şekilde ifade edebîlmek için soru biçiminde söylemektir. Burada sorulara cevap isteme gibi bir amaç bulunmaz: okuyucunun dikkati anlatılmak istenen şey üzerine çekilir.[407] Ebû Medyen'in divanındaki *istifham* kullanımları aşağıdaki paragraflarda açıklamalarıyla ve beyitleriyle verilecektir. Bu hususstaki örnekler şu şekildedir:

واعلَــم بــأن طريــق القــوم دراســة وحــال مــن بــدعها اليــوم كيــف تــرى[408]

Bil ki kavmin yolu eğitimdir, bugün içinde bidat olanı nasıl görürsün.

[406] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.48.
[407] Tanç Nilüfer [2006]. Salim Divan'ında (Gazellerde) Edebî Sanatların Kullanımı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi, s.16.
[408] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.23.

Burada kullanılan **كيف ترى** (nasıl görürsün) ifadesi soru sorma amacıyla kullanılmış bir nasıl ifadesi değil, vurgu yapma amacıyla kullanılmış bir nasıl ifadesidir. Bundan dolayı *istifham* olarak kabul edilebilir. Diğer bir örnek de:

فـالمح بعقلـك أو بطرفـك هـل تـرى شـــيئاً ســـوى فعـــل مـــنَ الأفعـــال[409]

Aklında veya indinde görür müsün? Kusursuz amellerden de olsa silinen bir şeyi.

Bu beyitte kullanılmış olan **هل** (-mı, -mi) ifadesi yine aynı şekilde bir *istifham* sanatı kullanımıdır. Bu tür ifadelerden sonra genellikle **ترى** (görmek), **تعلم** (bilmek), **تعتقد** (düşünmek) gibi ifadeler kullanılarak okuyucunun soru sorma değil de düşündürme eylemine geçmesini sağlamaktır. Bu tür örneklerden diğer bir tanesi de şu şekildedir:

الله ربـــــي لا أريـــــدُ ســـــواهُ هـــــل فـــي الوجـــودِ الحـــي إلّا الله

ذاتُ الإلـــهِ بهـــا قـــوام ذواتنـــا هـــل كـــان يوجـــد غيـــره لـــولاهُ[410]

Allah Rabbi'mdir, O'ndan gayrısını istemem, canlılar arasında Allah'tan başkası var mıdır? O'nun zatıdır zatımızı ayakta tutan, O'ndan başkası olabilir miydi ki.

Bu beyitlerde de kullanılan **هل** (-mı, -mi) ifadesi de bir önceki şiirdeki gibi *istifham* sanatı olarak kullanılmıştır. Ebû Medyen'in diğer şiirlerinden örnekler şöyledir:

يـــا حـــاديَ العـــيسِ مهـــلا هـــل جُـــزتَ فـــي الحـــيّ أم لا[411]

Ey kervancı yavaş obayı geçtin mi yoksa geçmedin mi? Obada bir hayvanı incittin mi?

Bu beyitte de aynı şekilde **هل** ifadesi kullanılarak *istifham* sanatı kullanılmıştır. Diğer bir örnek de şu şekildedir:

وأنـــتَ مـــلاذي والأنـــامُ بمعـــزلٍ وهـــل مســـتحيلٌ في الرجـــاءِ كواجِـــب[412]

Sen benim sığınağım, yalnızken dayanağımsın, üzerimize farz olan umudu şiar edinmek imkânsız mıdır?

---

[409] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.30.
[410] *Aynı eser*, s.43.
[411] *Aynı eser*, s.33.
[412] *Aynı eser*, s.13.

Bu beyitte de Ebû Medyen هل ifadesini kullanarak tekrar *istifham* sanatı yapmıştır. Başka diğer örnekler de aşağıdaki gibidir:

داعـي التشــوفِ نــاداهم وأقلقهُــم فكيــفَ يهنــو ونــارُ الشــوقِ تشــتعلُ[413]

Uman duacı onlara seslendi ve endişelendirdi, nasıl rahatlıyorlar ki bu özlem ateşi kızgın bir şekilde yanar iken?

Ebû Medyen bu beytinde de bir hususa dikkat çekmeye çalışarak كيفَ (nasıl) ifadesini kullanarak *istifham* sanatını işlemiştir. Buna benzer diğer bir örnek de şu şekildedir:

قـل لي كيـف نطيـق نصـبريـا صـديق بفضـلِك يـا نـور عيني تكـون لي رفيـق[414]

Söyle bana nasıl takat getiririz, sabrederiz ey dostum, ey nur gözlüm bana arkadaşlık edersen senin vesilenle.

Bu beyitte kullanılan كيف ifadesi *istifham* sanatının kullanımını göstermektedir. Şiirin tercümesinde de belirtildiği gibi şair önce soruyor daha sonra cevabını kendi vererek aslında soru sorma niyetinde olmadığını yardım istediğini ifade etmektedir. Başka bir örnek de şu şekildedir:

لــيسَ لحــم للســوى التفــاتٌ كيــفَ وقــد شــاهدوا ســناهُ[415]

Sağlam et ufalanmaz, Nasıl olur da ışıldadığını görürler?

Bu beyitte şair ليسَ لحم للسوى التفاتٌ (sağlam et ufalanmaz) ifadesiyle bir deyim kullanmıştır. Bu deyimin ardından كيفَ ifadesini kullanarak da *istifham* sanatı yapmıştır. Başka bir örnek de şu şekildedir:

أم كيــف لــي أرى ســواك وأنــتَ لــي جســمٌ وروح[416]

Sensiz nasıl görebilirim, sen benim bedenim ve ruhum iken.

Bu beyitte şair yine كيفَ ifadesini kullanarak *istifham* bahsini işlemiştir. Bu tür örneklerin şiirlerinde sıkça görülmesi şiire süs ve anlam katmasıdır. Farklı bir beyitten örnek de şu şekildedir:

كيف ننجو من ذي القضية الله يثبت فؤادي امـح ذنوبـاً عليّـا مـن عليـه اتكـالي[417]

---

[413] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.31.
[414] *Aynı eser*, s.80.
[415] *Aynı eser*, s.82.
[416] *Aynı eser*, s.62.
[417] *Aynı eser*, s.71.

Allah'ın davasına gönlümüzü nasıl veririz, büyük günahları olanları bağışlayasın.

Ebû Medyen bu beyti *muvaşşaha* formundaki şiirindendir. Burada da **كيف** ifadesi kullanarak *istifham* sanatı işlemiştir. Farklı bir örnek de şu şekildedir:

مــن لـي وأنــي لمثلـي أن يــزاحمَهُم [418] علـى مــوارِدَ لــم ألــف بهــا كــدَرا

Ben kimim, benim gibisi onlarla çekişen var mıdır? Kazancım için kedere düşmedim.

Bu beyitte kullanılan **من** (kim) ifadesi aynı zamanda bir *istifham* sanatı kullanımı olarak kabul edilebilir. Buna benzer diğer örneklerde şu şekildedir:

فـــــأينَ كنـــــتُ وجِئـــــتُ حبيـــــبٌ لـــــي قـــــد تجلّـــــى [419]

Neredeydim, nereye geldim, bana beliren bir sevgili.

Burada kullanılan **أينَ** (nerede) ifadesi farklı bir *istifham* örneğidir. Şair burada soru sorma amacı içerisinde olmadığı aslında sevgiliye vurgu yaptığı açıkça görülebilir. Farklı bir örnek de şu şekildedir:

تركنــا البحــار الزاخــراتِ وراءنــا فمــن أيــن يــدر النــاسُ أيــنَ توجّهنــا [420]

Denizciyi azgın sularda arkamızda bıraktık, nerden gelirdi bu insanoğlu, nereye gittik.

Bu beyitte art arda kullanılan **أين** (nerede) ifadesi *istifham* örneği teşkil edebîlir. Çünkü şair burada yine bir soru sorma çabası içerisinde değildir. Farklı bir örnek de aşağıda verilmiştir:

وأين أثني وأين كنتُ حاضر وغائب فمــا ســقوني حتى رجعــت لله تائــب [421]

Övgüm nerede ve sen vardın da yoktun, bana içirmiş olsalar da Allah'a tövbe ettim.

Bu beyit yine Ebû Medyen'in *muvaşşaha* formunda bir şiirinden alınmıştır. Şiirde art arda kullanılan **أين** ifadesi yine bir önceki örnek gibi *istifham* sanatı kullanımıdır. Şair burada da soru sorma çabası içerisinde değil vurgulama çabası içerisindedir. *İstifham* hususundaki örnekler bu şekildedir. Sufi şiirin özelliklerini oluşturan diğer edebî sanatlar üzerinde verilen açıklama ve örnekler aşağıda verilecektir.

---

[418] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.23.
[419] *Aynı eser*, s.33.
[420] *Aynı eser*, s.39.
[421] *Aynı eser*, s.70.

3.1.7. İstiâre: Sözlükte, bir şeyi kaldırmak veya onu bir yerden alıp başka bir yer koymak veya bir şeyden faydalanmak üzere onu birisinden ödünç olarak istemek anlamlarına gelir.[422] Bir beyân terimi olarak istâre: arada bir engel bulunmak şartıyla, bir sözü benzerlik ilgisiyle kendi mânâsı dışında kullanmaktır. Belâgat kitaplarında istâre üç ana başlık altında incelenmiştir.[423]

1. *İstiâre-i Musarraha*: Yalnızca benzetilenle yapılan, benzetilen unsurun açık olarak zikredildiği istâre olup zayıf bir varlığın daha güçlü bir varlıkla ifadesidir. Aynı zamanda *isti'âre-i tasrihiyye* de denir.[424]
2. *İstiâre-i Mekniyye*: Yalnızca benzeyenle yapılan *istiâredir*. Bu durumda benzetilen öğe zikredilmeyip okuyucunun onu tayin etmesini sağlayacak bir ipucu verilir.[425]
3. *İstiâre-i Temsîliyye* (*mürekkep istâre, alegori*). Bir öğenin değişik yönleri ve özelliklerinin benzetme konusu yapılarak istâre edilmesidir. Bu durumda benzeyen söylenmeyip benzetilenin birden fazla özelliği zikredilir.[426]

İstiârenin rükünları ise şu şekildedir:

1. *Muste'âr*: *Muşebbehun bih*'ten nakledilerek müşebbehte kullanılan bir lafızdır.
2. *Muste'ârun minh*: *Muşebbehun bih*'in manası yani, kendisine benzetilendir.
3. *Muste'ârun leh*: *Muşebbeh*'in manası, yani benzetilendir.
4. *el-Câmi*: *Vech-i Şebeh'*in manası, yani benzetme yönüdür.[427]

Ebû Medyen'in şiirlerinde işlemiş olduğu *istiâre* örnekleri de aşağıda verilecektir. Sufi şiirinde bu bahsin nasıl işlendiği ele alınacaktır. Örnekler şu şekildedir:

فيا حاديَ العشّاقِ قم واحد قائماً وزمـزم لنـا باسـم الحبيـب وروحنـا[428]

Ey âşıkların rehberi elif gidi kaim ol, sevgilinin ismini bize ve ruhumuza mırıldan.

Bu beyitte Ebû Medyen باسم الحبيب (sevgilinin adı ile) ifadesiyle *istiâre* sanatını kullanmıştır. Sevgili ifadesiyle aslında sevilenin ismini zikretmeden kendisine gönderme yapmıştır. Bu yukarıda anlatılan *istiârenin* alt başlıklarından *istiâre-i mekniyye* bahsine girmektedir. Burada kullanılan حاديَ العشّاقِ (ey âşıkların delisi) ifadesi *Muste'ârun leh*, قم واحد قائما (elif gibi kaim ol) ifadesi *Muste'ârun minh* ve باسم الحبيب (sevgilinin adı ile) ifadesi de *el-Câmi*'dir. Diğer bir örnek de şu şekildedir:

---

[422] Eroğlu [2007], *a.g.e,* s.7.
[423] *Aynı eser*, s.7.
[424] Bilgegil, M. Kaya [1980], *Edebiyat Bilgi ve Teorileri*, I Belâğat, Ankara, s.16'dan akt. Eroğlu [2007], *a.g.e,* s.8.
[425] Eroğlu [2007], *a.g.e,* s.8.
[426] *Aynı eser*, s.9.
[427] *Aynı eser,* s.7.
[428] Aldiwan.net, *Divânu Ebi Medyen,* https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [02.12.2020].

وصـلّ علـى المختـار مـن آلِ هاشـم شـفيعِ الـورى عنـد امتـداد النوائـب[429]

Haşim oğullarından seçilmiş olana selam olsun, o ki çeşitli musibetlerle azaba uğrayacakların şefaatçisidir.

Bu beyitte altı çizili olarak verilen **على المختار من آلِ هاشم** (Haşim oğullarından seçilmiş olana) ve **شفيعِ** (şefaatçi) ifadeleri bir önceki örnekteki gibi Muhammed (s.a.v.)'i işaret etmekte ancak ismini zikretmeyip, geldiği soyu ve sıfatlarını kullanarak onu hatırlatmaktadır. Nitekim bu örnek *istiâre* bahsinin *istiâre-i temsiliyye* alt başlığına kabul edilebilir. Bu beyitte kullanılan **المختار من آلِ هاشم** (Haşim oğullarından seçilmiş olan) ve **شفيعِ** (şefaatçi) ifadeleri *Muste'ârun minh*, **الورى عند امتداد النوائب** (o ki çeşitli musibetlerle azaba uğrayanlar) ifadesi ise *el-Câmi*'dir. Yine farklı bir örnek de şu şekildedir:

قـــــــــــرّة عينـــــــــــي مـــــــــــولايَ محمّـــــــــــد[430]

Göz bebeğim, efendim Muhammed (s.a.v.)

طـــه المختـــار شـــفيعِ العبـــادِ ينـــاجيني ومـــن حوضـــهِ نـــورد

قـــــــــــرّة عينـــــــــــي حبيبـــــــــــي محمّـــــــــــد[431]

Seçilmiş olan, kulların şefaatçisi, benimle konuşuyor ve onun söylediklerinden aktarırız,

Göz bebeğim, sevgilim Muhammed (s.a.v.)

Buradaki örnekler aynı şiirden alınmıştır. Aslında şair burada zikrettiği kişinin yani Muhamed (s.a.v.)'in ismini söylemiştir. Ancak kullanmış olduğu **مولايَ** (efendim), **المختار شفيعِ العبادِ** (seçilmiş olan, kulların şefaatçisi) ve **حبيبي** (sevgili) ifadeleri yukardaki örnekler gibi *istiâre* bahsinin *istiâre-i musarraha* alt başlığı altında ele alınabilir ve ayrıca bu ifadeler *istiârenin* rükunları arasında *Muste'ârun minh*'e girmektedir. **محمّد** (Muhammed s.a.v.) ismi de *Muste'ârun leh*'dir. Bu hususta diğer bir örnek de şöyledir:

[429] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.13.
[430] *Aynı eser,* s.56.
[431] *Aynı eser*, s.56.

أنـا هـو شـيخ الشـراب مـا في المـلاح لـــــــــذ لـــــــــي التمزيـــــــــق[432]

Ben o bahriyeli içkilerin şeyhiyim, pare pare etmek bana hoş geldi.

Bu beyitte yer alan **أنا هو شيخ الشراب** (ben o içkilerin şeyhiyim) ifadesi benzetilen ile benzetmenin aynı anda kullanılması şekliyle *istiâre* bahsinin *istâre-i musarraha* alt başlığına girebilir. Burada kullanılan أنا (ben) ifadesi *Muste'ârun leh,* **هو شيخ الشراب** (o içkilerin şeyhiyim) ifadesi *Muste'ârun minh* ve **ما في الملاح** (bahriyeli) ifadesi de *el-Câmi'*dir. Farklı bir örnek de şöyledir:

زارنـــي حبيبمـــي طابَـــت أوقـــاتي وســـــــمَح لـــــــي الحبيـــــــب[433]

Sevgilim beni ziyaret ettiğinde vaktim şenlendi, sevgili bana izin verdi.

Ebû Medyen'in şiirinden alınmış bu beyitte bulunan **حبيبي** (sevgili) ifadesi benzetilenin zikredilmediği ancak onun hatırlatan bir tabiri göstermektedir. Yine **حبيبي** ifadesi *Muste'ârun minh*'dir. Bu nedenle bu örneği de *istiâre* bahsinin *istiâre-i mekniyye* alt başlığında ele alınabilir. Bu beyitte kullanılan Yine farklı beyitten örnek de aşağıdaki gibidir:

يـا خـالق العـرشِ العظيم يـا ذا الجـلال أعــفُ عني يــا كـريم والطـف بحـالي[434]

Ey yeryüzünün kudretli Yaratıcısı, ey Zü'l-Celâl, ey ikram sahibi şu önemsiz beni affet.

Bu beyitte kullanılan **خالق العرشِ العظيم** (yeryüzünün kudretli yaratıcısı), **ذا الجلال** (Zü'l-Celal) ve **كريم** (ikram sahibi) ifadeler yine yukarıdaki örnekler gibi benzetilenin zikredilmediği ancak farklı kelimeler kullanılarak onun yani (Allah'ın) kastedildiğinin anlaşıldığı ifadelerdir. Bu da yine *istiâre* bahsinin *istiâre-i temsiliyye* alt başlığı altına girmektedir. Burada kullanılan **يا خالق العرشِ العظيم يا ذا الجلال** (Ey yeryüzünün kudretli Yaratıcısı, ey Zü'l-Celâl) ve **يا كريم والطف** (ey ikram sahibi) ifadeleri *istiârenin* rükunlarndan olan *Muste'ârun minh*'e girmektedir. Bu tür örneklere Ebû Medyen tarafından yazılmış şiirlerde çokça rastlanabilir.

[432] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.57.
[433] *Aynı eser*, s.47.
[434] *Aynı eser*, s.68.

Ebû Medyen *istiâre* gibi pek çok sanatı bu şekilde işleyerek edebî yönünü şiirlerine yansıtmıştır. Diğer edebî sanatlar aşağıda sırasıyla işlenecektir.

3.1.8. İrsâl-İ Mesel: Bedî‘ ilminde anlama güzellik katan edebî sanatlardan olan *irsâl-i mesel* şiirde veya nesirde bir fikri, bir görüşü ispat etmek, açıklamak, söze kuvvet ve güzellik katmak amacıyla söz arasında atasözü, vecize, hikmetli sözler, deliller ve misaller getirmektir. Buna *îrâd-ı mesel* de denir.[435] Ebû Medyen'in şiirlerinde yer alan *irsâl-i mesel* örnekleri aşağıda incelenecektir. Bu örnekler şu şekildedir:

كــلُّ واحــدٍ لــه نصــيب يــأتي وهــــــواك لــــــي نصــــــيب[436]

Vardır her kişinin bir nasibi, benimki senin sevdan.

Bu beyitte yer alan **كلُّ واحدٍ له نصيب يأتي** (her kişinin bir nasibi vardır) ifadesi bir deyiş olarak *irsâl-i mesel* örneği kabul edilebilir. Genel ve kullanılan bir tabir olarak ele alınır ise, bu bahis başlığı altında örnek verilebilir. Diğer bir örnek de şu şekildedir:

وعلـت فـوقَ الـرؤوس عـزّاً وإجـلالِ ولا تطيـــبُ النفـــوس إلّا بأمثـــالي[437]

Başlar üzerinde fakru zarureti izzet ve şeref ile bulursun, nefisler denginden hoşnut olur.

Bu beyit Ebû Medyen'in *muvaşşaha* formundaki bir şiirinden alınmıştır. Burada kullanılan **ولا تطيبُ النفوس إلّا بأمثالي**[438] (nefisler denginden hoşnut olur) ifadesi farklı bir *irsâl-i mesel* örneği olarak kabul edilebilir. Farklı bir örnek de aşağıdaki gibidir:

وجهــك يغنــي عــن مصــباح ليلـــــــــــةَ الظـــــــــــلام[439]

Yüzün ışık saçıyor, gece karanlığında.

Bu beyitte yer alan **وجهك يغني عن مصباح** (yüzün ışık saçıyor) ifadesi bir deyiştir. Bu nedenle *irsâl-i mesel* olarak değerlendirilebilir. Diğer bir örnek de şöyledir:

---

[435] Durmuş, İsmail [2000], "*İrsâl-i Mesel",* TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.22, s.450.
[436] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.49.
[437] *Aynı eser*, s.66.
[438] Bu ifade *Resâ'ilu'ş-Şeyh Ahmed b. Mustafâ b. 'Alyûhi'l-Musteğânî* adlı kitapta geçmektedir. İfadenin geçtiği yer kitabın 70. Sayfasında müellifin söylemi şeklinde yer almaktadır. Bknz.: Muhammed, Ahmed b. Musatafa b. [2007], *Resâ'ilu'ş-Şeyh Ahmed b. Mustafâ b. 'Alyûhi'l-Musteğânî,* Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Lübnan-Beyrut, s.70.
[439] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.80.

وبـين زمـزَم والحطـيم نشـهر مقـالي اعـفُ عنّي يـا كـريم والطُـف بحـالي[440]

Zemzem ve kırık Kâbe taşı arasında söz verdik, ey ikram sahibi şu önemsiz beni affet.

Ebû Medyen'in bu beytinde kullanmış olduğu **وبين زمزَم والحطيم نشهر مقالي** (zemzem ve kırık Kâbe taşı arasında söz verdik) ifadesi yine bir *örnekleme* sanatı örneği olarak kabul edilebilir. Bu bağlamdaki farklı bir örnek de şu şekildedir:

إن قلـــتَ قـــولاً فكـــن لبيـــبَ وكـــــلُّ قـــــولٍ لـــــه جـــــواب

مـــا ضـــاعَ حـــقٌّ ولـــهُ طالـــب لـــــو حـــــاوزَ الشـــــمسَ والقمـــــر

مـــن ذكـــرَ النـــاسَ بالمعائـــب يـــــذكرُفيـــــه بمـــــا ذكَـــــر[441]

Söz söylediğinde akıllı olasın, her sözün bir cevabı vardır,
Kaybedilen hakkın talibi vardır, güneşin ve ayın sahibi olsa da,
Kim insanları kusuruyla zikreder ise, zikredildiği gibi zikrolunur.

Bu beyitler de Ebû Medyen'in düz yazı formunda yazdığı şiirlerinden alınmış beyitlerdir. Şiirde yer alan **وكلُّ قولٍ له جواب**[442] (her sözün bir cevabı vardır), **ما ضاعَ حقٌّ ولهُ طالب**[443] (kaybedilen hakkın talibi vardır), **من ذكرَ الناسَ بالمعائب** (kim insanları kusuru ile zikreder ise), **يذكرُ فيه بما ذكَر** (zikredildiği gibi zikrolunur) ifadeleri özdeyişi çağrıştıran ifadelerdir. Bu tür ifadeler şiire anlam ve güzellik kattığı gibi *irsâl-i mesel* bahsi altında ele alınabilecek örneklerdendir. Nitekim başka bir örnek e aşağıdaki gibidir:

لمـــا دنـــى موســـى إلـــى تسْـــماعِها ألقـــــى عصـــــاهُ وكُسِـــــرَت ألـــــواحُ

Musa onu duymak için yaklaştığında, asasını vurdu ve deniz yarıldı.

---

[440] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.68.
[441] *Aynı eser*, s.59.
[442] Bu ifade *Kitâbu'l-Emsâli's-Sâdira 'an Buyûti'ş-Şi'r* adlı kitapta yer almaktadır. Bu kitapta şiirlerde yer alan özlü sözler derlenmiş ve bir kitap haline getirilmiştir. Bu ifade de kitapta özlü sözler arasında değerlendirilmiştir. Bknz.: el-İsbehânî, Ebû Abdullah Hamza b. el-Huseyin, *Kitâbu'l-Emsâli's-Sâdira 'an Buyûti'ş-Şi'r*, thk.: el-Dabîb, Ahmet b. Muhammed [2009], Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, Bingazi-Libya, 1. Baskı, s.580.
[443] Bu ifade *Dirâse Târîhiyye Mugârene: el-Cemân fi'l-Emsâl* isimli kitabta halk dillerinde karşılaştırmalı olarak benzer ifadeleri kullanılmıştır. Bu ifadeye karşılık olarak da, Mısır halk dilinde yer alan **الحق اللي وراه مطالب ما يمتش** ifadesi belirtilmiştir. Bknz.: Tâhâ, Cemâne [1999], *Mevsû'atu'l-Emsâli'ş-Şa'biyyeti'l-'Arabiyye: Cemân fi'l-Emsâl (Dirâse Târîhiyye Mugârene)*, Dâru'l-Vataniyye'l-Cedîde, 1. Baskı, s.21.

Bu beyitlerde yer verilen **ألقى عصاهُ وكُسِرَت ألواحُ** (asasını vurduğunda denizler yarılır) ifadesi açık şekilde *irsâl-i mesel* örnekleridir. Bu tür örneklerin bir diğeri şu şekildedir:

فيـا معشـرَ العُشّـاقِ موتـوا صـبابةً كمـا مـاتَ بـالهجرانِ قـيس معـذَّب[444]

Ey kara sevda için öldüren âşıklar ordusu, çilekeş Hicran Kays gibi öldü.

Bu beyitte yer alan **كما ماتَ بالهجرانِ قيس معذَّب**[445] (çilekeş Hicran Kays gibi öldü) ifadesi yine bir *irsâl-i mesel* örneği olarak kabul edilebilir. Bu ve bunun gibi örnekler ile Ebû Medyen şiirlerinde *irsâl-i mesel* bahsini işlemiştir. Diğer edebî sanatlar ise aşağıda verilecektir.

3.1.9. Nidâ: Şairin, çok duygulanması ve heyecanlanması sonucu" Ey, eya, hey! "gibi ünlemlerle seslenmesi sanatıdır.[446] Üzüntünün sebep olduğu şekvat, pişmanlık, tövbe, öfke, yakarış, emirler, hayret, şüphe gibi yüksek perdeden seslendirilen duygular, insanlığın başladığı tarihten beri vardır ve içten ifadelerle, muhatabına dönülerek dillendirilir.[447] Ebû Medyen'in şiirlerinde bu türden pek çok örnek bulunmaktadır. Bulunan *nidâ/seslenme* örneklerinin bazıları bu bahiste incelenecektir. Bu örnekler aşağıdaki gibidir:

فيـا معشـرَ العُشّـاقِ موتـوا صـبابةً كمـا مـاتَ بـالهجرانِ قـيس معـذَّب[448]

Ey âşıklar topluluğu gençken ölün, çilekeş Hicrân Kays'ın öldüğü gibi.

Şairin burada kullandığı **يا معشرَ العُشّاقِ** (ey âşıklar topluluğu) ifadesi bir *nidâ/seslenme* örneğidir. Ebû Medyen'in şiirlerinde bu türden pek çok örnek vardır. Bunlardan bazıları şöyledir:

يـــا حـــاديَ العـــيسِ مهـــلا هـــل جُـــزتَ فـــي الحـــيّ أم لا[449]

Ey kervancı yavaş obayı geçtin mi yoksa geçmedin mi? Obada bir hayvanı incittin mi?

---

[444] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.14.
[445] Bu ifade *Enesu'l-'Âşık ve Nuzhetu's-Sâ'ik ve Riyâdu'l-Muhibbi'l-Vâmik* isimli eserde yer almaktadır ve **الموت، الموت بلا خير في عشق بلا موت** (hayırsız bir aşktan ölüm ve ölememek) şeklinde açıklanmıştır. Bknz: el-Beşer, Muhammed b. Abdurrahman [2012], *Enesu'l-'Âşık ve Nuzhetu's-Sâ'ik ve Riyâdu'l-Muhibbi'l-Vâmik*, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrut-Lübnan, s.83.
[446] Çevirici, Ayşe [2006]. Tevfik Fikret'in Şiirlerinde Edebî Sanatlar, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi, ss.1-485, s.31.
[447] *Aynı eser*, s.31.
[448] el-Gavs[2011], *a.g.e*, s.14.
[449] *Aynı eser*, s.33.

Bu beyitte yer alan **يا حاديَ العيسِ مهلا** (ey kervancı yavaş) ifadesi yine farklı bir *nidâ* örneğidir. Farklı bir şiirin ilk ve son beyitlerinde yer alan örnekler de şu şekildedir:

متى يـا عُرَيـبَ الحي عيني تـراكمُ وأســمعُ مــن تلــكَ الــديار نــداكمُ[450]

Ey semtin küçük Arap'ı, gözlerim sizi ne zaman görecek ve bu diyarlarda nidânızı duyacak.

وقولـوا رعـاكَ الله يـا ميـتَ الهـوى وأســكنَك الفــردوسُ قــربَ حمــاكُم[451]

Allah'a pişmanlığınızdan söz edin ey sevdadan ölenler, öyle ki mezarınızda iken bir cennete yerleştirilesiniz.

Bu beyitlerde yer alan **يا عُرَيبَ الحي** (ey semtin küçük Arap'ı) ve **يا ميتَ الهوى** (ey sevdadan ölenler) ifadeleri yine birer *nidâ* örneği olarak kabul edilebilir. Farklı bir şiirin beyitlerinden örneklerde şu şekildedir:

يا قلبُ زُرتَ وما انطوى ذاك الجوى عجبـا لقلــبٍ بــالنَعيمِ قــد اكتــوى[452]

Ey kalp, yokladın ve bu sevda gizlenmedi, garip olan kalbin mutluluğu harlandı.

يــا تربــةً مــا مثلُهــا مــن تربــةٍ فيهــا الشــفاء لكــلِّ عــاص والــدوى

يــا روضــةً مــا مثلهــا مــن روضــة باســعد مــن فــي جنّــة المــأوى أوى[453]

Ey toprak, toprağın bir benzeri var mıdır, içerisinde her hastalığın ve illetin şifası vardır,
Ey vaha, vahanın da bir benzeri var mıdır, cennette olan en mutlu kişinin sığındığı bahçedir.

يـا ربّ أسـألك الرضـى والعفـو عـن ما قد مضى يا من على العرش استوى[454]

Ya Rab, senden rıza ve af dilerim, geçmişte yeryüzünde olmuş olan her şeyden.

Aynı şiirden alınmış bu beyitlerde yer alan **يا قلبُ** (ey kalp), **يا تربةً** (ey toprak), **يا روضةً** (ey vaha) ve **يا ربّ** (ya Rab) ifadeleri yine *nidâ* sanatının kullanımını göstermektedir. Ebû Medyen'in *muvaşşaha* formundaki bir şiirinin tamamında yer alınan örneklerde aşağıdaki gibidir:

---

[450] el-Gavs [2011], *a.g.e*, s.36.
[451] *Aynı eser*, s.36.
[452] *Aynı eser*, s.45.
[453] *Aynı eser*, s.45.
[454] *Aynı eser*, s.45.

أنـــا يـــا مـــديرَالـــراح أفنـــــــاني الغـــــــرام

ويـــوم نـــراك ترتـــاح يـــــا بـــــدرَالتمـــــام

وجهـــك يغنـــي عـــن مصـــباح ليلـــــــــةَ الظـــــــلام

قـل لي كيـف نطيـق نصبريا صـديق بفضـلِك يـا نـور عيني تكـون لي رفيـق

ملـــيحُ الحمـــى قـــد زار وانعَـــــم بالوِصـــــال

وروحـــي قـــد تمطـــر يـــــا بـــــدرَالكمـــــال

بعـــد الغيـــب يـــا حقّـــار طلـــــــعَ الهـــــــلال

بوجـهٍ شـريق تجلـى كـل ضـيق بفضـلك يـا نـور عيني تكـون لي رفيـق

يـــا معشـــرَالفقـــرا طبيبـــــي حكـــــيم

أطلعنـــي علـــى الحضـــره كـــــان لـــــي نـــــديم

ســـقاني مزيـــد خمـــره مـــــن خمـــــرٍقـــــديم

ســقاني رحيـق أبـيض كالشـقيق بفضـلكِ يـا نـور عيني تكـون لي رفيـق[455]

Ben ki ey şarapların piri, kara sevda beni tüketti,
Bir gün seni huzurlu görürüz, ey tam dolunay,
Yüzün ışık saçıyor, gece karanlığında,
Söyle bana nasıl takat getiririz sabrederiz ey dostum, ey nur gözlüm bana arkadaşlık edersen senin vesilenle,
Sığınağın melihi ziyarete geldi, hoş geldi,
Ve ruhumun üzerine su serpildi, ey noksansız dolunay.
Gidişinden sonra ey hakkâk, hilal doğdu,
Doğudan tüm sıkıntılar vuku buldu, sayende ey gözümün nuru yoldaşım oldun,
Ey fakirler topluluğu, tabibim hekimdir,
Bilirdi bendekini, yarenim var idi,

[455] el-Gavs[2011], *a.g.e*, s.80.

Bana şarabından çokça içirdi, yıllanmış şarabından,
Kardeş yarım gibi beyaz şarap içirdi bana, sayende ey gözümün nuru, yoldaşım oldun.

Bu şiirde kullanılan يا مديرَ الراح (ey şarapların piri), **يا بدرَ التمام** (ey tam dolunay), **يا صديق** (ey dostum), **يا نور عيني** (ey gözümün nuru), **يا بدرَالكمال** (et noksansız dolunay), **يا حفّار** (ey hakkâk), **يا معشرَ الفقرا** (ey fakirler topluluğu) ifadeleri Ebû Medyen'in şiirde çokça kullandığı *nidâ* örneklerdir. Bu edebî sanatı, Ebû Medyen divanında pek çok şiirinde işlemiştir. Ayrıca yukarıdaki şiirde verilen ifadelerde çokça kullanılan **مديرَ الراح** (şarapların piiri), **سقاني مزيد خمره** (bana şarabından çokça içirdi), **من خمرٍ قديم** (yıllanmış şarbından), **سقاني رحيق أبيض** (beyaz şarap içirdi bana) gibi ifadeler Ebû Medyen'in şiirlerinde çokça yer almaktadır. Bu tür terimler *hamr* ve *aşk şarabı*[456] ifadeleridir ve tasavvuf edebiyatında sıkça kullanılan terimlerdendir. Diğer edebî sanatlarla ilgili örnekler ise sonraki başlıklar altında incelenecektir.

3.1.10. Mecâz-ı Mürsel: Mecazın gerçekleşebilmesi için hakiki anlamdan mecâzî anlama nakil ve ikisi arasında alâka şarttır.[457] Bir sözün arada gerçek manasını düşünmeye bir engel bulunmak şartıyla, benzerlik dışında tam bir ilgi yüzünden kendi manası dışında kullanılmasına *mecâz-ı mürsel* denir.[458] Yani bir sözün *mecâz-ı mürsel* olabilmesi için söz hakiki anlamının dışında kullanılmalı ve sözün hakiki anlamını düşünmemize engel teşkil edecek bir unsur bulunmalıdır.[459] Bu hususta ki ilk örnek şöyledir:

فـلا الطفـلُ ذو عقـلٍ يحـنُّ لمـا بهـا ولا الطيــرُذوريــشٍ يطيــرُفيَــذهبُ[460]

Hiçbir çocuk yoktur ki hissettiklerinin arzusunu çekmeyen ve hiçbir tüysüz kuş yoktur ki uçup gitmeyen.

---

[456] Tasavvufun seınantik alanında içki kavramı içkiyi tatma (zevk), içme (şürb) ve ona kanma (reyy) ile birlikte yer almaktadır. Bu kavramlarda da içki kavramında olduğu gibi aynı nitelikte benzerlik ilgisi ile mana kaymaları olmuştur. Muhabbetin/aşkın içkiye benzetildiğini söylemiştik. Bu bir teşbihtir. *Teşbîhin* maksatlarından birisi de burada olduğu gibi *müşebbehin* durumunun, mahiyetinin açığa kavuşturulması, mücerred kavramların zihinlerde kişiselleştirilmesidir. Bilinen içki nasıl sarhoşluk verirse ilahî aşk/muhabbet de sekre yol açmaktadır. Dolayısıyla iki unsurun bir vasıfta kullanımı söz konusudur. "*Mey-i aşk*" gibi benzetileneye dayanan tamlamalarda içki kendi temel anlamını korumaktadır. Ama tamlamadaki muhabbet/ aşk bu benzetme ile tahayyülde değil zihinle planda değişime uğrayarak farklı bir anlamda kullanılmaya başlamıştır. Diğer bir ifade ile tasavvufa mensup belli bir zümre ve topluluk için *içki/şerab/mey/hamr* kelimelerinin -mecâzî değil- temel anlamı ilahî aşk olarak nitelendirilir. Daha fazla bilgi için bknz.: Saraç, Yekta [2000], Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği, "İlmi Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri, s.139-141.

[457] Durmuş, İsmail [2003], "*Mecâz",* TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.28, ss.1-591, s.217.

[458] Eroğlu [2007], *a.g.e,* s.10.

[459] *Aynı eser*, s.10.

[460] el-Gavs[2011], *a.g.e,* s.14.

Bu beyitte yer alan **الطفلُ ذو عقلٍ** (çocuğun sahip olduğu akıl) ve **الطيرُ ذو ريشٍ** (kuşun sahip olduğu kanat) ifadeleri: bir varlığın özelliklerinden bahsedildiği *mecâz-ı mürsel* sanatına örnektir. Yukarıdaki açıklamada da belirtildiği gibi *mecâz-ı mürselde* bahsedilen varlığın özelliğinden söz edilerek bu sanat kullanılır. Buna benzer diğer bir örnek de şöyledir:

وتبكـيهُم عينـي وهــم فـي ســوادِها ويشـكو النـوى نبي وهـم بـين أضـلُعي[461]

Gözlerim onlara ağlarken onlar gözümün bebeği, uzaklık Nebî'ye şikâyetlenir iken, onlar kaburga kemiklerim arasında (kalbimde).

Şairin bu beyitte kullandığı **تبكيهُم عيني** (gözlerim onlar için ağlıyor) ve **وهم بين أضلُعي** (onlar kaburga kemiklerim arasında) ifadeleri şairin kendine ait uzuvlardan bahseder yaptığı bir *mecâz-ı mürsel* örneğidir. Farklı bir örnek de aşağıda verilmiştir:

ومـتَّ يـدانا جوهــارًا منــهُ رُكبَـت نفــوسٌ لنــا لمّــا صــفَّت فتجوهَرهــا[462]

Hakikat elimizi açtık ve o el tutuldu, hakikatimiz bizimdir ne diye dizildi özüne.

Ebû Medyen bu beytinde **ومتَّ يدانا** (elimizi uzattık) ifadesini kullanarak yine farklı bir *mecâz-ı mürsel* sanatı kullanmıştır. Bu edebî sanatın kullanıldığı farklı bir örnek de şu şekildedir:

كتبتُ لكـم نفسـي ومـا ملكـت يـدي وإن قلَّــت الأمــوالُ روحــي فــداكمُ[463]

Elimin altında bir köle olmadığı için kendimi kölesi olarak size boyun eğdirdim, malum olmasa da ruhum size feda.

Şairin bu beyitte kullandığı **يدي** (elim) ve **روحي** (ruhum) ifadeleri *mecâz-ı mürsel* sanatının farklı bir örneğidir. Bu hususta şairin yer vermiş olduğu diğer bir örnek de şöyledir:

---

[461] el-Gavs[2011], *a.g.e*, s.29.
[462] *Aynı eser*, s.39.
[463] *Aynı eser*, s.36.

خــذا الحــديث الصــحيحَ عنـي كمـــا يـــــدينُ الفتـــى يـــــدان[464]

Siz sohbeti benden alın, nitekim yiğit kınar ama sonunda kınanır.

Burada kullanılan يدان (kınanır) ifadesi yine farklı bir *mecâz-ı mürsel* örneği olarak verilebilir. Diğer bir örnek de şu şekildedir:

فيا حاديَ العشّاقِ قم واحد قائماً وزمزم لنا باسم الحبيب وروحنا[465]

Ey âşıkların rehberi elif gidi kaim ol, sevgilinin ismini bize ve ruhumuza mırıldan.

Burada kullanılan روحنا (ruhumuz) ifadesi yine bir *mecâz-ı mürsel* örneği olarak kabul edilebilir. Bu hususta Ebû Medyen çeşitli ifadeler kullansa da (ruh) kelimesini birkaç kez kullanmıştır. Bunlardan bir diğeri de aşağıdaki gibidir:

تملَّكتمـوا عقلـي وطرفي ومسـمَعي وروحـي وأحشـائي وكلـي بـأجمعي[466]

Aklım, yüzüm, kulağım, ruhum, bağırsaklarım ve varlığımla bütün olarak konuştunuz.

Şairin beyitte kullanmış olduğu عقلي وطرفي ومسمَعي (aklım, yüzüm ve kulağım) ve وروحي وأحشائي وكلي بأجمعي (ruhum bağırsaklarım ve varlığım) ifadeleri yine birer *mecâz-ı mürsel* örneğidir. Farklı bir başka örnek de şöyledir:

فأنـــتَ روحـــي وجســـمي لا فـــــــرقَ عنـــــــكَ وإلّا[467]

Ve sen ruhum ve bedenimsin, senden farkım yok ve sadece.

[464] el-Gavs[2011], *a.g.e*, s.59.
[465] Aldiwan.net, *Divânu Ebi Medyen*, https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [02.12.2020].
[466] el-Gavs[2011], *a.g.e*, s.29.
[467] *Aynı eser*, s.33.

Şairin bu beyitte yer verdiği **روحي وجسمي** (ruhum ve bedenim) ifadeleri de *mecâz-ı mürsel* sanatı örneklerindendir. Şairin bu sanatı aynı kelime ile kullandığı diğer bir örnek aşağıda verilmiştir:

وروحـــــي قـــــد تمطـــــر يـــــا بـــــدرَالكمـــــال[468]

Ve ruhumun üzerine su serpildi, ey noksansız dolunay.

Burada da şairin kullanmış olduğu **روحي** (ruhum) ifadesi *mecâz-ı mürsel* sanatı örneğidir. Ebû Medyen'in *muvaşşaha* formundaki bir şiirinde yer alan benzer bir örnek de şöyledir:

روحـــــــي وبـــــــالي هِمـــــتُ فـــــي حـــــبّ الله[469]

Ruhum ve aklım, Allah'ın sevgisidir niyetim.

Şairin bu beyitte kullandığı **روحي وبالي** (ruhum ve aklım) ifadesi de yine aynı şekilde bir *mecâz-ı mürsel* örneğidir. Bu hususta son bir örnek de şu şekildedir:

أم كيـــف لـــي أرى ســـواك وأنـــتَ لـــي جســـمٌ وروح[470]

Hem nasıl senden başkasını görebilirim, sen benim bedenim ve ruhum iken.

Beyitte yer alan **جسمٌ وروح** (beden ve ruh) ifadesi birer *mecâz-ı mürsel* sanatı örneği olarak kabul edilebilir. Bu hususta Ebû Medyen'in şiirlerinden örnekler bu şekildedir. Şiirlerinde kullandığı sanatlar şairin edebî yönünü gösterdiği gibi şiir sanatında ne kadar yetenekli bir kişiliği olduğunu da kanıtlamaktadır.

Bu bölümde Ebû Medyen'in şiirlerinde dil ve üslup incelenmiştir. Verilen örneklerde de görüldüğü gibi şairin şiirlerinde açık bir üslup ve edebî sanatları büyük bir ustalıkla kullandığı göze çarpmaktadır. Şiirlerindeki ahenk ve uyum gayet net olduğu gibi bazı şiirlerinde kullandığı sanatlar anlamı kapatmış olabilir. Ancak şair *teşbîh, isti'âre, telmîh, tekrîr, tıbâk, mecaz-ı mürsel* ve *irsâl-i mesel* gibi edebî sanatları ustaca kullanmıştır. Bu

[468] el-Gavs[2011], *a.g.e*, s.80.
[469] *Aynı eser*, s.83.
[470] *Aynı eser*, s.62.

bölümde ele alınan başlıklar altında tespit edilen edebî sanatlar Ebû Medyen'in divanından alınmış olup, şiirleri incelenmiştir. Şahsiyetin elli civarında şiirinin olması ve bunları ustalıklar yazmış olması, şairane yönünü ve edip oluşunu kanıtlar niteliktedir.

Sonuç

Belirlenen kaynaklar ve elde edilen bilgiler neticesinde Ebû Medyen Şuayb el-Ensari el-Mağribi'nin hayatını kısaca ele aldıktan sonra, eserlerine değinilmiştir. Kendisinin Kuzey Afrika'da hatırı sayılır bir zat olması, âlim kişiliği, şairane yönü ve daha pek çok özelliği ele alınmıştır. Şahsiyeti incelemek için yapılan çalışmalarda genel olarak kaynak bütünlüğü gözlenmiştir. Nitekim kaynakları oluşturan yazarlar, genel olarak ortak bir kaynaktan yola çıkarak hareket etmişlerdir. Endülüs hakkında tarih kitapları ve çeşitli edebiyat kitapları incelendikten sonra modern en muteber kaynak olarak Cornell'in *The Way of Ebû Madyan*'ı göze çarpmaktadır. Bu kaynak Türkçe kaynakların yararlandığı kaynaklar arasında da görülmektedir. 2013 Yılında hazırlanmış olan Ulupınar'ın *Ebû Medyen el-Mağribî* kitabı ve 2008 yılında Özköse'nin *Tasavvufi Hikmet ve Risaleler* kitabı çok yararlı olmuştur. İçinden edinilecek olan pek çok bilgi ve detay bulunmaktadır. Ebû Medyen'in hikmetleri üzerine yazılmış olan *Unsu'l-Vahîd ve Nuzhetu'l-Murîd fi İlmi't-Tevhîd* adlı eseri Ebû Medyen'in hikmetlerini içeren bir eser olduğundan nesir açısından bir örnek olarak verilebilir. Yine Ebû Medyen'in divanı incelenerek şiirlerinden örnekler verilmiştir. Şiirleri arasında meşhur olan şiiri daha önce de bahsedildiği gibi *el-Kasîdetu'l-İstiğfâriyye* kasidesidir.

Giriş bölümünde daha çok Türkçe ve Arapça tarih kitaplarından yararlanılarak Endülüs dönemi özetlenerek ele alınmıştır. Yararlanılan kaynaklar aracılığıyla o dönemin kültürel, toplumsal, siyasi ve sanatsal yapısı ele alınmıştır. Dönemin öne çıkan şairlerinden bahsedilmiş ve hayatları kısaca aktarmaya çalışılmıştır. Şairlerin şiirlerinden birer ikişer örnekler verilmiştir. Daha sonra dönemin öne çıkan Sufilerinden birkaçından bahsedilmiştir. Böylelikle çalışmanın asıl konusuna geçiş sağlanmıştır.

Birinci bölümde farklı ve pek çok çeşitli kaynaklardan yararlanılarak hayatı, eserleri, vefatı, edebî yönü, şiirleri, hikmetlerinden birkaçı ele alınmıştır. Daha sonra şiirlerindeki temalar ele alınarak tasavvufi temanın yani sufi şiirinin, Ebû Medyen'in şiirlerine nasıl yansıdığı ve bunların şiirlerinde hangi kelimeler ile işlediği incelenmiştir. Böylelikle Şeyh Ebû Medyen'in edebî yönü de ortaya konmaya çalışılmıştır. Bununla beraber son bölümde şiirlerinde şekil ve üslup incelenmiş olup edebî sanatları ele alınmıştır. Bu vesile ile Endülüs döneminde yazılan şiirler o dönemki haliyle ele alınmış olup şairin edebî yönü ortaya konmaya çalışılmıştır.

Ebû Medyen Şuayb el-Ensari'nin şahsiyet olarak bilindik bir kişi olması, bu çalışmanın hazırlanmasında önemli etkenlerden olmuştur. Şahsiyetin hayatı ve tasavvufi yönü bu çalışmadan önce yapılan çalışmalarda araştırılmıştır. Ancak bırakılan eserler incelendiğinde genel olarak Ebû Medyen, tasavvufi yönüyle ele alınmış ve şeyhliği ön plana çıkarılmıştır. Şairliği ve şiirlerinde kullanmış olduğu dil ve üsluba bakıldığında ise, edebî yönünün de önemi ortaya çıkacaktır. Bu nedenle bu çalışma yapma gereği duyulmuştur. İkinci bölümde Ebû Medyen'in şiirlerindeki tematik incelemede de görüldüğü üzere, şiirleri tamamen İslam çevresindedir. Genel hatlarıyla konuları *istiğfar, tövbe, Allah sevgisi, Peygamber sevgisi, İslam, hakka davet, sıdk, ihlâs, takvâ, zühd, havf, recâ, seyr-i sulûk, sema', tevhid, zikir* şeklinde konular olup, o dönemki sufi şiiri ve edebiyatını yansıtmaktadır. Şahsiyetinin gereği olarak Ebû Medyen'in âlim bir zat olması, şiirlerinde de bu tür temaları

işlemesini açıklamaktadır. Tasavvufi konuları bu şekilde şiirlerinde işlemesi müritlerini de etkilediği gibi, yazmış olduğu kasidelerin bazıları daha önce de bahsedildiği gibi zikir halkalarında *vird* olarak okunmaktadır. Piri sayıldığı Medyeniyye tarikatının da günümüzde halen varlığını sürdürmesi Ebû Medyen'in ne kadar tesirli bir zat olduğunu da göstermektedir.

Ebû Medyen'in şiirlerinde dil ve üsluba gelinecek olursa, şairin şiirlerinde pek çok edebî sanatı divanında yer verilen *tavil, basit, müctes, kâmil bahirleri* ve *muvaşşaha* türünden şiirlerinde açıkça görülmektedir. Üçüncü bölümde ele alınan hususlar da edebî sanatlar yani dil ve üslup olmuştur. Ebû Medyen şiirlerinde genel olarak açık bir üslup kullanmıştır. Üçüncü bölümde beyitlerden örneklerle ele alınan edebî sanatlar *teşbîh, telmîh, tekrîr, isti'âre, tıbâk, mecaz-ı mürsel, irsâl-i mesel, tenâsüp, nidâ, istifhâm* olarak tespit edilmiştir. Şairin elli dört şiiri incelenerek bu edebî sanatlar saptanmıştır. Yazdığı şiirlerden şairin üslubunun genel olarak açık ve net oluşunun, zatının insanlara hitap etmiş olmasından dolayı olduğu düşünülebilir. Nitekim tüm şiirlerinin kapalı ve anlaşılmaz olması müritlerinin ve etrafına toplanan insanların kastettiklerini anlamakta zorluk çekmesine sebep olabilir. Belki de bu sebeptendir ki şiirlerinde genel olarak açık anlamlar kullanmıştır. Bu bölümde incelenen beyitlerde görüldüğü gibi şiirler belirli başlıklar altında derlenerek tahlil edilmiştir. Bir beytin içinde tek bir sanat gözlendiği gibi, ayni beyitte birden fazla sanat kullanıldığı da gözlenmiştir. Şairin şiirlerinde kullandığı sanatlardaki ustalık edebî yönünü kanıtlar niteliktedir.

Yapılan çalışma neticesinde Ebû Medyen'in şiirleri incelenerek Türkiye'de yapılan Arap Edebiyatı çalışmalarında çok fazla yer verilmeyen tasavvuf şiiri ve bu şiirin incelikleri ele alınmıştır. Bu vesile ile bu çalışmaya erişecek okuyuculara veya bu tür çalışmalar yapacak yeni araştırmacılara örnek teşkil etmesi açısından önemli bir çalışma olması hedeflenmiştir. Çalışmanın nihayetinde Arap Edebiyatı'nın mihenk taşlarından olan Endülüs Dönemi'ndeki şiir temalarından ve bu temanın şekil ve usluplarından olan tasavvuf şiirinin o dönemki formları incelenerek günümüz edebiyatına kazandırılmaya çalışılmıştır. Aynı zamanda Ebû Medyen'in divanındaki şiirlerinin pek çoğunun tercümesi yapılmıştır. Daha önce bu tür bir çalışmanın olmaması da farklı bir kazanım sağlamıştır.

Şiirlerin temasının incelemeleri ve tatlilleri sonucunda elde edilen bulgular Arap Edebiyatı alanında değerlendirilmesi gerekilen bir alandır. Ancak çalışma sırasında ve öncesinde yapılan araştırmalarda bu tür çalışmaların sayısının az olduğu gözlenmiştir. Bu çalışma da bu alandaki çalışmalara katkı sağlaması ve ilerletilmesi amacıyla yapılmıştır. Aynı zamanda çalışmada yer alan ikinci ve üçüncü bölümlerdeki şiir tahlilleri tasavvuf şiirine bağlı olarak derlenmiştir. Böylelikle Arap Dili ve Edebiyatı alanında bir başlık olarak yer alan veya alabilecek olan tasavvuf şiiri alanına katkı sağlanmaya çalışılmıştır. Endülüs Dönemi'nde yaşamış olup incelenmemiş şairler ve sanatlarının önemine değinilerek okuyucuya hedef gösterilmesi amaçlanmıştır. Ebû Medyen gibi şeyh, zâhid, derviş ve şair şahsiyetlerin önemi vurgulanmıştır. Bu tür çalışma ve araştırmalarla, Endülüs Dönemi'nde öne çıkan şahsiyetlerin ve sanatlarının incelenmesi literatüre katkı sağlayacak olan ve önem gösterilmesi gerekilen hususlardan olmasına vurgu yapılmış ve sonucunda böyle bir çalışma ortaya konmuştur.

Kaynakça

‘Abbas, İ. [1997]. *Târîhu’l-Edebî’l-Endelusî ‘Asru’t-Tavâ’if ve’l-Murâbıtîn,* Dâru’ş-Şurûg li’n-Neşri ve’t-Tevzî‘, 2.baskı, Amman-Ürdün.

Ağırakça, A. [2014]. Kaynaklar ışığında İsrâ ve Miraç olayı, Artuklu Üniversitesi ilahiyat fakültesi, *Artuklu Akademi*, s.6.

Akarpınar, RB. [2004], Sufî kültüründe sembollerin yeri ve önemi hakkında bir deneme, *Türkbilig Dergisi*, sayı:7, s.3-19.

Akdağ E. [2017]. Ebû Medyen’in (ö.594/1197) Hayatı, Yasavvuf Anlayışı ve İstiğfar Kasidesi. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:43, s.283-324.

Akçay H. [2016]. Endülüslü Edip ve Şair İbn Zeydûn ve Divanı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arap Dili ve Belagatı Doktora Tezi, Diyarbakır: Dicle Üniversitesi.

Aktan, A. [2006]. *Mu‘temid-‘Alellah Ahmed b. Ca‘fer*, TDV İslam Ansiklopedisi, c.31, s.387.

‘Anânî, MZ. [1999]. *Târîhu’l-Edebî’l-‘Arabî,* Dâru’l-Ma‘rifetu’l-Câmi‘iyye, 1. Baskı.

Ateş AE. [2016]. İstifham Üslubunun Mecâzî Kullanımları ve Meallere Yansıması. *Çanakkale Onsekiz Mart Üversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı:8, s.123-141.

Bardakçı, MN. [2009]. İbnu’l-Arabî Öncesi Endülüs’te Tasavvuf, *İlim ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı:23, s.325-355.

el-Beşer, Muhammed b. Abdurrahman [2012], *Enesu’l-‘Âşık ve Nuzhetu’s-Sâ’ik ve Riyâdu’l-Muhibbi’l-Vâmik,* Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrut-Lübnan.

el-Bustânî, B. [1968]. *’Udebâ’u’l-‘Arab fi’l-Endelus fî ‘Asri’l-İn‘ibâs*, Dâru’l-Mekşûf ve Dâru’s-Segâfe, Beyrut-Lübnan, 6. Baskı.

Cornell VJ. [1996]. *The Way Of Abu Madyan: The Works of Abu Madyan Shuayb (Islamic Texts Society),* Cambridge.

Çelebi, İ. [1999]. “*İbn Kâsî, Ebû’l-Kâsım”*, TDV İslam Ansiklopedisi, c. 20, s.106-108.

Çevirici A. [2006]. Tevfik Fikret’in Şiirlerinde Edebî Sanatlar, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.

Çınar B. & Karahan L. [2009]. Reklam Dilinde Kullanılan Edebî Sanatlar. *Journal ofTurkish Studies*, 4 (8), 891-916.

Demirkazık E. [2019]. Görseller Eşliğinde Özlü Sözler Kullanmanın Arapça Öğretimine Katkısının İncelenmesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Arapça Öğretmenliği Bölümü, Yüksek Lisans Tezi, Ankara: Gazi Üniversitesi.

Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'ân Yolu Tefsiri,* Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, c.4.

Durmuş İ. [2000]. "*İrsâl-i Mesel"*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.22.

Durmuş İ. [2001]. "*Tezat"*, TDV, İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.41.

Durmuş İ. [2003]. "*Mecâz"*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.28.

Durmuş İ. [2011]. "*Teşbîh"*, TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.40.

Düzgün O. [2007]. Endülüs'te Ortaya Çıkan Yeni Şiir Türü: "Muvaşşaha", Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi - Ankara, c.22, s.101-118.

Eroğlu Y. [2007]. Arap Belagatinde Kinaye ve İsti'âre, Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Erzurum: Atatürk Üniversitesi.

el-Fâsî, A. El-Meczûb: el-Kâdirî, Muhammed b. el-Tayb: b. Sevde, A. b. Abdulkâdir [2008], Mevsû'atu 'İ'lâmi'l-Mağrib, 2. Baskı.

el-Gavs EMŞ. [2011]. *Ebû Medyen Şu'ayb el-Gavs'ın Divanı,* **ديوان أبي مدين الغوث**, Dzn: Suʿûd, Abdulkadir ve el-Gurşî Süleyman, Books- Publisher, ilk baskı.

el-Gavs EMŞ. *Enîsu'l-Vahîd ve Nuzheti'l-Murîd fi't-Tevhîd,* Yazmalar.gov.tr.

el-Hemevî, Y. [1993]. Mu'cemu'l-Buldân, Dâr Sâder, Beyrut, c.3, 10. Baskı.

Hibar M. [2002]. Şi'ru Ebû Medyen el-Tilimsânî (er-Ru'yâ ve't-Teşkîl), *el-İtihâdu'l-Arabî*, Şam.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Said b. Hazm el-Endelusî el-Kurtubî, *el-Fasl fi'l-Milel ve'l-Ehvâ ve'n-Nihal (Dinler ve Mezhepler Tarihi),* Süleymaniye Yazma Eser Ktp. Reîsülküttâb, No555, Çvr.: Bulut, HB. [2017]. Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul, c.1.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükrim b. Manzur al-Afriki, *Lisanu'l-Arab,* Daru Sâdir, Beyrut, ilk baskı, (c.1), (c.3), (c.4), (c.5), (c.7), (c.8), (c.9), (c.10), (c.14), (c.15).

İsa, MA. [1945]. *Edebî'l-'Arabî fî'l-Endelus,* Matba'atu'l-İstigâme, Kâhire, 1. Baskı.

el-İsbehânî, Ebû Abdullah Hamza b. el-Huseyin, *Kitâbu'l-Emsâli's-Sâdira 'an Buyûti'ş-Şi'r*, thk.: el-Dabîb, Ahmet b. Muhammed [2009]. Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, Bingazi-Libya, 1. Baskı.

İzoli 'Acac RMS. [2013]. "Tecelliyâtu'l-Hubbi'l-İlâhî ve Felsefetihi fi'ş-Şiʿri's-Sûfî: Ebû Medyen et-Tilimsânî Enmûzecen", *Ekev Akademi Dergisi*, Bahar Sayısı:55, s.243-273.

Kılıç H. ve Yetiş K. [1993]. "*Cinas",* TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.8.

Lings M. [2009]. *Yirminci Yüzyılda Bir Veli Şeyh Ahmet el-'Alâvî,* İstanbul.

Muhammed, AM. [2007]. *Resâ'ilu'ş-Şeyh Ahmed b. Mustafâ b. 'Alyûhi'l-Musteğânî,* Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Lübnan-Beyrut, 1. Baskı.

el-Munşidâvî HA. [2013], Ziryâb el-Bûtânî el-Mûsulî Vârihi fî 'İlmi'l-Mûsîkâ ve Funûni'l-Ğinâ'i ve't-Tabahi ve'l-İzrâ'i, *Mecelletu Câmi'ati Zâhû,* c.1, sayı:2, s.274-297.

Eren H. [2019]. Deyişbilimsel Çözümleme Yöntemi Işığında Darendevi Hulusi Efendi Divanı, *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, sayı: 8/4, s.2036-2056.

Özdemir, M. [1997]. *Hammûdiler,* TDV islam Ansiklopedisi, c.15, s.496-497.

Özköse K. [2008a]. İbnu'l-Arabi'nin Şeyhi Ebû Medyen Şu'ayb el-Ensari'nin Hayatı, Eserleri ve Tesir Halkası. Tasavvuf | *İlmi ve Akademik Araştırma Dergisi (İbnu'l-Arabi Özel Sayısı-1)*,yıl:9, sayı:21 s.95-115.

Özköse K. [2008b]. *Tasavvufi Hikmet ve Risaleler,* Ensar Yayıncılık, Konya.

Özünlü, Ü. [2001]. *Edebiyatta dil kullanımları,* Multilingual, İstanbul, 1.Baskı.

Paşa Z. [2017]. *Endülüs Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul, 4. Baskı.

Pala İ. ve Durmuş İ. [2001]. "*İstiare",* TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.23.

Rahîm, M. [2008]. *Risâ'u'n-Nefs fi'ş-Şi'ri'l-Endelusî,* Cehîne li'n-Neşri ve't-Tevzî'i, Amman-Ürdün.

Sadık G. [2019]. "Kırâ'a fî Mahtûtât İstiğfâr Ebî Medyan", *el-Mecelletu'l-Cezâ'iriyye li'l-Mahtûtât,* sayı:8, no:9, s.101-120.

Saraç, Y. [2000], Tasavvuf Edebiyatında İçki Kavramına Giriş ve Yunus Emre Örneği, "İlmi Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri", s.135-154.

Saraç Y. [2013]. *Klasik Edebiyat Bilgisi*, İstanbul, 3.baskı.

Sarıkaya MY. [2011]. "*Tenâsüp",* TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.40.

Süleyman, Ali b. Muncib b. ve Ebû'l-Kâsım [1985], *el-Muhtâr min Şi'ri Şu'arâ'i'l-Endelus,* Dâru'l-Beşîr, Amman, 1.baskı.

Tâhâ, C. [1999]. *Mevsû'atu'l-Emsâli'ş-Şa'biyyeti'l-'Arabiyye: Cumân fi'l-Emsâl (Dirâse Târîhiyye Mugârene),* Dâru'l-Vataniyye'l-Cedîde, 1. Baskı, s.5-720.

Tan MN. [2015]. "İsmail Hakkı Bey'in Hikemiyyat-ı Şeyh Ebû Medyen Tercümesi", *İlim ve Akademik Araştırma Dergisi*, sayı:35, s.238-254.

Tanç N. [2006]. Salim Divan'ında (Gazellerde) Edebî Sanatların Kullanımı, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın: Adnan Menderes Üniversitesi.

Tek A. [2006]. Aziz Mahmud Hüdayi'nin Seyru Sülûk Anlayışı. Üsküdar Sempozyumu III: Aziz Mahmud Hüdâyî Uluslararası Sempozyum Bildirileri - İstanbul, *Üsküdar Araştırmalar Merkezi Yayınları*, s.179-191.

Tuzcu K. [2012]. "Arap Şiirinde Recezin Ortaya Çıkışı". *Nüsha Dergisi,* sayı:34, s.109-129.

Uludağ S. [2016]. *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü,* Kabalcı Yayınevi, İkinci baskı.

Ulupınar H. [2013]. *Ebû Medyen el-Mağribi,* 1.baskı, İstanbul, Gelenek Yayıncılık.

Usta İ. [2020]. *101 Soruda Arap Dili ve Edebiyatı,* Akdem Yayınları, 1.baskı.

Uzun Mİ. [2011]. "*Telmîh",* TDV İslam Ansiklopedisi, İstanbul, c.40.

Ürün AK. [2015]. *Klasik Arap Edebiyatı,* Çizgi Kitabevi.

Yanık NH. Ve Aydın M. [1996]. ibn Şüheyd, *Tevabi' ve Zevabi',* Der Yayınları, İstanbul.

Yazıcı T. [1994]. "Ebû Medyen", *D.İ.A.*, İstanbul, X/186.

Yılmaz H. [2018]. *Endülüs Emevîleri ve Emevî Halifeleri,* Elips Kitap, 1. Baskı.

Yılmaz HK. [1994]. *Anahatlarıyla Tasavvuf ve Tarikatlar,* Ensar Neşriyat, İstanbul.

Yumuk R. [2010]. İbn Haldun'da Devlet Görüşü, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, c.3, s.229-278.

Dayf, Ş. [2005**].** *Târîhu'l-Edebî'l-'Arabî 'Asru'd-Duveli ve'l-'İmarâti'l-Endelusî,* Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, c.5, 1.baskı.

Watt WM. ve Cachia P. [2001]. *A History of Islamic Spain,* Edinburgh University Press, trc.: Adıgüzel, Ersin Cumhur [2018]. Şükürov Qiyas, *Endüülüs Tarihi,* Küre Yayınları, 5. Baskı.

İnternet Adresleri

Aldiwan.net, *Divanü Ebi Medyen,* https://www.aldiwan.net/cat-poet-Abu-Madyan, [01.09.2020]. Şiirlere bu siteden erişilmiştir.

https://islamansiklopedisi.org.tr/Ebû-medyen, [01.09.2020]. Bu adresten Ebû Medyen başlığı altındaki bilgilere erişilmiştir.

Al-Maliki, al-İmam Abdu'l-Hafiz b. Ali al-Sa'idi, *Kasidetü'l-İstiğfar li'şeyhi'ş-Şuyuh Siydi Ebi Medyeni'l-Gavs,* https://imamhafiz.site123.me/من-الشعر-الصوفي/قصيدة-الإستغفار-لشيخ-الشيوخ-سيدى-ابو-مدين-الغوث [01.09.2020]. Bu adresten Kasidetü'l-İstiğfar'ın metni karşılaştırma yapılarak alıntı yapılmıştır.

http://www.yazmalar.gov.tr/basit-arama?q=Ebû+Medyen [01.09.2020] adlı resmi internet sitesinden de açık kaynaklara erişim sağlanmıştır.

Mûsâ, Fârûk [2017], Abdurrahmani'd-Dâhil ve feyz mine'l-Hanîn, https://www.diwanalarab.com/%D8%B9%D8%A8%D8%AF-%D8%A7%D9%84%D8%B1%D8%AD%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AF%D8%A7%D8%AE%D9%84-%D9%88%D9%81%D9%8A%D8%B6-%D9%85%D9%86-%D8%A7%D9%84%D8%AD%D9%86%D9%8A%D9%86 , [07.02.2021].